

146032

SİVAS ŞER'İYYE SİCİLLERİ'NDE CEZA DAVALARI

(M. 1792-1799 YILLARI ARASI)

146032

Nilgün TEMEL

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Temel İslâm Bilimleri
Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Olarak Hazırlanmıştır.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Sabri ERTURHAN

SİVAS
Ocak 2004

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Hakkı AYDIN

Üye : Doç. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

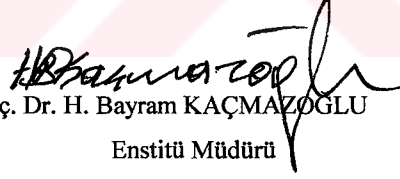

Üye : Yrd. Doç. Dr. Sabri ERTURHAN
(Danışman)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

19/01/2004

Doç. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU

Enstitü Müdürü

ÖZET

Şer'iyye Sicilleri genelde hukuk tarihi, özelde İslâm hukuk tarihi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Diğer taraftan bu belgeler toplumların sosyal, ekonomik, siyasi, dini ve ahlaki yönleri hakkında da bilgiler sunmaktadır.

Araştırma, Sivas Şer'iyye Sicilleri'nin M. 1792-1799 yılları arasını kapsamaktadır ve bu dönem içerisinde Sivas şehrinde görülen ceza davalarını konu almaktadır. Böylelikle, araştırma hem şer'iyye sicilleri hem de Osmanlı ceza hukuku ile ilgili bilgiler içermektedir.

Araştırma, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, şer'iyye sicilleri ve Osmanlı ceza hukukuna dair genel bilgileri ihtiva etmektedir. Bu bölümde, şer'iyye sicillerinin tanımı, sicillerde yer alan belge çeşitleri, Osmanlı ceza hukukunda suç sayılan fiiller ve bu fiillere verilecek olan cezalar vb. konular yer almaktadır.

İkinci bölüm, Sivas Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan ceza davalarına ayrılmıştır. Bölüm, M. 1792-1799 yılları arasındaki mahkeme kayıtlarından seçilen sekiz adet belgenin incelenmesinden oluşmaktadır. Belgelerin incelenmesine geçmeden önce Sivas Şer'iyye Sicilleri'nde (M. 1792-1799) yer alan belgelerle ilgili genel bilgiler verilmiştir. Belgeler konularına göre tasnif edilerek sicillerde hangi konuya ait kaç adet belge olduğu belirtilmiştir. Bu kısa açıklamanın ardından ceza davalarına geçilmiştir. Tespit edilen belgeler, adam öldürme, müessir fiil, cenin aleyhine işlenen suçlar, tıbbi müdahaleden doğabilecek zararlar, yol kesme, tezvîr, suça teşvik, sövme ve iftira konularını işlemektedir. Her belge, belgenin günümüz alfabesiyle yazılışı, sadeleştirilmesi, temel öğeleri ve incelemesi şeklinde dört başlık altında incelenmiştir. Bu bilgilerden sonra sicillerde yer alan diğer kayıtlara örnekler ve bölüm ile ilgili değerlendirme yer almaktadır.

ABSTRACT

Ser'iyye Sicils (the registers of the law courts of the Ottoman Empire) have an important place in the history of law in general and history of the Islamic law in particular. In addition, these documents give information about the social, economical, political, religious and ethical aspects of communities.

This research comprises Ser'iyye Sicils of Sivas between 1792-1799 (A.D) and deals with criminal trials in Sivas during that period. Thus, the research contains data that related with not only about Ser'iyye Sicils but also Criminal Law of the Ottoman Empire.

The research has two chapters. First chapter comprises general information about Ser'iyye Sicils and the Criminal Law of the Ottoman Empire. In this chapter, there are some topics such as definition of Ser'iyye Sicils, kinds of documents in these Sicils, acts that were seen as a crime in the Criminal Law of the Ottoman, and punishments for these acts etc.

Second chapter deals with criminal lawsuits in the Ser'iyye Sicils of Sivas. This chapter consists of studying the eight documents that were chosen from the records of courts between 1792-1799. Before studying the documents, general information about the documents in the Ser'iyye Sicils of Sivas (1792-1799) was given. The documents are classified and pointed out the number of documents that exist about any subject. After a short explanation, the examination of criminal research was dealt with. These documents handle murder, wounding acts, crimes against foetus, damages caused by a medical operation, robbery, fraud instigation to crime, abuse and slander. Every document was studied under four headlines as the writing of each document in today's alphabet, their simplification, their essential components and their examination. After this information, examples of the other records in Sicils and final results and considerations related to each headline were taken up.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ	VIII

GİRİŞ

I-KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI	2
II-KONUNUN SINIRLANDIRILMASI	2
III-KONUNUN SUNULMASI	3

BİRİNCİ BÖLÜM ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN TARİ VE MUHTEVASI

I. ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN TARİFİ VE MUHTEVASI	6
A- ŞER'İYYE SİCİLLERİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE TARİFLERİ	6
1- MAHDAR/MAHZAR	7
2- SAKK-I ŞER'İ	7
3- SİCİL	8
B- ŞER'İYYE SİCİLERİNDE YER ALAN BELGE ÇEŞİTLERİ	10
1. İ'LAMLAR	10
a. Tarifi	10
b. Özellikleri	11
c. Örneği	14
ca. Belgenin Günümüz Alfabetesi İle Yazılışı	14
cb. Belgenin Sadeleştirilmesi	15
2. HÜCCETLER	16
a. Tarifi	16
b. Özellikleri	17
c. Örneği	18
ca. Bey-i Kat'i Hücceti	18

cb. Nikah Hücceci	20
3. MÂ'RÛZLAR	21
a. Tarifi	21
b. Örneği	22
4. MÜRASELELER	23
a. Tarifi	23
b. Örneği	24
5. SİCİLLERDE YER ALAN DİĞER KAYITLAR	25
II. ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU	26
A. GENEL DURUM	26
B. ŞER'İYYE SİCİLLERİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	27
1-Sicil Çalışmaları	27
2-Katalog Çalışmaları	27
III. ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN HUKUKİ DEĞERLENDİRMESİ	28
A. ESKİ HUKUKUMUZ AÇISINDAN	28
B. YENİ HUKUKUMUZ AÇISINDAN	29
IV. OSMANLI CEZA HUKUKU	30
A. ŞER-İ CEZA HUKUKU	31
1. Suç ve Ceza Kavramları	31
2. Kıyas ve Diyet Cezası Gerektiren Suçlar	31
3. Had Gerektiren Suçlar	33
4.Ta'zir Gerektiren Suçlar ve Cezaları	37
a. Tarifi	37
b. Ta'zir Suçları ve Çeşitleri	38
B. ÖRFİ- SULTANİ CEZA HUKUKU	43

İKİNCİ BÖLÜM

SİVAS ŞER'İYYE SİCİLLERİNDE CEZA DAVALARI

(M.1792-1799)

I. GENEL AÇIKLAMALAR	46
A. Özel Hukuk İle İlgili Belgeler	46
B. Kamu Hukuku İle İlgili Belgeler	47

II. SİVAS ŞER'İYYE SİCİLLERİ'NDE CEZA DAVALARI

(M. 1792 - 1799) _____ 48

A. KISAS VE DİYET CEZALARINA AİT ÖRNEKLER	48
1. Adam Öldürme Suçu (<i>Cinayet fi'n-Nefs</i>)	49
a. Belgenin Günümtüz Alfabeti İle Yazılışı	49
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	50
c. Belgenin Temel Öğeleri	51
d. Belgenin İncelenmesi	52
2. Müessir Fiil (el-Cinaye fîmâ Dûne'n-Nefs)	56
a. Belgenin Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	56
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	56
c. Belgenin Temel Öğeleri	57
d. Belgenin İncelenmesi	58
3. Cenin Aleyhine İşlenen Suçlar	61
a. Belgenin Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	61
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	61
c. Belgenin Temel Öğeleri	62
d. Belgenin İncelenmesi	63
4. Tıbbi Müdahaleden Doğan Zararlar	66
a. Belgenin Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	66
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	67
c. Belgenin Temel Öğeleri	67
d. Belgenin İncelenmesi	67
B. HADD CEZALARINA AİT ÖRNEKLER	69
1. Yol Kesme Suçu (<i>Hirabe =Kat '-ı Tarık= Eşkiyalık</i>)	70
a. Belgenin Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	70
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	71
c. Belgenin Temel Öğeleri	73
d. Belgenin İncelenmesi	73
C. TA'ZİR GEREKTİREN SUÇLAR VE CEZALARI	75
1. İftira-Yalan Söyleme Suçu (<i>Tezvîr</i>)	76
a. Belgenin Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	76
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	76
c. Belgenin Temel Öğeleri	77
d. Belgenin İncelenmesi	78
2- Sövme ve İftira Suçu	79
a. Belgenin Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	79
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	80
c. Belgenin Temel Öğeleri	80
d. Belgenin İncelenmesi	81
3. Suça Teşvik	82
a. Belgenin Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	82
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	83
c. Belgenin Temel Öğeleri	84
d. Belgenin İncelenmesi	84

III. SİCİLLERDE YER ALAN DİĞER KAYIT ÖRNEKLERİ	85
1. Satım Akdi	85
a. Belgenin Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	85
b. Belgeninin Sadeleştirilmesi	86
2. Enfiye Üretimi	87
a. Belgenin Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	87
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	88
3. Vergi Borcu Ertelemesi	88
a. Belgenin Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	88
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	88
4- Alacak Davası	89
a. Belgenin Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	89
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	90
5. Görevden Azl ve Yeni Atama	90
a. Belgenini Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	90
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	91
6. Pazara Getirilen Üzüm ve Pekmezden Alınan Rüsûmun Kaldırılması	92
a. Belgenin Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	92
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	93
7. Atama Emri	93
a. Belgenin Günümtüz Alfabetiyle Yazılışı	93
b. Belgenin Sadeleştirilmesi	94
IV. GENEL DEĞERLENDİRME	96
SONUÇ	100
E K L E R	107

KISALTMALAR

b. : Bin, İbn

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

CÜİFD. : Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

İA. : İslâm Ansiklopedisi

M. : Miladi

md. : Madde

ö. : Ölüm tarihi

s. : Sayfa

SŞS. : Sivas Şer'iyeye Sicilleri

Trz. : Tarihsiz

vb. : Ve benzeri

ÖNSÖZ

Osmanlı devletinin kuruluşuyla birlikte sosyal, ekonomik ve bilimsel alanlarda olduğu gibi hukuk alanında da önemli gelişmeler olmuştur. Osmanlı hukuk sistemi esasında şer'î hukuk orijinli bir hukuk olmakla birlikte Osmanlı devletinin hüküm sürdüğü tarih dilimi içerisinde şer'î hukukun yanında dayanağını padişah emir ve fermanlarının oluşturduğu genelde kanunnâmeler şeklinde bir örfî hukukun da teşekkül ettiği görülmektedir. Bu örfî hukukun teşekkülünde şüphesiz ki ilgili dönemlerin sosyokültürel ve sosyoekonomik şartları önemli rol oynamıştır. Ama hemen şu hususu vurgulamakta yarar var ki, örfî hukuk şer'î hukukun bir alternatifi veya ikinci müstakil bir hukuk olmayıp, dönemin getirdiği şartlar muvacehesinde bazı kanun ve müeyyidelerin tanziminden ibarettir. Bu düzenlemeler yapılırken mutlaka meşihat makamının veya seçkin ulemânın görüşlerine başvurulmuş, bahse konu kanunlar, ulemâ tarafından tahkik edilip şeriata uygunluğu veya en azından şeriata aykırı olmadığı karara bağlandıktan sonra yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla örfî hukuk da bir anlamda şer'î hukukun özellikle de ta'zîr kapsamındaki müeyyidelirinin bir açılımı olarak kabul edilebilir.

Osmanlı hukuk yapısının daha yakından tanınması, devletin egemen olduğu tarihi süreçte Osmanlı toplumunun sosyokültürel yapısının açığa çıkarılması açısından Şer'iyye sicilleri büyük önemi haizdir. Geçmiş geleceğe taşıması ve tarihi birer vesika olmaları bakımından da bu belgeler ayrı bir özelliğe sahiptir. Bütün bu düşüncelerden hareketle tezimizi genelde İslâm hukuku özelde ise Şer'iyye sicilleri konusunda yapmaya karar verdik. İlgili döneme ait siciller sadece adet bakımından dahi bir yüksek lisans tezinin sınırlarını aşacak boyutta olduğu için konumuzu "*Sivas Şer'iyye Sicilleri'nde Ceza Davaları*" adı altında sınırladık.

Çalışmamız temel iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İslâm ceza hukukunda suç kabul edilen fiiller, bu fiiller karşılığı tertip edilen müeyyideler ve Osmanlı'daki ceza hukuk sistemini kısaca tanıtmaya çalışılmıştır. Hem asıl konuya

temel teşkil etmesi, hem de İslâm hukuku hakkında bilgi edinmek isteyebilecek şahıslara özet de olsa bir katkıda bulunulması amacıyla böyle bir yol izlenmiştir. Bu bölümde ayrıca ceza davalarının tespitinde başvurduğumuz tek kaynak olan şer'iyeye sicillerinin ve bu davaların çözüme bağlandığı Osmanlı ceza muhakemeleri usûlünün tanıtılması hedeflenmiştir. Şer'iyeye sicillerinin iyice anlaşılması için özellikle de bu belgelerde kullanılan farklı vesikaların teknik tanımlarının verilmesinin ve Osmanlı muhakeme usûlünde izlenen prosedürün yakından tanınmasının önem arz ettiği kanaatindeyiz.

İkinci bölüm; Sivas Şer'iyeye Sicilleri'nde yer alan ceza davalarını içermektedir. Bu bölüm aynı zamanda araştırmamızın omurgasını da teşkil etmektedir. Cezaya ilişkin belgelerin tespiti amacıyla iki yüz yetmiş iki sayfadan oluşan ve üçyüz altmış adet belge içeren mahkeme kayıtlarının taraması yapılmıştır. Seçilen ceza davalarını konu olan söz konusu belgeler bu bölümde belli bir sistem dahilinde incelenmeye tâbi tutulmuştur. Döneme ait Şer'iyeye sicillerine akseden diğer meselelerle ilgili kayıtlar hakkında genel bir fikir vermesi açısından bölüm sonunda cezaî hususların dışında kalan diğer belge örneklerine de ayrıca yer verilmiştir.

Geçmiş, toplumların geleceğinin şekillenmesine ışık tutan önemli bir unsurdur. Sağlam bir geleceğin tesisi, mazinin iyi bilinmesi ile doğru orantılıdır. Bu çalışma, geçmişten bir kesiti, ceza hukukunun Osmanlı uygulamasına dair Sivas şehrinde görülen davaları işlemekte ve muhakeme usulüne dair teknik bilgiler ihtiva etmektedir. Ayrıca, bu davaların kaydedildiği şer'iyeye sicillerini tanıtmakta, sicillerde yer alan diğer davalarla ilgili örnekler içermektedir. Çalışmaya yansıyan ve yansımayan tüm bilgileri özellikle bu açıdan değerli buluyorum.

Çalışma sürecinde görmüş olduğum tüm yardım, destek ve teşvikler için, değerli hocalarım Doç. Dr. Hakkı AYDIN Bey'e, Doç. Dr. Ramazan ALTINTAŞ Bey'e, Doç. Dr. Abdullah KAHRAMAN Bey'e, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Sabri

ERTURHAN Bey'e, Öğr. Gör. Mustafa KELEBEK Bey'e, aileme ve emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Nilgün Temel

Sivas – 2004

GİRİŞ

I-KONUNUN ÖNEMİ VE AMACI

Şer'iyeye sicilleri genelde hukuk tarihi, özelde İslâm hukuk tarihi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bu belgelerde altı asrı aşan bir medeniyetin tarihi ve kültürü saklıdır. Şer'iyeye sicilleri tarihi en doğru bir şekilde yansıtan belgeler olmanın yanında Osmanlıda cari hukuk kurallarının somut örneklerdir. Diğer taraftan bu belgeler ilgili dönemlerde yaşayan toplumların sosyal, ekonomik, siyasî, dinî ve ahlakî yönleri hakkında da bilgiler sunmaktadır.

Bilindiği üzere Osmanlı hukuk sistemi İslâm hukuk kuralları esas alınarak vücut bulmuş bir sistemdir. Özellikle Hanefî ekolünün icihadları devletin resmî görüşü olarak benimsenmiştir.

Araştırmamızın bir amacı bu tarihî belgelerin günümüz bilim dünyasına ve ilgi duyan çevrelere kazandırılmasında katkıda bulunmaktır. Diğer ve önemli bir amacı da Osmanlı devletinin İslâm hukuk prensiplerine ne denli bağlı kaldığı, özellikle ceza davalarında hangi yolu izlediği, bu alanda çıkarılan kanunnâme, ferman vb. düzenlemelerin İslâm hukukuyla ne derece örtüştüğünü ortaya koyabilmektir.

II-KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Bu döneme ait kayıtlar arasında toplam üç yüz altmış adet belge bulunmaktadır. Bu belgeler, mahkeme defterinde iki yüz yetmiş iki sayfa tutmaktadır. Belgelerin tamamı baz alınarak, dönemin genel hukuk yapısına dair yapılacak olan çalışma, kayıtların sayısı ve sayfası düşünüldüğünde yüksek lisans tezi boyutlarını aşmaktadır. Dolayısıyla inceleme konusu olarak hukukun belli bir alanı seçilmiş, böylelikle çalışma alanı daraltılarak araştırma daha sipesifik hale getirilmiştir.

Her hukuk sistemi gibi Osmanlı hukuk sistemi de birçok hukuk dalının oluşturduğu bir bütündür. Bu hukuk sistemini yansıtan şer'iyeye sicillerinde hukukun

hemen hemen her alanına dair örneklere rastlamak mümkündür. Örnekler içinde ceza hukukuna ait olan kayıtlar seçilmiş ve incelenmiştir. Çalışma, İslâm hukuku bağlamında yapıldığından belgeler, hem İslâm hukuku hem de Osmanlı hukuku açısından değerlendirilmeye tâbi tutularak bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

III-KONUNUN SUNULMASI

Araştırma, Sivas Şer'iyeye Sicilleri'nde yer alan ceza davalarını incelemekle birlikte, konunun anlaşılmasını kolaylaştıracak birtakım yan bilgileri de içermektedir. Bu bağlamda çalışma sürecinde: Şer'iyeye sicilleri ne demektir, Osmanlı Ceza Hukuku deyince ne anlaşılmalıdır, 1792-1799 yılları arasında kayıtlara yansıyan ceza davaları nelerdir ve hukuki anlaşmazlıklar nasıl çözümlenmiştir, bu davalar görülürken esas alınan yargılama ilkeleri nelerdir, gibi sulara cevap aranmıştır.

Çalışma sürecinde elde edilen bilgiler iki bölüm halinde sunulmuştur.

Birinci bölüm; şer'iyeye sicilleri ve Osmanlı Ceza Hukuku'na dair genel bilgileri ihtiva etmektedir. Bu bölümde, şer'iyeye sicillerinin tarifi yapılmış, siciller ile ilgili diğer kavramlar açıklanmış, sicillerde bulunan belge çeşitleri tanıtılarak her belgeye Sivas Şer'iyeye Sicilleri'nden örnekler verilmiştir. Sicillerin hukuki açıdan önemine değinilmiş, sicillerle ilgili çalışmalardan bahsedilmiştir. Sicillerin tanınmasına yardımcı bilgilerin yanında bu bölümde, ayrıca Osmanlı Ceza Hukuku'na da değinilmiştir. Suç ve ceza kavramları tanımlanmış, Osmanlı Ceza Hukuku'nda suç sayılan fiiller ve bu fiillere verilecek olan cezalar anlatılmıştır. Sistemin daha iyi anlaşılması ve doğru yorumlanabilmesi için Ceza Hukuku; Şer'i Ceza Hukuku ve Örfi-Sultani Ceza Hukuku olarak iki başlık altında incelenmiştir. Hem sicilleri hem de Osmanlı Ceza Hukuku'nu tanıtan bu ilk bölüm, ikinci bölüme hazırlık mahiyetindedir.

İkinci bölüm; Sivas Şer'iyeye Sicilleri'nde yer alan ceza davalarına ayrılmıştır. Bölüm, M. 1792-1799 yılları arasındaki mahkeme kayıtlarından seçilen sekiz adet

belgenin incelenmesinden oluşmaktadır. Belgelerin tespiti için iki yüz yetmiş iki sayfadan oluşan üç yüz altmış adet belge okunmuştur. Belgeler içinden seçilen ceza davalarına ait kayıtlar, bu bölümde belli bir yöntem doğrultusunda incelenmiştir. Belgelerin incelenmesine geçmeden önce genel bilgiler başlığı altında sicillerde yer alan tüm belgelerin konularına göre dökümü verilmiştir. Belgeler, konularına göre tasnif edilerek, sicillerde hangi konuya ait kaç adet belge olduğu belirtilmiştir. Bu kısa açıklamanın ardından ceza davalarına geçilmiştir. Belgeler arasında suç sayılabilecek her fiilin örneği mevcut değildir. Konuyla ilgili kayıtlar, adam öldürme, müessir fiil, cenin aleyhine işlenen suçlar, tıbbi müdahaleden doğabilecek zararlar, yol kesme, tezvîr, suça teşvik, sövme ve iftira konularını işlemektedir. Bu nedenle yalnızca yukarıda zikredilen konu başlıkları açılmıştır. Her belge, kendi konusuna uygun bölümde; belgenin günümüz alfabesiyle yazılışı, sadeleştirilmesi, temel öğeleri ve incelenmesi şeklinde dört başlık altında incelenmiştir. Ceza davalarının bitiminde sicillerde yer alan diğer kayıtlara örnekler verilmiştir. Bölümün sonunda bölüm ile ilgili genel değerlendirme yapılmıştır.

Tezin oluşumunda birçok eserden istifade edilmiştir. Müracat edilen tüm eserler içinde, her iki bölüm için ayrı ayrı zikredebileceğimiz temel eserler bulunmaktadır. İlk bölümde, Ali Haydar Efendi'nin Dürerü'l-hukkam'ı, Abdulaziz Bayındır'ın İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması), ve Osmanlı Ceza Hukuku'nun tanıtımında Molla Hüsrev'in Dürer'i bölümün oluşmasında temel teşkil etmiştir. İkinci bölümde, yaralanılan en temel eserler, dönemin Osmanlı *kadılarının* da başvuru kaynağı olan yine Molla Hüsrev'in Dürer ve Halebi 'nin Mülteka'l Ebhur isimli eserleridir. Ayrıca Ömer Hilmi'nin Mi'yar-ı Adalet'inden oldukça istifade edilmiştir. Çalışma sonunda elde edilen tüm bilgiler yukarıda anlatıldığı şekilde sistematize edilerek sunulmuştur.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN TARİFİ VE MUHTEVASI

I. ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN TARİFİ VE MUHTEVASI

Mahkemelerde yapılan her türlü işlem suretlerinin yer aldığı şer'iyye sicilleri İslâm Hukuk tarihinde ilk dönemlerden itibaren tutulmaya başlanmıştır. Hem gerektiğinde önceki bir davanın hükmünü hem de evlenme, boşanma, satış, vakıf kurma gibi ilk dönemlerden itibaren büyük ölçüde mahkemede yapılması bir teamül haline gelen hukuki işlemlerin tescili amacıyla kullanılması bu defterlerin titiz bir şekilde tutulmasında başlıca etken olmuştur. İlk *kadı* sicillerinin Emeviler döneminde Mısır'da tutulmaya başlandığı bilinmektedir. Muaviye (v: 680)'nin Mısır *kadısı* daha önce hükme bağlamış olduğu bir miras davasının taraflar tarafından sonradan inkar edilmesi üzerine tekrar hükme bağlayıp sonra da ispatını kolaylaştırmak için bir sicile kaydetmiş ve şahitlerle de bunu belgelendirmiştir¹. Bu usul daha sonra da büyük ölçüde istikrarlı bir biçimde sürdürülmüştür. Osmanlı devletinde de aynı düşüncelerle şer'iyye sicillerinin tutulduğu görülmektedir.

A- ŞER'İYYE SİCİLLERİ İLE İLGİLİ KAVRAMLAR VE TARİFLERİ

Sicil defteri, *sicill-i mahfuz* gibi isimlerle de bilinen *şer'iyye sicilleri*, bütün hukuki belgelerin, merkezden gelen hükümlerin, şehir narah listesinin kaydolunduğu resmi bir defterdir. Bu defterdeki kayıtlar veya emirler mahkeme kararlarına esas teşkil etmekte ve *kadı* bunlara göre hüküm vermektedir². Osmanlı mahkemelerinde, yapılan muamelenin çeşidine göre gerekli bilgilerin eksiksiz kaydolunduğu şer'iyye sicillerini tanıyabilmek için konuyla ilgili üç temel kavramın bilinmesi gerekmektedir. Bu kavramları şöyle sıralayabiliriz.

¹ Aydın, Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 1999, 100.

² İnalçık, Halil, "Mahkeme" m. *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, VII, 150.

1- MAHDAR/MAHZAR

Sözlük anlamı itibariyle *mahdar*; hazır olmak demektir³. Terim olarak iki manası mevcuttur. **Birincisi**; bir dava ile ilgili kayıtlar; tarafların iddialarını ve delillerini ihtiva eden, ancak hakimin kararına esas teşkil etmeyen yazılı beyanlardır. *Kadı*, taraflarla ilgili bilgiyi, hatırlamak ve müzakere etmek üzere yazılı hale getirir, fakat vereceği karara, bu yazılı kayıtları ihtiva eden dava dosyasındaki bilgiler esas teşkil etmez. Fıkıh kitaplarında mahdar kelimesinin bu manada kullanıldığını görüyoruz. Yine bu eserlerde “*Kitabü'l- Mehadır Ve 's-Sicillat*” adı altında mahdar ve sicillere ait her konuda örnekler zikredildiğini, bazen mahdar kelimesinin sicille eş anlamlı olarak kullanıldığını müşahede ediyoruz⁴. **İkincisi**; herhangi bir mesele hakkında düzenlenen yazılı belgenin muhtevasının doğruluğunu i'lam için, belgenin altında, mecliste hazır bulunan ve meseleye vâkıf olan başta subaşı, çavuş ve muhızır gibi şahısların yazılı olarak tahrir ettikleri şahadet beyanlarına ve imzalarına da *mahdar* denir. Bazen bu yazılı şahitlik beyanlarını ihtiva eden belgeye de *mahdar* adı verilir ve bu durumda hüccet ile eş anlamlı olur. Şer'iyeye sicillerinde bu ikinci manada mahdarlar çokça bulunduğu gibi, söz konusu tabirin sicillerde sık sık kullanıldığı da görülmektedir. Bu manadaki mahdarlar, bir çeşit emniyet veya adli soruşturma zabıtları mahiyetindedir⁵.

2- SAKK-I ŞER'İ

Sakk kavramı Farsça “çek” kelimesinin Arapça'ya dönüştürülmüş şeklidir ve sözlükte berat, hüccet, temessük, tapu tezkeresi ve kısaca yazılı belge manalarını

³ İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü'l Arab*, Beyrut. 1990, IV, 196; Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, İstanbul, 1946, II, 391.

⁴ Cürcani, Ebu'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, Kahire, 1991, 233; *el-Fetavâ'l-Hindîyye*, (Ebu'l-Muzaffer Muhyiddin Muhammed Bahadır Alemgir tarafından, Şeyh Nizam başkanlığında bir komisyona hazırlanmıştır), Ankara, 1986 VI,160; Damad, Abdurrahman Mehmed, *Mecmau'l Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, İstanbul, 1310, II, 559.

⁵ Akgündüz, Ahmet, *Şer'iyeye Sicilleri, Mahiyeti, Toplu Kataloğu Ve Seçme Hükümler*, İstanbul, 1998, I, 17.

ifade eder⁶. Terim olarak ise; şer’i mahkemelerin sicile kaydettiği veya yazılı olarak tarafların eline verdiği her çeşit belgenin düzenlenmesinde ve yazılmasında takip edilen yazım usulüne veya bu çeşit yazılı belgelere *sakk-ı şer’i* denmektedir. Şer’iyye sicillerindeki kayıtları belli bir düzen ve kaideye oturtmak amacıyla, bütün kayıtların tanzim ve tahrir şekillerini açıklayan örnekler yazılarak sakk kitapları telif edilmiştir. Kayıtlarda meydana gelebilecek muhtemel düzensizliği önlemek ve *kadılar*ın işlerini kolaylaştırmak amacıyla, bazı *kadılar* tarafından her hukuki işlemin konusuna uygun numunelik saklar kaleme alınmıştır. Şer’iyye sicillerindeki kayıtlar, küçük farklılıklar dışında söz konusu numunelere genellikle uymaktadır⁷.

Yazılı belgelerin hazırlanmasında, öteden beri İslâm aleminde uygulanmakta olan usul Osmanlı mahkemelerinde de tatbik edilmiş ve yapılan muamelenin çeşidine göre gerekli bilgiler eksiksiz kaydolunmuştur. İslâm Hukuku’nda yazılı muamelelerde takip edilecek usul, fıkıh kitaplarında “eş-Şurut”, “*Kitabu’l –Mahadır Ve’s –Sicillat*” başlıkları altında izah edilmiştir⁸. Osmanlı şer’iyye mahkemelerinde bu usul daha standart bir hale getirilmiş ve yazı dili olarak, ilk dönemlerde Arapça ile birlikte Türkçe de kullanılmıştır. Ancak XVII. yüzyılın sonlarından sonra ve özellikle örnek sakk kitapları telif edilince dil tamamen Türkçeleşmiş ve Şer’iyye sicillerinde kullanılacak kelimelere varıncaya kadar bir üslup birliği sağlanmıştır⁹.

3- SİCİL

Sözlükte; okumak, kaydetmek ve karar vermek¹⁰ olarak tanımlanan *sicil*; terim olarak; *kadılar*ın verdikleri i’lam, hüccet ve cezalarla, görevleri gereği tuttıkları

⁶ İbn Manzur, *Lisanü’l Arab*, X, 457; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, İstanbul, 1989, 116; Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstulâhları Kâmusu*, İstanbul, 1997, IV, 225; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, III, 96.

⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-hukkam şerhi Mecelleti’l-ahkâm*, İstanbul, 1330, IV, 719 ; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 116-117.

⁸ *Hindiyeye*, XIII, 359.

⁹ *Hindiyeye*, VI, 160; Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 1-2.

¹⁰ İbn Abbad, İsmail, *el-Muhit fi’l-Lugati*, Beyrut, 1994, VII, 12; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, III, 210.

çeşitli kayıtları ihtiva eden defterlere denir. Bu defterlere *şer’iyye sicilleri, kadı defterleri, mahkeme defterleri* ve *zabt-ı vekayi* sicilleri ismi de verilmektedir¹¹. Şer’i, hukuki ve idari yönlerden önemli görevleri olan *kadılarının* kendilerine gelen hüküm ve fermanları, bunlara verilen cevapları ve çeşitli davalara dair vermiş oldukları hükümleri kayıt için “*sicil*” denilen bir defter tutmaları, sorumluluktan öte kanuni bir görevdi¹². Bu durum Mecellede: “*Hakim mahkemeye sicillat defteri vaz’edip i’lamat ve senedatı hile ve fesattan salim olabilecek muntazam bir surette ol deftere kayd ve tahrir ve onun hıfzına dikkat ve itina eder*”¹³ şeklinde yer almıştır.

Bu defterler belli bir usule göre uzun boylu, dar ve enli olurlardı. Mesela 40 cm. boyunda olan bir sicillat defterinin 16-17 cm. eni olurdu. Ancak bütün sicil defterlerinin aynı ölçülerde olduğu söylenemez. Mahkemelere bazen de hakimlere göre defterlerin ebatları da değişmiştir. Defterlerde ağırlıklı olarak ta’lik kırması denen yazı türü kullanılmaktaydı. Kağıt çok sağlam, mürekkepleri de bugün bile parlaklığını muhafaza edecek kadar bir kaliteyi haizdi. Çoğunlukla defterlerin üzerlerinde *kadılarının* isimleri mevcuttur. Şer’iyye sicillerinin tetkikinden, bir *kadının* göreve başlar başlamaz ilk işinin, adını ve vazifeye başladığı tarihi bu defterin ilk sayfasına yazmak olduğu ve vazifesi sona erince söz konusu defteri bizzat kendisi veya bir yardımcısı vasıtasıyla halefi olan hakime devir ve teslim ettiği anlaşılmaktadır. Kendiliğinden teslim etmezse bir sonraki *kadı* söz konusu sicil defterlerini selefinden talep eyler. Bu defterlerin devlet malı, *kadının* kendi parası veya ilgililerden alınan harçlarla temin edilmesi, devir ve teslim mecburiyetini ortadan kaldırmaz¹⁴.

¹¹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, III, 210; Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 1.

¹² Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, IV, 718; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 109.

¹³ Mecelle, m.1814.

¹⁴ Ali Haydar, *Dürerül-hukkâm*, IV, 719; Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku*, IV, 437, 438.

Her kaza sancak ve vilayet merkezinde tutulmuş olan Mahkeme-i şer'iyeye defterlerinin sayısı yanan ve zayi olanlar hariç on binleri geçmekte, müze ve kütüphanelerimizde muhafaza edilmektedir. Siciller, ait olduğu yerleşim birimini idari, askeri ve iktisadi yönden tanımamız açısından önemlidir¹⁵.

B- ŞER'İYYE SİCİLERİNDE YER ALAN BELGE ÇEŞİTLERİ

Şer'iyeye sicilleri farklı belge çeşitleri içermektedir. Kayıtların bir kısmı bizzat *kadılar* tarafından yazılmış veya yazdırılmış belgelerdir. Bir kısmı ise *kadılarına* hitaben gönderilip sicillere kaydedilen fermanlar, tayin beratları, buyrultular ve diğer hüküm çeşitleridir. Burada bizzat *kadılar* tarafından yazılan veya yazdırılan belgeler dört ana başlık altında incelenip sicillerdeki diğer kayıtlar ayrı bir konu olarak ele alınacaktır.

1. İ'LAMLAR

a. Tarifi

İ'lam sözlükte bildirmek, bildirilmek manasını ifade eder¹⁶. Terim olarak ise *kadının* hukuki bir mesele hakkındaki kararını, imzasını ve mührünü taşıyan yazılı belgeye denir¹⁷. *İ'lam* belgelerini diğer sicil kayıtlarından ayıran en önemli özellik, hakimin verdiği kararı ihtiva etmesidir. Şer'iyeye mahkemelerinde yargı görevini ifa eden hakim yargılamayı tamamladıktan sonra şer'i hükümlere göre kararını verir. Bu kararı taraflara şifahi olarak bildirdikten sonra, hem davacıya hem de davalıya birer suretini vermek üzere, kararın gerekçelerini ihtiva eden bir *i'lam* tanzim eder. *İ'lam*ın bir sureti de sicile kaydedilir¹⁸.

¹⁵ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 109.

¹⁶ İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, XII, 418; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, II, 51

¹⁷ Ali Haydar, *Dürerü'l hukkâm*, IV, 718; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 108.

¹⁸ Ali Haydar, *Dürerü'l hukkâm*, IV, 764-765.

Hakim i'lamı tanzim ederken, dava ile ilgili bütün tutanakları incelemeli ve verilecek i'lamın dava dosyasındaki kayıtlara aykırı olmaması için gereken titizliği göstermelidir¹⁹.

b. Özellikleri

Şer'iyye sicillerinde i'lam olarak yer alan kayıtlarda bulunması gereken temel özellikler şunlardır:

ba. İ'lamlarda hakimin imza ve mührü belgenin alt tarafında yer alır. Bu durum hem konuyla ilgili eserlerde, hem de hukuki düzenlemelerde açıkça belirtilmiştir. Uygulamada da buna dikkat edilmiştir. Aksi iddialar, belgelerin birbirine karıştırılmasından ileri gelmektedir²⁰. İmza, hakimin kendi eliyle yazmış olduğu ismi ve künyesinden ibarettir. Mühür de aynen imza gibi hakimin kendi ismini, babasının ismini ve bazen de kısa bir dua cümlesini ihtiva eder²¹.

bb. Davacının adı ve adresi belirtilir. İ'lamda öncelikle davacı ile ilgili bilgilere yer verilerek sırasıyla davacının adresi, adı ve babasının adı yazılır. Eğer davacı başka bir beldeden ise memleketi belirtilir ve davanın görüldüğü yere ne için geldiği halen nerede oturduğu kaydedilir. Davalının ise sadece adı, varsa meşhur olduğu unvanı ve babasının adı yazılır. Davalının adres kayıtlarına fazla yer verilmez²².

bc. Davanın konusu zikredilir. İ'lam hazırlanırken davacının zabta geçirilen ifadeleri incelenir, mükerrer olanlar ve i'lamı ilgilendirmeyen kısımlar çıkarılır.

¹⁹ Mecelle, m. 1827.

²⁰ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 30.

²¹ Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 3.

²² Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 4; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 30.

Mükerrer ifadelerin ve gereksiz sözlerin i'lama yazılmasının bir faydası yoktur. Özetle i'lamın bu kısmında eksiksiz ve fazlasız olarak davacının iddiası yer alır²³.

bd. İ'lamda bulunması gereken bir diğer husus, davalının verdiği cevaptır. Davalı, davacının iddiasını kabul veya reddeder. Ya da iddiayı hükümsüz bırakacak şekilde karşı dava açar. Bu üç şekilden her biri de i'lamlarda belirtilir. Davalı iddiayı esastan kabul etmemişse durum i'lamda “*gıbbe's-sual ve akıbe'l-inkar ...*” ve benzeri formüle bir ifadeyle zikredilir. Davalı iddianın bir kısmını kabul ve bir kısmını da reddetmiş olabilir. Bu durum i'lamda genellikle “*...gıbbe's-sual mezkur... cevabında ...ni ikrar ... inkar edicek...*” kalıbıyla ifade edilir. Davalı davacının iddiasını aynen kabul etmiş olabilir. Bu takdirde ikrarın aynen yazılması gerekir; çünkü, ikrar sayılamayacak bir ifadeyi hakim inkrar saymış olması mümkündür. Zira davalı davacının iddiasını kabul ettikten sonra artık o konuda karşı dava açma hakkını da kaybeder²⁴.

be. İ'lamda davanın esbab-ı subutiyesi yani kararın gerekçesi demek olan ispat vasıtaları da yer almalıdır. İspat vasıtalarına göre i'lamda yer alan ifadeler farklılık arz eder. İspat vasıtası; davalının ikrarı ise bunun aynen yazılması gerekir. Zira ikrar sayılmayan ifadelerin hakim tarafından ikrar zannedilmesi muhtemeldir. İspat vasıtası; yazılı delil ise, hakim bunları i'lamda aynen dercetmelidir. Ancak yazılı delillerin davayı ilgilendirmeyen yönleri varsa, bunların yazılması gerekmez. İspat vasıtası; şahitlik ise, eski ve yeni devre ait i'lamda yer alan ifadeler farklılık göstermektedir. İlk dönemlerde, şahitlerin isimleri, cinsiyetleri, mensup oldukları din ve buldukları adres i'lama yazılır ve şahitlerin davalıyı tanıdıklarına işaret olunduktan sonra şahadet beyanları aynen kaydedilir. Son devre ait i'lamlarda bu konunun üzerinde daha ciddi olarak durulmuş ve şahitlerin gizli veya açık tezkiye edildiklerinin yazılmasından başka tezkiye edenlerin durumları da i'lama kaydedilmeye başlanmıştır. Davanın ispat vasıtası yemin ise; hakim inkrar ettiği yeminin suretini i'lamda göstermesi gerekir. Davacı davasını ispat edemediği

²³ Ali Haydar, *Dürrül-hukkâm*, IV, 769.

²⁴ Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 5-6.

takdirde karşı tarafa yemin teklif edebilir. Karşı taraf isterse yemin eder, istese yemin etmekten kaçınır. Her iki durumda da hakim, teklif ettiği yeminin metnini i'lamda göstermek zorundadır. Zira teklif olunan yeminin usulüne uygun olmaması mümkündür. Bu takdirde davalının yemin etmiş veya yemin etmekten kaçınmış sayılmaması gerekirken hakimin bunu yanlış değerlendirip öylece hüküm vermiş olması muhtemeldir. Bu durumda, verilen hükmün bozulması için bir başka mahkemeye başvurulabilir²⁵.

bf. İ'lamda daha önce verilen bilgiler hükmün gerekçesi kabul olunmakta ve ayrıca bir gerekçe yazılmamaktadır. Hakimin dayanmak zorunda olduğu şer'i hükümler fıkıh kitaplarında belli olduğundan burada hakimin hangi kitabın hangi hükmüne yahut hangi müctehidin kavline dayandığını belirtme zorunluluğu yoktur²⁶.

bg. Tarih ya Arapça olarak yazıyla yazılır veya bugünkü tarih atma şekillerine benzer bir şekilde yazılır²⁷.

bh. Belgenin son kısmına da muhakeme sırasında dinleyici olarak hazır bulunan kişilerin isimleri yazılır. Eğer sayıları çoksa sadece bir kısmının isminin yazılması ile iktifa olur. Diğerleri de "ğayruhum" ibaresi ile belirtilir²⁸.

Şer'iyye sicillerinde bu özellikleri haiz olarak yer alan i'lamlar, konularına göre farklı isimlerle anılırlar. Borç ikrarı ile ilgili i'lamlar, alacağın ispatına ilişkin i'lamlar, karşı tarafa yemin teklifini ihtiva eden i'lamlar, alacağın teciliyle ilgili i'lamlar, kefalet, havale ve istihkak i'lamları, muhayyerlik hakkına ait i'lamlar, hürriyetin ispatı ile ilgili i'lamlar, tazminata dair i'lamlar, icare i'lamları, vakıf i'lamları, evlenme ve boşanmaya dair i'lamlar ve benzerleri gibi²⁹.

²⁵ Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, IV, 769.

²⁶ Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 10.

²⁷ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 31.

²⁸ Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 11.

²⁹ Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 11.

İ'amların ayırt edici özelliği *kadının* kararını ihtiva etmesidir. Dolayısıyla yukarıdaki konulardan birine dair olup da *kadının* kararını içeren bütün belgeler i'lamdır.

c. Örneği

ca. Belgenin Günümüz Alfabeti İle Yazılışı

Seyyid Muhammed Bekir b. Hacı Abdullah'ın Meclis-i Şer'ide Udgirli Çakır Ahmed oğlu Halil İle Otuz Altı Guruş Niza' Gaydudur.

Udgir karyesinden Çakır Ahmed oğlu Halil meclis-i şer'ide, Seyyid Muhammed Beğ b. Abdullah mahzarında iş bu mezbur Muhammed Beğ bundan yedi sene mukaddem Asitaneye gelüb senin zevcene ben Sivas'ta otuz guruş verdim. Ala tarık'il-borç otuz altı guruş deyu benden otuz altı guruş aldıktan sonra ben bu tarafa gelüb zevceme sual eyledikde, Muhammed Beğ'den ben bir pare almadım deyü cevab edüb iş bu mezburun benden fuzuli ahz eylediği otuz altı guruşu şer'an alıvermek muradımdır deyü dava ol dahi muharrer cevabında otuz altı guruşu aldığını inkar eyleyüb müdde-i mezbur ber minval-i muharrer beyana havale olunduk da Kürt Hüseyin oğlu İsmail ve Sucuoğlu Hüseyin şehadetleriyle sabit olduktan sonra mezbur Muhammed Beğ'in fuzuli ahz eylediği otuz altı guruşun şer'an istirdadı lazım geldikten sonra mezbur Seyyid Muhammed Beğ'in karındaşı Seyyid Osman Ağa mahzarında davaya tasaddi idub bi eyyam-ı müteveffen Abdullah Ağa ile sefir-i hümayun-u azimetimizden garındaşım mezbur Seyyid Osman'ın mezbur Çakır Ahmed oğlu Halil'de ba temessük otuz altı guruş alacağını babam mezbur Seyyid Abdullah Ağa'ya havale eyledik de babam Asitaneden beni irsal eyleyüb ben de mezbur Halil'den ahz ve babama teslim eyledim deyü davası tenakuz olub mezhur Muhammed Beğ'in garındaşı Seyyid Osman Ağa üzerine olan bu vech-i şer'i otuz altı guruş tenakuz davası şer'an men ve def olunduğu tescilidir.

Sene, 1212

cb. Belgenin Sadeleştirilmesi

Hacı Abdullah Seyyid Muhammed'in Şer'i Mecliste Çakır Ahmed oğlu Halil İle Otuz Altı Kuruş İçin Yaptıkları Tartışmanın Kaydıdır.

Çakır Ahmed oğlu Halil şer'i mecliste, Hacı Abdullah Seyyid Muhammed'in hazır bulunduğu sırada şu iddiada bulunmuştur:

“Hacı Abdullah Seyyid Muhammed bundan yedi sene önce başkente gelip, senin zevcene Sivas'ta otuz altı kuruş verdim diyerek, borcuna karşılık benden otuz altı kuruş aldı. Ben Sivas'a gelip zevceme durumu anlatınca, zevcem, Muhammed Bey'den hiç para almadığını söyledi. Şimdi ben Muhammed Bey'in benden haksız yere aldığı otuz altı kuruşu şer'an geri almak istiyorum.”

Hacı Abdullah Seyyid Muhammed bu iddiayı reddetmiş ve otuz altı kuruş aldığını inkar etmiştir. Bunun üzerine Çakır Ahmed oğlu Halil'den iddiasını ispat etmesi istenmiş, Kürt Hüseyin oğlu İsmail ve Sucuoğlu Hüseyin'in şهادetiyle, Çakır Ahmed oğlu Halil, haklı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Davanın hukuki olarak tespitinden sonra Hacı Abdullah Seyyid Muhammed'in haksız yere aldığı otuz altı kuruşu iade etmesi gerekmiştir. Hacı Abdullah Seyyid Muhammed'in kardeşi Seyyid Osman'ın bulunduğu ortamda dava bu şekilde halledilmiştir. Daha sonra Abdullah Ağa ile Seyyid Muhammed'in kardeşi Seyyid Osman, Çakır Ahmed oğlu Halil'de bulunan borç senedini otuz altı kuruş karşılığında alarak Seyyid Muhammed'e teslim etmişler ve dava bu şekilde sonuca bağlanmıştır. Bu belge, aralarında tartışmaya mahal kalmadığının tescilidir.

Yıl, 1212³⁰

³⁰ SSS, 149/1.

2. HÜCCETLER

a. Tarifi

Hüccet, sözlükte; gerek kesin olsun gerekse olmasın mutlak anlamda delil demektir³¹. Hukuk terminolojisinde *hüccetin* manası; bir davayı ispat eden, şahitlik, yemin veya yeminden kaçınmadır³². Şer'iyeye sicillerinde kullanılan bir belge türü olan *hüccet* ise hakimin hükmünü ihtiva etmeyen, taraflardan birinin ikrarıyla diğerinin tasdikini içeren kayıtlardır³³. Hüccetin diğer belgelerden özellikle i'lamdan en önemli farkı, hakimin hükmünü ihtiva etmemesidir. Zira, i'lamda hakimin hükmü yazılı olmak zorundadır.

Şahıslara verilecek olan hüccet nüshalarında, hücceti veren hakimin ismi ve mührü bulunmak zorundadır. Ancak sicillere kaydedilen hüccetlerde böyle bir zorunluluk yoktur. Zira *kadının* ismi ile künyesi ve göreve başlama tarihi, sicilin baş tarafına kaydedilmektedir³⁴.

Sicillere kaydedilen hüccetler, aynı zamanda yazılı bir delil niteliği taşımaktadır. Bir nüshası sicilde kayıtlı olan ve birer nüshası taraflara teslim edilen hüccetler, hukuki uyuşmazlıkların önlenmesinde önemli rol oynamıştır. Şer'i mahkemelerde verilen hüccet, herhangi hukuki bir anlaşmazlık durumunda karşı taraf aleyhine verilmiş bir karar gibidir. Örneğin bir evin satın alındığını gösteren hüccet, o evin alıcısı aleyhine açılacak davalarda kullanılabilir keskin delil anlamına gelir. Bu tarz belgelere hüccet adı verilmesinin ve en çok rastlanan belge çeşidi olmasının bundan kaynaklandığı düşünülebilir³⁵.

³¹ İbn Abbad, *el-Muhit*, II, 292; İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, II, 228.

³² Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhıyye Kamusu*, İstanbul, 1985, VIII, 118.

³³ Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, IV, 718; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, I, 865.

³⁴ Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 12.

³⁵ Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm*, IV, 718-719.

Hüccetlerin konularına ve bazı farklı özelliklerine göre çeşitleri mevcuttur. Bazı önemli hüccet çeşitleri şunlardır. Nikah hüccetleri, küçüğün anası, babası veya *kadı* tarafından velayeten evlendirilmesi, talak hüccetleri, tefviz hüccetleri, muhalaa hüccetleri, evlenmenin feshine ilişkin hüccetler, mehir, nafaka, hidane hüccetleri *kadının* vasi tayinine dair hüccetler, köle azadı ile ilgili hüccetler, satım akdi hüccetleri, bey-i vefa hüccetleri, şüf'a hüccetleri, bağışlama, vedia, rehin, istihkak, ikrar, havale, şahadet, kefalet, şirket, vekalet, kısas, diyet, sulh, ibra, iflas gibi hüccetler³⁶, kethüda, subası ve benzeri görevlilerin tayini ile ilgili hüccetler ve vakıf hüccetleridir³⁷.

b. Özellikleri

Hüccetlerin konularına göre çok farklı çeşitleri bulunmasına rağmen, hüccet metinlerinin ortak özellikleri mevcuttur. Bu ortak özellikler şunlardır:

ba. Taraflara verilen hüccetlerin üst tarafında hücceti veren *kadının* imzası ve mührü mutlaka bulunur. Sicil defterine kaydedilen metinde ise genelde bulunmaz ve bu bilgiler sicilin baş tarafında yer alır.

bb. Tarafların isim ve adresleri, açık, net ve eksiksiz olarak kaydedilir.

bc. Hüccetin konusunu teşkil eden mal veya hak ayrıntılı olarak tanıtılır.

bd. Hukuki muamelenin şekli, şartları ve varsa teslim ve tesellüm işlemleri beyan edilir.

be. İkrarda bulunan tarafın karşı tarafı ibra ettiği ve konunun dava ve çekişme konusu yapılmayacağı te'yiden belirtilir. Lehine ikrar yapılan tarafta ikrar beyanını tasdik edince, talep üzerine durumun sicile kaydedildiği zikredilir.

³⁶ Debbagzade, Numan Efendi, *Camiu's-Sakk*, 1214, s. 3-118.

³⁷ Debbagzade, *Camiu's-Sakk*, 178-188.

bf. Her muamelede olduğu gibi hüccetlerin sonunda da tarih; yıl, ay, gün ve bazen de günün belli bir vakti şeklinde mutlaka zikredilir.

bg. Hüccetin altına mutlaka “*Şuhudu’l- hal= hukuki işlemin şahitleri*” veya “*şuhud-ı muhızır*” başlığı ile hukuki muameleye şahit olanların isimleri ve unvanları kaydedilir. Mesela, hüccetin konusu bir satım akdi ise, hüccette satıcı ve alıcının isimleri, mebiin (satılan eşyanın) özellikleri, icap ve kabul beyanları, semen(bedel) ve vasıfları, mebiin (satılan eşyanın) teslim ve tesellüm işlemleri ve benzeri kayıtlar zikredilir³⁸.

c. Örneği

ca. Bey-i Kat’i Hücceti

caa. Belgenin Günümüz Alfabeti İle Yazılışı

Bazar mahallesi mütemekkinlerinden Yakut bint-i Ucuz ve kızı İran bint-i Yogos taraflarından es-Seyyid Abdulehad Efendi bin Ali es-seyyid Muhammed Efendi bin Hacı Yusuf şehâdetleriyle sâbitu’l-vekâle zevci İranos veled-i Sütüz meclis-i şer’ide Ağyazar veled-i Gazer muvacehesinde mahalle-i merkûmada vaki bir taraftan Muhammed Efendi mülküne ve bir taraftan tarık-ı hâss ile mahdud bir kış evi ve bir ev-i tahiyeyi müstemil mülk-ü menzillerini Ağyazar nam-ı zimmiye yüz altmış beş guruşa bey’ ve teslim ve temlik eyleyüb ol dahi ber minval-i muharrer iştirâ ve teslim ve temellük ve kabz-ı kabülünden sonra semeni olan yüz altmış beş guruşu müvekkilelerim müşteri-i mesfur yedinden tamamen ahz ve kabz eyleyüb menzil-i mahdud-u mezkurdan müvekkilelerim Yakut ve İran’ın alakaları kalmayub, müstemilatıyla mesfur Ağyazar zimminin milk-i müşterası ve hakk-ı sarihi keyfe ma

³⁸ Ali Haydar, *Dürerü’l-hukkâm*, IV, 718-719; Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 12 vd.

yeşa ve haysü ma yehtar mutasarrıf oluna dediler dedikde, gibbe't-tasdik eş-şer'i ma vekaa bi't-taleb ketb olundu.

9 Muharrem 1210

Şuhudü'l Hal

Seyyid Abdulehad Efendi/ Seyyid Muhammed Efendi b. Hacı Yusuf/ Katib Hüseyin Efendi b. Sarrac Süleyman/ Seyyid Halil b. Ahmed Alemdar/ Muhammed b. Halil/ Nikos veled-i Ahderi/ Kirkor Zimmi/ Nikos Keneş/ Ucuzoğlu Pamek Zimmi

cab. Belgenin Sadeleştirilmesi

Bazar mahallesinde ikamet eden Yakut ve kızı İran, Seyyid Abdulehad Efendi ve Seyyid Muhammed Efendi'nin şهادetleriyle, İranos adlı zimmiyi satacakları ev konusunda kendilerine vekil tayin etmişlerdir. İranos, Gazer oğlu Ağyazar, Bazar mahallesinde bulunan, bir taraftan Muhammed Efendi'nin evi ile bir taraftan da Mağdesi Murad Efendi'nin evi ile çevrili olan özel yol ile sınırı bulunan, bir kış evi ve birde konuk evi bulunan evi satmıştır. Ağyazar evi satın almış ve evin değeri olan yüz altmış beş kuruşu satıcılara yani Yakut ve kızı İran'a teslim etmiştir. Bunun üzerine, Yakut ve kızı İran'ın ev ile alakaları kalmamış, ev Ağyazar adlı zimminin dilediği şekilde kullanılabileceği mülkü olmuştur. Vekil İranos şer'i meclise gelerek durumu anlatmış ve müvekkilelerin isteği üzerine evin alım satım akdi sicile kaydedilmiştir.

9 Muharrem 1210

Şahitler

Seyyid Abdulehad Efendi/ Hacı Yusuf oğlu Seyyid Muhammed Efendi/ Sarrac Süleyman oğlu Katib Hüseyin Efendi/ Ahmed Alemdar oğlu Seyyid Halil/

Halil oğlu Muhammed/ Ahderi oğlu Nikos/ Kirkor Zimmi/ Nikos Keneş/
Ucuzoğlu Pamek Zimmi³⁹

cb. Nikah Hüccti

cba. Belgenin Günümüz Alfabetesi İle Yazılışı

Ece mahallesi sakinlerinden Saniye bint-i Osman nâm seyyibenin tarafından vekil-i müstehab Halil b. İbrahim nâm kimesne vekaletiyle on beş bin akçe mihr-i müeccele ve muaccesiyile Ömer bin Yusuf nâm kimesneye huzurı şer'i şuhûd mahzarında nikah olunduğu kayıdır.

Şevval, 1212

Şuhudü'l Hal

Halil b. İbrahim/ Cambaz İbrahim Beğ/ Sermahzaran Hüseyin Ağa/ Seyyid Muhammed Efendi/ Elehad Efendi

cbb. Belgenin Sadeleştirilmesi

Ece mahallesinde oturan Osman kızı Saniye adındaki dul hanımın, vekili İbrahim Oğlu Halil'in vekaletiyle, on beş bin akçe mihr ile Yusuf oğlu Ömer isimli beye şer'i mecliste, şahitler huzurunda nikahlandığının kayıdır.

Şevval, 1212

Şahitler

İbrahim oğlu Halil/ Cambaz İbrahim Bey/ Mahzarbaşı Hüseyin Ağa/ Seyyit Muhammed Efendi/ Elehad Efendi⁴⁰

³⁹ SSS, 30/1.

⁴⁰ SSS, 11/3.

3. MÂ'RÛZLAR

a. Tarifi

Kelime anlamı itibariyle *mâ'rûz*; üst makama arz edilen husus demektir⁴¹. Terim olarak ise; *kadı* tarafından kaleme alındığı halde *kadının* kararını ihtiva etmeyen ve hüccet gibi hukuki bir durumun tespiti açısından yazılı delil olarak kabul edilemeyen, sadece *kadının* icra makamlarına idari bir durumu arz ettiği yazılı kayıtlara veya halkın icra makamlarına yahut *kadıya* hitaben yazdığı şikayet dilekçelerine denir⁴².

Halk tarafından mahkemelere çeşitli konularda yapılan şikayetler, hakim emriyle görevliler tarafından yapılan keşif ve tahkikat raporları ve naiblerin⁴³ daha çok ceza konularında yürüttükleri soruşturma ve hakim tasvibine bağlı olarak verdikleri hükümler ve hakimlerin bir üst makama arz ettikleri konular hep *mâ'rûz* başlığı altında sicil defterlerine kaydedilmiş bulunmaktadır. Muhakemenin safhalarıyla ilgili daha geniş bilgi, kaza dahilinde işlenen suçlar ve meşru olmayan davranışlar ancak bu *mâ'rûz*ların incelenmesiyle tespit edilebilir. Cezaların derhal infaz olunması ve bu konuda çoğunlukla taraflara bir vesika düzenlenip verilmemesi nedeniyle, tarafların sulh olmaları dışında cezalarla ilgili bir kayda, hüccet ve i'lamların arasında rastlamak çok zordur⁴⁴.

*Mâ'rûz*lar *kadı* tarafından kaleme alınmakla birlikte, *kadının* kararını ihtiva etmezler. Bu özellik ile de bazen *mâ'rûz* diye kaydedilen i'amlardan ayrılırlar. *Kadı* bu tip *mâ'rûz*larda şu konuları ilgili icra makamlarına arz eder.

⁴¹İbn Abbad, *el-Muhit*, I, 305; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1988, 275.

⁴²Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, II,410; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, 1, 37.

⁴³Naib: Vekil demektir. Şer' iyye mahkemelerinde kadılar namına muhtelif hizmetlerde vazife gören kimselere denir. (Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, 117).

⁴⁴ Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 18-19.

Vezirler, çevredeki *kadılar* veya müftülerin hüsn-i halini (iyi halini) arz ederek bunların taltifini talep edebilir (*hüsn-i hal mâ'rûzları*), şaki ve benzeri kimselerin su-i halini (kötü halini) arz ederek gereğinin yapılmasını talep eder (*su-i hal mâ'rûzları*), boşalan görevleri icra makamına bildirir (*cihat-ı mahlûle mâ'rûzları*), ferağ edilen veya kaldırılan görevleri arz eder (*cihat-ı mefruğa ve merfua mâ'rûzları*), merkezi idareden kendisine gönderilen emirlerin ulaştığını bildirir, mülazemete⁴⁵ dahil olan *kadı* ve alimlerin durumunu arz eder, tutukluların salıverilmesi, vali ve *kadıların* vefatı veya berat talebi gibi çeşitli konuları içeren mâ'rûzları, yetkili makamlara ulaştırır⁴⁶.

b. Örneği

ba. Belgenin Günümüz Alfabeti İle Yazılışı

Ba emr-i Âli keyfiyet-i tefahhus olunan şakî mahbûsun sû-i hal-i arz sureti Devlet-i Mekine arz-ı dai budur ki; Medine-i Fulan'da mahbus olan Fulan nâm şakînin keyfiyet-i ahvali tefahhus ve vukuu üzere Asitane-i Aliyye'ye arz ve i'lam olunmak babında mübaşir kulları yediyle varid olan ferman-ı âlileri sicil-i mahfuza ba'de'l- kayd mazmun-ı münifi cümleye ilan ve işaat olunub keyfiyeti vukufu olanlardan istihbar olundukda mezbur fûlan on seneden mütecevizdir ki ehl-i şekavete rehberlik edüb ebna-i sebilden nice bi günahı yollarda basdırub malını garat ve sırkat-ı hayvanat edüb elinden gelen yaramazlıktan kat'a ihtirazı olmadığı meşhur esna-i rahda müsadefe eylediği ehl-i şekavete mütabaat ve mükarenet eylediği mesmûumuz olmuştur. Ancak rüfekası kimler olduğu ma'lumumuz değildir, deyü mezbur Fulan'ın sû-i halini meclis-i şer'de ber vech-i muharrer haber vermeleriyle ol ki vakı-ı haldir ala vukuihi mübaşir-i merkum marifetiyle der-i devletmedara arz ve i'lam olundu.

⁴⁵ Mülazemet: *Kadıların* mesleğe başlamadan önce kıdemli *kadıların* yanında mesleki eğitim amacıyla geçirmiş oldukları bir çeşit stajyerlik dönemi. (Ortaylı, İlber, "Kadı" m, *DİA, İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1990, XXIV, 73).

⁴⁶ Debbağzade, *Camii's -Sakk*, 341-370.

bb. Belgenin Sadeleştirilmesi

Filan şehirde tutuklu bulunan Filan isimli şakinin durumunun araştırılarak İstanbul'a arz edilmesi üzerine, tarafımıza gelen ferman, sicile kaydedildikten sonra, içeriği halka ilan edilmiştir. Konuya vakıf olanlar, kendilerine durumun sorulması üzerine, şakî ile ilgili şu bilgileri vermişlerdir: Adı geçen şahıs 10 seneden fazla süredir şakîlere önderlik etmektedir. Birçok baskınlar düzenlemiş yolcuların mallarını yağmalamış ve hayvanlarını çalmıştır. Elinden gelen her türlü eşkıyahğı yapar ve şakîlerle bir arada bulunur. Ancak birlikte olduğu arkadaşlarını tanımıyoruz. Bu bilgiler doğrultusunda durum olduğu gibi yine mübaşir aracılığıyla Devletin yüce makamına arz ve i'lam olundu⁴⁷.

4. MÜRASELELER

a. Tarifi

Kelime anlamı, haberleşme, mektuplaşma, *kadılar* tarafından yazılan resmi mektuplar⁴⁸ demek olan *mürasele*; *kadının* kendisine denk veya daha aşağı rütbedeki şahıs yahut makamlara hitaben kaleme aldığı yazılı belgelere denir⁴⁹.

Kadılar, tayin edildikleri *kadılık* görevini resmî bir yazı ile herhangi bir naibe devredebilirler. Merkezden gelen bir ferman veya buyruktu üzerine, herhangi bir sanığın yakalanması için mahallin kethüdasına⁵⁰ resmî bir yazı yazabilirler. Naiblerine muhakeme esnasında şer'i ahkamı uygulamalarını tavsiye edebilirler. Mahkeme görevlilerine, mahkemede hazır bulunması gereken kimseleri, arz edebilirler. Başkalarının menkul ve gayr-ı menkullerine zarar veren kimseleri, mağdurun isteği üzerine ihtar edebilirler. Beldelerde nikah kıymakla görevli olan kimselere, daha önce evlenmiş olanlarla olmayanlar için ayrı ayrı olmak üzere

⁴⁷ Debbağzade, *Camii's-Sakk*, 349.

⁴⁸ İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, XI, 284; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 336.

⁴⁹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, II,621; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, 1, 38.

⁵⁰ Kethüda: *Kadının* buyruğu altında çalışan onun hizmetinde olan ve emirleri doğrultusunda *kadının* işlerini yürüten kimse. (İnalçık, "Mahkeme" m., İA, VII, 151).

izinnameleler gönderebilirler. *Kadılarının* bunlar ve benzeri sebepler dolayısıyla, kendilerine denk veya aşağı rütbelerdeki ilgili şahıs yahut makamlara hitaben kaleme aldığı yazılı belgelerin tümü mürasele adı ile anılır⁵¹.

b. Örneği

ba. Belgenin Günümüz Alfabeti İle Yazılışı

İzzetmeab müftüzade es-Seyyid Hüseyin Efendiye kamyab ba'dessalam inha olunur ki, Sivas müftüsü Hatıbzade es-Seyyid Hacı Hüseyin Efendi'nin adem-i suluki ba arz inha ve senin maharetini istid'a etmeleriyle mezbur hacr olunub yerine belde-i mezkurada iftaya tarafımızdan sana izin verilmiştir. Gerektir ki lede'l istifa esahh-ı akval-i eimme-i Hanefiyye aleyhim rahmetü rabbi'l – beriyye ile ifta edub kütüb-ü mu'teber ve imzalarında Sivas müftüsü deyü tasrih eyleyesün vesselam.

Şaban, 1210

el-Fukara Seyyid Muhammed Arif

bb. Belgenin Sadeleştirilmesi

İzzetli Seyyid Hüseyin Efendi'ye Selamdan Sonra Arz Olunur:

Sivas müftüsü Hatıbzade Seyyid Hacı Hüseyin Efendi'nin göreve devam edemeyeceğini bildirmesi üzerine, görevine son verilmiştir. Bu konuda senin ehil olduğunu bize yazılı bir belge ile iletmesinden dolayı, Sivas müftüsü olarak tarafımızdan sana görev verilmiştir. Fetva gerektiren durumlarda, Hanefi imamların en sahih görüşüne uyarak fetva verip, imzalarında Sivas müftüsü olarak gerekli değişiklikleri yapabilirsin.

Şaban, 1210

Seyyid Muhammed Arif⁵²

⁵¹ Debbagzade, *Camii's-Sakk*, s. 373-380; Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 38.

⁵² SSS, 61/1.

5. SİCİLLERDE YER ALAN DİĞER KAYITLAR

Yukarıda, i'lam, huccet, mâ'rûz, ve mürasele başlıkları altında kısaca tanıtmaya çalıştığımız belgeler, bizzat *kadılar* tarafından kaleme alınan belge çeşitleridir. Ancak şer'iyye sicillerinde yer alan kayıtlar, sadece bu dört belge çeşidinden ibaret değildir.

Şer'iyye sicillerinde yine *kadılar* tarafından kaleme alınan vergi ve cizyelerin toplanması, resmî yapıların keşif ve tamiri, ihtida işlemleri, esnaf teftişi ile ilgili kayıtlar, yiğitbaşı⁵³ tayini, mukataa⁵⁴ teftişi gibi kayıtlar bulunmaktadır⁵⁵.

Bütün bu belgelerin yanında, *kadılar*, üst makamlardan kendilerine hitaben gönderilen diğer yazılı belgeleri de şer'iyye sicillerine kaydetmişlerdir. Somutlaştırmak gerekirse, mesela padişah, ya ihtilafı olan bir şer'i meselede mevcut görüşlerden birini tercih ettiğini *kadıya* bildirir ya şer'i hükümlerin icrasını te'yid için yazılı emir gönderir veya düzenleme yetkisi bulunan sahalarda bazı düzenleyici kaideleri tanzim eder ve kadılara bildirirdi. Sadrazamlar, padişahın emrine dayanarak bazı hususları *kadılarına* hatırlatabilirdi. Aynı şehir veya kasabada bulunan resmî daireler arasında tezkere adı verilen belge aracılığıyla yazışmalar olabilirdi. Yine *kadılar*, bugün ki tapu tabirinin o dönemde karşılığı olan temessükler yani tasarruf vesikaları adı verilen belgelerle de ilgilenmek durumundaydı. Özetle, *kadılarına* hitaben padişahın gelen emir ve fermanlar ile sadrazam, beylerbeyi ve kazaskerlerden gelen buyrultular, tezkereler ve temessükler de *kadılar* tarafından kaydedilmiş ve şer'iyye sicillerinde ayrı bir belge çeşidi olarak yer almıştır⁵⁶.

⁵³ Yiğitbaşı: Esnaf teşkilatında kararları uygulayan kişi. (Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 88).

⁵⁴ Mukataa: Hazineye ait arazi, maden, gümrük, cizye ve benzeri gelirlerinin belirli bir bedelle iltizama verilmesi, bir bedel karşılığında kiralanması. (Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Ankara, 1997, 679).

⁵⁵ Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 27.

⁵⁶ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 39-48.

II. ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

A. GENEL DURUM

Mahkemelerde dava ile verilen kararların ve tutulan diğer zabıtların sicillere kaydedilme teamülü çok eski devirlere hatta Hz. Peygamber dönemine dayanmaktadır. Hz. Peygamber zamanından beri önemli adli kararların yazıya geçirildiğine ve böylece hakların koruma altına alındığına tarihi ve hukuki kaynaklarda rastlamaktayız⁵⁷. Kullanılan dil ve yöntem farklı olmakla birlikte, Osmanlı dönemine gelinceye dek bu teamülün devam ettiğini görmekteyiz⁵⁸. Mevcut belge sayısı çok fazla olmamakla birlikte, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde eski dönemlere ait sicil örneklerine rastlamak mümkündür⁵⁹.

Osmanlı döneminde şer'iyye mahkemelerince verilen kararların veya tutulan zabıtların sicile kayıt işlemine önem verilmiş bu konuda yeni teknik ve metotlar geliştirilmiş, kullanılan dil Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmiştir. Ancak sicillerin korunması hususunda bu özenin gösterilmediği söylenebilir. Zira Türkiye'deki Şer'iyye Sicilleri ile ilgili ilk ve belki de tek diyebileceğimiz müstakil arşiv 1312/1894 tarihinde Sultan II Abdülhamit döneminde kurulmuş olan "Şer'iyye Sicilleri Arşivi"dir. Bunun dışında çeşitli müze ve kütüphanelerde değişik sayıda şer'iyye sicili bulunmaktadır. Günümüzde Şer'iyye Sicilleri Arşivi İstanbul Müftülüğü bünyesinde muhafaza edilmektedir⁶⁰.

İstanbul ve çevresindeki mahkemelere ait sicilleri ihtiva eden Şer'iyye Sicilleri Arşivi dışında bu siciller için hususi bir arşiv kurulmamıştır. 3 Kasım 1941 tarihinde, Maarif Vekaleti'nin emriyle elde kalan belgelerin müzelerde toplanmasına kadar şer'iyye sicilleri Adliye Vekalet'inin emri altında vilayet ve kaza mahkeme ambarlarında saklanmıştır. Bir tarih hazinesi olan şer'iyye sicillerine gereken özen ve

⁵⁷ *Hindiyyye*, XIII, 359-371.

⁵⁸ Heyet/Aydın, *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul, 1999, II, 418.

⁵⁹ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I, 62-63.

⁶⁰ Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 27.

değerin gösterilmediğini görmek üzücü olmakla birlikte, şer'iyeye sicillerinin son zamanlarda ilgi görmeye başlaması ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın gayretleri ile belgelerin bir çoğunun kataloglarının yapılması ümit vericidir⁶¹.

B. ŞER'İYYE SİCİLLERİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Her açıdan büyük önem arzemesine rağmen, Türkiye'de şer'iyeye sicilleri ile ilgili çalışmaların yeterli olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Sayıları az olmakla birlikte bu çalışmaları; *sicil çalışmaları* ve *katalog çalışmaları* olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

1-Sicil Çalışmaları

Müstakil bir araştırma olarak zikredebileceğimiz tek sicil çalışması Halit ONGAN'ın, Ankara'nın 1 ve 2 numaralı şer'iyeye sicillerini neşridir. Konuyla ilgili bir diğer çalışma, İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri Arşivi'ndeki dört adet defterin uzmanlarca okunup fişlenmesidir. Her fiş üzerine mahkeme adı, kayıt numarası, tanzim tarihi ve kayıt çeşidi işlendikten sonra vesikanın bir özeti yapılmıştır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda bu fişlerden istifade edilebilir⁶².

2-Katalog Çalışmaları

Çeşitli arşiv, müze ve kütüphanelerde dağınık halde bulunan şer'iyeye sicilleri ile ilgili katalog çalışmaları yapılmış ve bunlardan bir kısmı yayınlanmıştır. Ancak bütün şer'i siciller bir araya toplanmadıkça veya bulunduğu yerlerde ciddi bir envanter defteri çıkarılmadıkça bu konuda sıhhatli bir çalışmadan bahsetmek güçtür.

Şer'iyeye sicillerini çoğunluğunun bulunduğu İstanbul Müftülüğü, Topkapı, Diyarbakır, Gaziantep, Ankara, Adana, Konya, İzmir, Manisa, ve Bursa Müzeleri'nde mevcut kayıt ve envanter defterlerinden istifade edilerek hazırlanan

⁶¹ Akgündüz, *Şer'iyeye Sicileri*, I, 61-62.

⁶² Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 30-31.

katalog, konuya ilişkin en ciddi çalışmadır. Ancak az önce bahsedilen sebepten yani müzelerde bulunan sicillerin ciddi bir inceleme sonucu envanter defterine aktarılmamasından dolayı, kataloglar arasında bazı eksiklikler mevcuttur⁶³.

Tarihimiz ve milli kültürümüz yönünden büyük önem arz eden şer'iyeye sicilleri üzerinde yapılan yeni çalışmaların yetersiz olduğu gözlenmektedir. Dağınık halde bulunan bu sicillerin üçte ikisine yakın kısmı, İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri Arşiv'inde bulunmaktadır. Bütün sicillerin bu arşivde toplanarak gerekli idari ve personel eksikliklerinin giderilmesi ve yeterince tanıtma faaliyeti yapılması gerekmektedir⁶⁴.

III. ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN HUKUKİ DEĞERLENDİRMESİ

Şer'iyeye sicilleri hukuki açıdan ne anlam ifade etmektedir? Şer'iyeye sicillerinin mahkemelerde, yazılı delil olarak değeri nedir? Delil kabul edilebilir mi? Hakim bunlara dayanarak karar verebilir mi? Bu soruların cevabı, şer'iyeye sicillerinin hukuki açıdan ifade ettiği değeri ortaya koyması bakımından önemlidir. Sorulara cevap bulabilmek için konuyu eski hukukumuz ve yeni hukukumuz açısından ayrı ayrı değerlendirmek gerekir.

A. ESKİ HUKUKUMUZ AÇISINDAN

Eski hukukumuzda, yazılı deliller, hükme teşkil eden kesin delillerden yani "esbab-ı hüküm"den kabul edilmez. Dolayısıyla hakim, bunlara dayanarak karar vermek durumunda kalırsa dikkatli davranmak zorundadır çünkü; yazı yazıya, mühür mühüre benzeyebileceği için hataya düşme ihtimali vardır. Ancak tahrif ve sahtekarlık şüphesi söz konusu olmayacak şekilde sağlam bir delil, hakimin kararına esas teşkil edebilir. Bu şekilde güvenilir yazılı delille sabit olan bir davanın başka bir

⁶³ Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 63.

⁶⁴ Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 63 ; Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, 31.

cihetle sübutuna ihtiyaç kalmaz⁶⁵. Mecelle bu konuyu şu şekilde özetlemiştir: “*Yalnız hat ve hatem ile amel olunmaz. Fakat şüphe-i tezvîr ve tasnî'den salim ise, ma'mülünbih yani medar-ı hükm olur. Başka vechile sübuta hacet kalmaz.*”⁶⁶ Mecelle, yazılı delillerin hükme esas teşkil eden kesin delillerden sayılması için, delilin tahrif ve sahtekarlık şüphesi söz konusu olmayacak şekilde sağlam olması şartını koyduktan sonra, kesin yazılı delile iki örnek zikretmiştir.

Birincisi: Padişah beratları ve tapu-tahrir defterlerindeki kayıtlar yani “*kuyûd-ı defter- ihakâni*” tahriften uzak oldukları için yazılı ve kesin delil olarak kabul edilirler.⁶⁷

İkincisi: Hile ve fesattan yani tahrif ve sahtekarlıktan salim olacak şekilde tutulan şer'iyeye sicilleri ile dahi amel olunur⁶⁸. Yani bu belgeler de yazılı ve kesin delil olarak kabul edilir. *Kadılar* bunlara dayanarak karar verebilirler. Yalnız, şer'iyeye sicillerinin kesin delil kabul edilmesi için ilgili maddede geçen şartı göz ardı etmemek gerekir. Zira, hile ve fesattan salim değilse, sicil kayıtlarının muhtevasını ispat için şahit istenir. Sicil kayıtlarının kesin delil olarak kabul edilmesi için şahitlerin, söz konusu kararın sicilde adı geçen hakim tarafından huzurlarında verildiğine şahitlik etmesi gerekir⁶⁹.

B. YENİ HUKUKUMUZ AÇISINDAN

1926 tarihli Kanun-ı Medeni'nin uygulama şekline dair hazırlanan tatbikat kanuna göre Medeni Kanun'un yürürlüğe girme tarihinden önceki yani 4 Ekim 1926 yılından evvelki olayların hukuki hükümleri, söz konusu olaylar hangi kanun yürürlükteyken meydana gelmişse yine o kanuna tabi olacaktır. Dolayısıyla 1926 yılından önceki yargılamalarda o dönem için geçerli hukukun hükümlerine göre verilen kararlar, 1926 dan sonrada “kaziye-i muhkeme” olarak kabul edilecektir. Kısaca eski hukukun hükümleri çerçevesinde tanzim olunan hüccet ve i'lamlarla

⁶⁵ Ali Haydar, *Dürrü'l-hukkâm*, IV, 551.

⁶⁶ Mecelle, m. 1736.

⁶⁷ Ali Haydar, *Dürrü'l-hukkâm*, IV, 555.

⁶⁸ Mecelle, m. 1738.

Kısaca eski hukukun hükümleri çerçevesinde tanzim olunan hüccet ve i'lamlarla müktesep bir hak meydana gelmişse buna aynen itibar edilecektir. Olaylar ve günümüzdeki davalarla ilgisi çok az da olsa şer'iyeye sicillerindeki kayıtların günümüz hukuku açısından da önem arzettiği ortadır⁷⁰.

Şer'iyeye sicillerini tanımamıza yardım edecek bu bilgilerin ardından tezimizi yakından ilgilendiren bir diğer konuya, Osmanlı Ceza Hukuku'na geçmek istiyoruz.

IV. OSMANLI CEZA HUKUKU

Tezimiz Osmanlı Ceza Hukuku'nu da yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle burada Osmanlı Ceza Hukuku'na dair kısa bir bilgi vermeyi de uygun görüyoruz. Böylelikle ilk bölüm, hem şer'iyeye sicillerini ve Osmanlı Ceza Hukuku'nu tanıtmış olacak hem de ikinci bölümün yorumlanmasına yardım edecektir.

Osmanlı devletinde hukukun diğer alanlarında olduğu gibi Ceza Hukuku alanında da İslâm Hukuku'nun ön planda olduğu gözlenmektedir. Ancak ceza hukukunda devlet başkanına düzenlemesi için çok geniş bir alan bırakıldığından, bu sahada örfi hukuk düzenlemelerine yaygın olarak rastlanmaktadır. Osmanlılar, *kadıya* ta'zir suç ve cezalarını belirleme noktasında geniş bir takdir hakkı vermek yerine, bu alanı kanunnâmelerle düzenleme yolunu tercih etmişlerdir. Şu halde, Osmanlı Ceza Hukuku, *şer'i hukuk* ve *örfi-sultani hukuk* olmak üzere iki esas temele dayanmaktadır. Şer'i ceza hukukunun kuralları fıkıh kitaplarında, örfi ceza hukukunun kuralları da kanunnâmelerde yer almıştır⁷¹.

⁷⁰ Akgündüz, *Şer'iyeye Sicilleri*, I, 51.

⁷¹ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 203; Aydın, "Ceza" md., DİA, VII, 478 ; Cin, Halil/Akgündüz Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, 1990, I, 337.

A. ŞER-İ CEZA HUKUKU

1. Suç ve Ceza Kavramları

Osmanlı Ceza Hukuku'nda *cerime* veya *cürm* terimleriyle ifade edilen suç: “Allah Teala'nın *had* veya *ta'zir* cezalarıyla cezalandırdığı dini-hukuki yasaklardır.” Cerimenin eşanlamlısı olarak bazen *cinayet* kelimesi de kullanılmaktadır. Cinayet aslında “İnsanın canına malına veya ırzına yönelik yasak fiil” demek ise de, eski hukuk terminolojisinde daha ziyade “cana yönelik yasak fiiller” için kullanılan bir terimdir⁷².

Ceza kavramı ise, hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddi ve manevi müeyyideleri ifade eder⁷³.

Suçlar ve suçlara verilen cezalar, çeşitli açılardan tasniflere tabi tutulmuştur. Bunlardan en önemlisi İslâm ve Osmanlı hukukçuları tarafından benimsenmiş olan ve eski hukukumuzun sistemini teşkil eden üçlü tasniftir. Bu tasnife göre suçlar ve cezalar üç kısımda incelenir.

a. Kısas ve diyet cezası gerektiren suçlar

b. Had cezası gerektiren suçlar

c. Ta'zir cezası gerektiren suçlar⁷⁴

2. Kısas ve Diyet Cezası Gerektiren Suçlar

Kısas kelimesi, izlemek, anlatmak ve kesmek manalarına gelen “kass” kökünden alınmıştır⁷⁵. Kısas kelimesi ayrıca denklik ve eşitlik manasına da

⁷² Maverdi, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed, *el-Ahkamu's-Sultaniyye ve'l-velâyâtü'd-Diniyye*, Kahire, 1338, 192; Ömer Hilmi, Karınabadizade, *Mi'yar-ı Adalet*, İstanbul, 1301, m. 1; Udeh, Abdulkadir, *et-Teşriü'l-Cinaî'l-İslâmî*, Beyrut, trz., I, 66.

⁷³ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku*, I,237; Udeh, *et-Teşriü'l-Cinaî*, I, 629; Bebek, Adil, “Ceza” m., DİA, VII, 469.

⁷⁴ Udeh, *et-Teşriü'l-Cinaî*, I, 632; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 210.

⁷⁵ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, VII, 74; Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul, 1984, I, 210.

gelmektedir. Suç ile ceza arasındaki benzerlikten hareketle, kasden yaralama, sakat bırakma ve öldürme olaylarında suçlunun işlediği fiile denk bir ceza ile cezalandırılması ilkesine kısas denir. Kısas canda (*kısas fi'n-nefs*) ve uzuvda (*kısas ma düne'n-nefs, kısas fi'l-etraf*) olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Kısas gerektiren suçlar ve bu suçlar mukabilinde tertip edilen cezaların birinci derecede kaynağı Kur'an ayetleridir⁷⁶.

Diyet ise belirtilen suçlar dolayısıyla bizzat mağdura veya varislerine tazminat olarak verilmesi gereken maldır. Diyet kabul edildiğinde kısas hakkı düşer. Diyeti ödemek suretiyle fail kısası adeta satın almış olur. Kısas af ile de diyete çevrilir⁷⁷.

Kısas cezası gerektiren katlin beş çeşidi vardır.

a. Amden Katl: Öldürülmesi yasak olan kimseyi öldürücü bir aletle isteyerek öldüren kimse bu suçu işlemiş sayılır. Bunun cezası kısastır.

b. Şibh-i Amd: Yaralayıcı veya öldürücü bir aletle değilde, başka bir şekilde mesela döverek bir kimsenin öldürülmesidir. Burada kasıt yoktur. Çünkü öldürme kasdı olsaydı öldürücü bir alet kullanılırdı. Bu fiilin cezası diyet ve keffarettir.

c. Hataen Katl; Burada fail bir insanı yanlışlıkla yani kasdı olmaksızın öldürmektedir. Bu hata failin zannında veya fiilindedir. Mesela, bir şahıs, av hayvanı sanarak bir müslümanı öldürmüştü hata failin zannındadır. Buna karşılık ağaca nişan aldığı halde bir adamı vurmuşsa, fiilde hata söz konusudur. Bu suçun cezası da diyet ve keffarettir.

⁷⁶ SSS,164/1; Bakara, II/178-179; Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, m. 1-4; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, II,271; Bardakoğlu, Ali, "Ceza" m., DİA, VII, 473.

⁷⁷ SSS,164/1 ; Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, m. 211-219; Udeh, *el-Teşriü'l-Cinai*, II, 176; Bilmen, *Istılahatı Fıkhiye*, III, 89-90.

d. Hata Mecrasına Cari Katl: Burada suçlu, fiili bilerek ve isteyerek yapmadığı gibi hareketin sonucunu da istememiştir. Mesela uyurken birinin üzerine düşüp onu öldürmek gibi. Bunun cezası da diyetdir.

e. Tesebbüben Katl: Suçlunun fiilinin bir şahsın ölümüne sebep olmasıdır. Mesela, herkesin gelip geçtiği yerde kuyu kazılsa da içine birisi düşüp ölse, bu suç teşekkül eder. Bunda da diyet ödemek mecburiyeti vardır.

İslâm hukukunda müessir fiil suçları da adam öldürmek gibi kısımlara ayrılmaktadır. Ancak cerhde sibh-i amd, yoktur⁷⁸.

3. Had Gerektiren Suçlar

Had kelimesi sözlükte masdar olarak “engel olmak, iki şeyin arasını ayırmak”, isim olarak “iki şeyin birbirine karışmasını önleyen şey, bir nesnenin uç ve kenar kısmı, sınır, tanım” gibi anlamlara gelir. Çoğulu hududdur⁷⁹.

Fıkıh mezheplerine ve bazı fakihlere göre ayrıntıda görüş farklılıkları bulunsa da fıkıh literatüründe, had ile genelde Allah hakkı yani toplum hakkı olarak yerine getirilmesi gerekli olan, miktar ve keyfiyeti kanun koyucu tarafından belirlenmiş cezai müeyyideler kastedilir⁸⁰.

⁷⁸İbn Kudame, Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *el-Muğni*, Beyrut, 1972, IX, 584; Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed Ebu Sehl, *el-Mebsut*, Mısır, 1324, XXVI, 73; Kâsânî, Alauddin Ebu Bekir b. Mesud, *Bedâiu's-Sanayi fi Tertibi's-Şerâyi*, Beyrut, 1974, VIII, 203; Merginani, Burhaneddin Ebu'l Hasan Ali b. Ebi Bekir b. Abdi'l-Celil, *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, Kahire, 1965, IV, 182; Molla Hüsrev, Mehmed b. Feramuz, *Dürrü'l-hukkâm*, İstanbul, 1307, II, 89-94; Haskefi, Alauddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Hüsnî, *ed-Dürrü'l Muhtâr Şerhu Tenviri'l-Ebsâr*, İstanbul, 1984, VI, 580; Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, m. 9, 21, 36, 87; Udeh, *et-Teşrü'l-Cinaî*, II, 12; Bilmen, *Istilahatı Fıkhiye*, III, 28; Zuhayli, Vehbe, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, VIII, 108; Dağcı, Şamil, *İslâm Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller*, İstanbul, 1999, s. 51.

⁷⁹İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, III, 140; Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku*, II, 133; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, 1,699

⁸⁰Bahnesi, Ahmed Fethi, *el-Mevsuatu'l-Cinâtiyye fi'l-Fıkhi'l İslamî*, Beyrut, 1991, II, 207; Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hukkâm*, III, 61 vd.; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, I, 592; Carra De Vaux, “Had” md., İA, V, 41.

Haklar, fıkıh usulü kitaplarının emir ve vacib bahislerinde, Allah hakları, kul hakları ve muhtelif haklar diye üçe ayrılmış, had cezasını gerektiren suçların Allah haklarını ihlal ettiği belirtilmiştir. Allah hakları kısaca, sadece şahısları değil, Allah'ı, toplumu ve kamuyu ilgilendiren, fertlerin affetme yetkilerinin bulunmadığı, cemiyet adına her müslümanın dava edebileceği haklardır⁸¹.

Kıyas gerektiren suçlar, had cezası gerektiren suçlardan kendilerinde Allah hakkı ile kul hakkının ortaklaşa bulunması sebebiyle ayrılır. Ayrıca had, nitelik ve nicelik yönünden belli ve değişmez olduğu için takdiri ulü'l-emre bırakılmış olan ta'zir cezalarından da farklıdır⁸².

Had gerektiren suçlarda hakim kendi bilgisine dayanarak hüküm veremez; suçun usulüne uygun şekilde ispatının sağlanması gerekir. Hadlerde kanun koyucu ve devlet başkanının veya suç mağduru tarafın af, sulh, cezada artırma ve indirim yapma veya onun yerine başka bir ceza teklif etme gibi yetkileri yoktur⁸³.

Had cezası gerektiren suçlar yedi grupta incelenir.

a. Zina Suçu ve Cezası : Fıkıh kitaplarında zina, cezai ehliyeti haiz bir erkekle, cinsi münasebete elverişli bir kadının, evlilik, evlilik şüphesi veya mülkiyet bağı bulunmadan, kendi rızalarıyla cinsi münasebette bulunmalarıdır. Eski hukukumuzda durumun gereğine göre uygulanmak üzere üç çeşit ceza kabul edilmiştir; sopa cezası (*celd*), sürgün veya hapis (*tagrib*) ve *recm* yani taşlayarak öldürme⁸⁴.

⁸¹ Karaman, Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, İstanbul, 1996, s. 218; Gökçen, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul, 1989, 4.

⁸² Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, s. 218.

⁸³ Bardakoğlu, "Had" m., *DİA*, XIV, 543.

⁸⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanayi*, VII, 33; Molla Hüseyin, *Dürerü'l-hukkâm*, II, 61; Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi*, II, 349; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, I, 699; Zuhayli, *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, VII, 332-333.

b. İffete İftira Suçu ve Cezası : Eski hukukumuzda iki çeşit iffete iftira ve sövme suçu mevcuttur. *Birincisi*, ta'zir cezası gerektiren sövmelerdir. *İkincisi* ise, had cezasını gerektiren sövme ve iftira suçudur. İffete iftira suçuna *kazf* denir. Bu suç namuslu kadınlara zina iftirasında bulunulması veya nesebin inkar edilmesi şeklinde tarif edilmiştir. Bu suçun cezası, seksen kırbaç ve suçlunun sabitliğinin kabul edilmemesi olarak tespit edilmiştir⁸⁵.

c. İçki İçme Suçu ve Cezası : Bütün İslâm hukukçuları başta şarap olmak üzere her çeşit sarhoşluk verici içkilerin haram, yani kesin olarak dinen yasak olduğunu kabul etmişlerdir. Ancak had cezasını gerektirecek içki içme suçunun tarifinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Osmanlı devletinde kabul gören Hanefi uygulamasına göre, az veya çok şarap içmek yahut sarhoş olacak kadar diğer içkileri kullanmak, had cezasını gerektiren bir suçtur. İçki içme suçunun cezası ise, içki içene seksen kırbaç vurmaktır⁸⁶.

d. Hırsızlık Suçu ve Cezası : Had cezasını gerektiren hırsızlık suçu, tam ehliyetli bir şahsın muhafaza altında bulunan başkasına ait muayyen miktarda bir malı gizlice almasıdır. Bu suç için öngörülen ceza, çalınan malın tazmini (*zamân*) ve el kesme yani (*kat'-ı yed*)'dir. Hanefilere, dolayısıyla Osmanlı hukukuna göre, mal aynen duruyorsa iadesi gerekir, aynen durmuyorsa, tazmin ettirilmez. El kesme cezası ise şöyle uygulanır: Birinci hırsızlıkta sağ eli bilekten kesilir, ikincide sol ayağı topuktan kesilir. Üçüncüde ise tevbe edinceye kadar hapsedilir⁸⁷.

e. Yol Kesme Suçu ve Cezası : Büyük hırsızlık da denen yol kesme ve soyguna eski hukukumuzda *kat'-ı tarik* veya *hırabe* denmektedir. Bu suçta, devlete ve güvenlik kuvvetlerine rağmen anarşi çıkararak başkasının malını alenen ve cebr

⁸⁵ SSS, 37/2; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanayi*, VII, 42; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, 70 vd.; Cin/ Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, I, 317.

⁸⁶ SSS, 5/2; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, 69-70; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, 609-610; Udeh, *et-Teşriü'l-Cinâi*, II, 501 vd. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, I, 699

⁸⁷ SSS, 7/2; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanayi*, III, 82; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, 77 vd.; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, I, 629; Udeh, *et-Teşriü'l-Cinâi*, II, 518-611.

yapma suçunun cezaları ise farklıdır. Hem yol kesip hem adam öldürenler had cezası olarak idam edilirler. Hem yol kesip hem de mal gasp edenlerin sağ elleriyle sol ayakları çarprazlama kesilir. Yol keserek hem adam öldüren hem de mal gasb edenler, önce el ve ayakları çarprazlama kesilir, sonra da idam edilirler. Sadece yol kesenler ise, tevbe edinceye kadar hapsedilirler. Bütün bunlar, had cezaları olduklarından affdilmazlar. Ancak yakalanmadan önce faal nedamet duyarlarsa (tevbe ederlerse), cezaları affedilebilir ⁸⁸.

f. Devlete Karşı İsyân Suçu (Bağy) ve Cezası : *Bağy*, kelimesi sözlükte, haktan ayrılmak, zulmetmek, haddi aşmak anlamına gelir⁸⁹. Bir hukuk terimi olarak ise, müslümanlardan bir veya birkaç kişinin, mevcut devlet düzenine haksız olarak başkaldırmaları ve devletin emirlerine itaat etmemelerini ifade eder. Bağy suçunu işleyenlere bağı denir ve çoğulu buğattır⁹⁰. Bağy suçu, suçun safhalarına göre değişik şekillerde cezalandırılır. İktidara karşı olduğu halde, bir yere toplanıp gurup teşkil etmeyen, devlete başkaldırmayanlara dokunulmaz. Diğer müslümanların yararlandığı hak ve hürriyetlerden onlar da istifade ederler. Bu düşünceleri propaganda şeklinde eyleme dönüşürse ikaz edilirler. Yaptıkları hareketten vazgeçmeyip, ısrarcı davranmaları durumunda, kamu düzenini korumak adına devlet onları uygun şekilde ta'zir ile cezalandırır. Bir yerde toplandıkları halde devlete itaat etmeye devam ederlerse kendileriyle savaşılmaz. Ancak devlete itaat etmeyip, devlet içinde devlet haline gelirlerse önce itaate davet edilirler, sonra savaşa yola getirirler. Ancak bunlar müslüman oldukları için aileleri esir alınmaz, malları ganimet sayılmaz. Bunlara verilen ölüm cezası bir had cezasıdır⁹¹.

⁸⁸ SSS,116/1; Kur'an, Maide, 33-34; Molla Hüseyin, *Dürrü'l- hukkam*, II, 84 vd.; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, I, 637; Udeh, *et-Teşriü'l-Cinâi*, II, 638 vd.

⁸⁹ İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, XIV, 78.

⁹⁰ Damad, *Mecmau'l-Enhur*, I, 707; Udeh, *et-Teşriü'l-Cinâi*, II, 671.

⁹¹ Damad, *Mecmau'l-Enhur*, I, 707; Udeh, *et-Teşriü'l- Cinâi*, II, 697; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 188.

g. Dinden Dönme Suçu (*İrtidat*) : Sözlükte, yüz çevirmek, reddetmek, kabul etmemek manasına gelen ridde veya irtidat⁹²; bir müslümanın dinini terketmesi yahut başka bir dine dönmesidir. İslâm dininde iken bu dinden çıkan kimseye *mürted* adı verilir⁹³. İrtidat olayı, bir şüphe neticesinde meydana gelmişse dininden dönen kimsenin şüphesi giderilmeye çalışılır. Küfründe ısrar ederse öldürülür. Hanefi uygulamasında dinden dönen kadınlar öldürülmez, hapsedilir, sıkıştırılır ve müslüman olması sağlanır⁹⁴.

4. Ta'zir Gerekiren Suçlar ve Cezaları

a. Tarifi

Ta'zir kelimesi sözlükte, men, red, icbar, tahkir, te'dib manalarını ifade eder⁹⁵. Hukuki bakımdan ise, had ve kısas cezalarının dışında kalan, hakkında muayyen bir ceza, bir şer'i had bulunmayan suçlardan dolayı tatbik edilecek te'dib ve ceza demektir⁹⁶.

İslâm hukukunda fertlerin haklarını ve kamu düzenini yakından ilgilendiren önemli suçların cezaları kanun koyucu tarafından teker teker tespit edilmiştir. Geriye kalan suçların cezalarını tespit etme yetkisi ise, belli esaslar çerçevesinde zamanın yasama organına bırakılmıştır. Osmanlı Ceza Hukuku'nda bu yetki padişahlar tarafından kullanılmıştır. Ta'zir suç ve cezalarının kanunnâmeler halinde düzenlenmesi Osmanlı Ceza Hukuku'nun bir özelliğidir. Ceza Hukuku alanında muhtemel keyfiliklerin önlenmesi ve kanuniliğin hakim olması amacıyla bu suçların ve cezaların tespiti başka bir makama bırakılmayıp bizzat padişahlar tarafından yapılmıştır. Düzenlenmesi zamanın yasama organına bırakılan ta'zir cezalarının, had ve kısastan iki önemli farkı vardır. Öncelikle, bu gurupta, ihtardan idama kadar

⁹² İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, III, 174.

⁹³ Molla Hüsrev, *Düreru'l -hukkâm*, I, 301-303.

⁹⁴ Ruhaybani, Mustafa b. Said b. Abduh, *Metalibu Uli'n-Nüha fi Şerhi Gayeti'l-Münteha*, 1994, VI, 275; Molla Hüsrev, *Düreru'l-hukkâm*, I, 301-303.

⁹⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, III,427

⁹⁶ Udeh, *et-Teşriü'l- Cinâi*, I, 126-127; Bardakoğlu, "Ceza" m., DİA, VII, 472.

birden fazla ceza mevcuttur. Hakim, suça ve suçlaya göre takdir hakkını kullanır, meşru dairede kalmak şartıyla, suçları göz önüne alarak ceza tespiti yapar. İkinci olarak, diğer suç ve cezalarda hakimin af yetkisi bulunmamasına rağmen, ta'zir cezalarında hakime bu yetki tanınmıştır⁹⁷.

Ta'zir, Ceza Hukuku bakımından bir ceza, bir te'dib bir hukuki siyaset mahiyetinde karşımıza çıkmaktadır. Burada geçen siyaset kelimesi Osmanlı hukuk literatüründe iki anlamda kullanılmaktadır. **Birincisi**; had cezalarının uygulanması doğrudan devlet başkanına ait olduğundan bu cezalara siyaset denilmektedir. Osmanlı kanunnâmelerinde geçen “*siyaset olunmadığı takdirce*” ifadesi, nişancılar tarafından bu şekilde açıklanmaktadır. **İkincisi** ise; ta'zir cezası takdir edilen sopa ve para cezası dışındaki cezalara da siyaset cezası denmektedir. Yani bu anlamda siyaset, ta'zir cezasının önemli bir bölümü için kullanılmaktadır. Ayrıca devlet başkanı tarafından tespit edilen kanunlara siyaset kanunları adı verilmektedir⁹⁸.

b. Ta'zir Suçları ve Çeşitleri

İslâm hukukunda, hukuk düzeninin ve içtimai disiplinin ihlalini önlemek amacıyla bir takım suçlar ve bu suçlara uygulanacak cezalar tespit edilmiştir. Bununla birlikte, hukuki düzenlemelerin yapılmadığı geniş bir alan mevcuttur ki, İslâm hukuku bu alandaki yetkiyi devlet başkanına vermiştir. İslâm hukukunun, cezalarının tespitini devlet başkanına bıraktığı yasak fiiller, cezalarını bizzat tespit ettiklerinden fazladır. Geniş bir görev ve yetki alanı bulunmakla birlikte, devlet başkanı, ta'zir suç ve cezalarını İslâm'ın genel ilke ve gayeleri doğrultusunda belirlemek ve uygulamak zorundadır. Bu esaslar doğrultusunda ta'zir suçlarını iki guruba ayırabiliriz:

⁹⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanayi*, VII, 63; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, 74; Aydın, “Ceza” m., DİA, VII, 481.

⁹⁸ Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul, 1990, I, 123; Şafak, Ali, *Mezheplerarası Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*, Erzurum, 1977, 195.

ba. İslâm hukuku tarafından kesin olarak yasak kabul edilen fiiller:

baa. Hakkında had veya kısas cezası bulunduğu halde, suçun unsurlarının tam gerçekleşmemesi nedeniyle ta'zir cezası ile cezalandırılan fiillerdir. Had cezalarının uygulanmasına bir başka engel de, şüphenin bulunması durumudur. Şüpheden yararlanan sanığa had cezası uygulanmaz ancak sanık ta'zir ve siyaset cezalarından da kurtulamaz. Kanuni'nin ceza kanunnâmesinde yer alan "*Eğer at uğurlasa, elin keseler, kesmezlerse iki yüz akçe cürm alına*" ve "*Eğer adam öldürse, yerine kısas etmezler kan cürmi bin akçedir*" şeklindeki hükümler konuya örnek teşkil etmektedir⁹⁹.

bab. Hakkında had veya kısas cezası takdir edilmeyen ama yasak olan fiiller, tamamen ta'zir suçunu teşkil ederler. Hırsızlığa teşebbüs, ölü hayvan eti yemek, sövme ve hakaret fiilleri, rüşvet gibi yasak fiiler bu kapsamdadır. Osmanlı ceza kanunlarının büyük bir çoğunluğu bu çeşit yasak fiiller ile ilgili düzenlemeler teşkil etmektedir. Kanunnâmelerde bu çeşit yasak fiiller için genellikle para cezası öngörülmüştür. Bu cezada, suçlunun gelir düzeyine göre ayrı ayrı tespit edilmiştir¹⁰⁰.

bb. Kamu yararına binaen yasak kabul edilen fiiller:

Kamu yararı ve düzeni açısından, aslında yasak olmadığı halde, yasak kabul edilen fiillerde ta'zir suçunu teşkil ederler. Devletin koyduğu meşru kanunlara aykırı hareket etmek, trafik kaidelerine uymamak ve askeri disiplini zedelemek gibi fiiller bu guruba misal olarak verilebilir. Mesela, her çeşit malın her yerde satılması dinen caizdir. Ancak devlet bazı mallara ihracat yasağı koymuşsa ve kamu yararı gerektiriyorsa bazı malların yurt dışına satılması suç teşkil eder. Osmanlı devletindeki başta maden yasaknameleri olmak üzere yasakname denilen hukuki

⁹⁹ Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi*, I, 130-131; Şafak, *Mezheplerarası Mukayeseli İslâm Hukuku*, 196; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, IV, 368-369.

¹⁰⁰ SŞS, 23/1; Kâsânî, *Bedâiu's-Sânayî*, VII, 64; Udeh, *et-Teşrîu'l- Cinâi*, I, 138.

düzenlemelerin ve bir çok cezai mevzuatın meşruiyet dayanağını bu esas teşkil etmektedir¹⁰¹.

c. Ta'zir Cezaları ve Çeşitleri

Had ve kısas gerektiren suçlar kapsamının dışında kalan yasak fiiller için ta'zir gerektiği konusunda hukukçular hem fikirdir. Suça ve suçlunun durumuna göre takdir ve tespiti devlet başkanının yetkisinde olan ta'zir cezaları şunlardır.

ca. Ölüm: Şafiler ve Malikilerin çoğunluğu dışında, İslâm hukukçuları tarafından genel kabul görmüş bir ceza şeklidir. Fesadı alışkanlık haline getirip başka herhangi bir ceza ile önlenilemeyen kişilere verilen cezadır. Hanefiler buna *siyaseten katl* demekte ve livata, tekerrür eden hırsızlık suçu ve benzeri bazı suçlarda idam cezasının verilebileceğini kabul etmektedirler. Osmanlı padişahlarının, kardeşlerini veya bazı devlet adamlarını öldürmeleri bu manada siyaseten katle değil, bir had suçu olan bağye girmektedir. Ancak Osmanlı kanunnâmelerinde dükkan açma, tekrarlanan hırsızlık suçu ve livata gibi suçların, idam cezası ile cezalandırıldığını görmekteyiz¹⁰².

cb. Sopa,Dayak: Ta'zir suçlarında temel cezaların başında yer alan sopa cezası, suçlunun el ile veya değnekle dövülmesinden ibarettir. En azı üç ve en çoğu ta'zir cezası olarak otuz dokuz sopadır. Osmanlı kanunnâmelerinde “*Eğer bir kişinin atı veya katırı ekine girip zarar ve ziyan eylese, davar başına sahibine beş çamak urup beş akça alına*” şeklinde yer alan hüküm bu cezanın Osmanlı döneminde de uygulandığına misal teşkil eder¹⁰³.

¹⁰¹ Damad, *Mecmau'l-Enhur*, I, 617; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, II, 124.

¹⁰² Damad, *Mecmau'l- enhur*, I, 617; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, II, 125; Cin/Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, I, 334.

¹⁰³ Molla Hüsrev, *Dürerü'l- hukkam*, II, 74; Bilmen, *Istılahatı Fıkhyye*, III, 307; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, 125.

cc. Hapis: Bu ceza muvakkat ve müebbet hapis olmak üzere iki çeşittir. Muvakkat hapis, suçlunun ıslah oluncaya dek belirli bir süre hapsedilmesidir¹⁰⁴.

cd. Sürgün ve Uzaklaştırma: Özellikle ırza karşı işlenen suçlarda uygulanan bu cezanın süresi genelde bir yıldır. Duruma göre bir yıldan fazla sürgün cezası da verilebilir. Bir kısım hukukçulara göre, sürgün cezasına çarptırılanların hürriyetleri bazı kayıtlarla sınırlanabilir. Osmanlı uygulamasında görülen kürek ve kal'abendlik cezaları, bu esasa dayandırılmıştır¹⁰⁵.

ce. Vaaz ve Nasihat: Hakim tarafından suçlunun dikkatini çekmek için verilen öğütten ibarettir¹⁰⁶.

cf. Terk: Bu ceza, özellikle kocasına itaat etmeyen karısının, kocası tarafından bir süre terk edilmesi veya kötü kişilerle konuşmaktan kişilerin men edilmedi şeklinde uygulanır¹⁰⁷.

cg. Tekdir ve Tevbih: Hakim tarafından suçlunun azarlanması ve kendisine sert konuşulmasıdır¹⁰⁸.

ch. Teşhir: İşlenen suç ve suçun failinin bir ilan vasıtasıyla halka duyurulmasıdır. Hırsızların, yalancı şahitlerin halka duyurulması gibi¹⁰⁹.

ci. Para Cezası: Bu, suçludan bir miktar para almaktan ibarettir. Alınan para, suçlu, durumunu düzeltene kadar muhafaza edilir, halini ıslah edince geri verilir, aksi halde amme için harcanır¹¹⁰.

¹⁰⁴ Damad, *Mecmau'l-Enhur*, I, 620; Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi*, I, 694-699.

¹⁰⁵ Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi*, I, 699-700; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri Hukuki Tahlilleri*, I, 125.

¹⁰⁶ Bilmen, *Istilahatı Fıkhiyye*, III, 306.

¹⁰⁷ Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi*, I, 700.

¹⁰⁸ Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi*, I, 702; Bilmen, *Istilahatı Fıkhiyye*, III, 306

¹⁰⁹ Bilmen, *Istilahatı Fıkhiyye*, III, 306

¹¹⁰ Şafak, *Mezhepler Arası Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*, 199

Osmanlı hukukunda *cürm-ü cinayet* cezası denen para cezası, özellikle Fatih Sultan Mehmet'in ceza kanunu ile Türk hukukunda ilk defa ciddi olarak uygulanmıştır. *Kınlık, cürm-i cerime, ta'zir bi'l-mal* gibi tabirlerle de ifade edilen bu ceza, had ve kısas cezalarıyla beraber de uygulanabilir. Osmanlı kanunlarının ilk dört faslında özellikle para cezaları ayrı ayrı belirtilmiştir. Kanunnâmelerde, had ve kısas cezaları uygulanmadığı takdirde, cürm veya cerime tabir edilen para cezasının, kanunda belirtilen miktarda uygulanacağına işaret edilmekte ve uygulanacak para cezası insanların gelir durumuna göre ayrı ayrı tespit edilmektedir. Kanununun ceza kanunnamesinde yer alan “*Eğer adam öldürse, yerine kısas etmeseler, kan cürmi bin akça ya dahi ziyadeye gücü yetse dört yüz akça, altı yüze gücü yetse iki yüz akça ondan aşağı halli oluna yüz akça, gayet fakir olsa elli akça alın*” şeklindeki ifade konuya misal teşkil etmektedir¹¹¹.

ci. Bu cezaların dışında özellikle Osmanlı devletinde uygulanan bazı ta'zir cezası çeşitleri daha vardır. Bu cezalar arasında önemli olanlar şunlardır:

Kürek Cezası: Önceleri, bazı suçlulara ceza olarak devletin donanmasına ait gemilerde kürek çektirilerek uygulanan bu ceza, özellikle Tanzimat'tan sonra mahkumun ayağına pranga denilen demir bağlanarak infaz olunan ceza şeklidir.

Pranga-bendlik Cezası: Ağır suçluların ayağına zincir bağlanarak uygulanan bir infaz şeklidir.

Kal'a bendlik Cezası: Hapis ve sürgün cezasını mahiyetinde birleştiren bu cezaya çarptırılan suçlulara hapis cezaları devletçe belirlenen kalelerde çektirilir.

¹¹¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, 126

Bütün bunların yanında, alnın dağlanması ve damgalanması, sakalın kesilmesi ve kollara bıçak sancılması da Osmanlı Ceza Hukuku'nda uygulanan ta'zir cezaları arasında yer almaktadır¹¹².

B. ÖRFİ- SULTANİ CEZA HUKUKU

İslâm hukukunun devlet başkanına ta'zir suç ve cezaları konusunda tanıdığı geniş yetki, Osmanlı devletinde padişahlar tarafından kullanılmıştır. Bu yetkinin Osmanlı padişahları tarafından bütün imparatorlukta yürürlükte olan hukuk normları koymak şeklinde kullanılması, fıkıh kitaplarında mevcut cezai esasların yanı sıra bir takım esasların daha ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Kaynağını padişahın iradesinden alan bu esaslar, diğer alanlardaki düzenlemelerle birlikte zaman içinde belli bir yeküne ulaşıncaya "örfi hukuk" adıyla anılmıştır. Burada örfi hukuk, örf ve adet hukuku anlamında olmayıp devlet tarafından konulan hukuk anlamındadır¹¹³.

Örfi hukuk sahasında ceza hukuku ile ilgili olarak çıkarılan birçok kanunname varır. Bunlar arasında Fatih Kanunnâmesi, II.Beyazıd döneminde çıkarılan kanunname, Kanuni Sultan Süleyman Kanunnâmesi ve IV. Mehmed Kanunnâmesi oldukça önemlidir¹¹⁴.

Hukukun diğer alanlarında olduğu gibi, ceza hukukunun had ve kısas cezaları konusunda da hiçbir müslüman Türk devleti, kanunlaştırma yoluna gitmemiştir. Zira özellikle "metinler" denilen fıkıh kitapları sadece madde numaraları eksik olan birer kanun hükmündedir. Ancak ta'zir konusu böyle değildir ve bu konudaki tespit işi

¹¹² Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, 127; Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, 39-43.

¹¹³ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 76; Cin/Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 166; Aydın, "Ceza" m., DİA, VII, 478; Köse, Saffet, "Osmanlı'da Şer'i Cezalar", *İslamiyât dergisi*, c. II, sy. IV, s. 23-32.

¹¹⁴ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri Hukuki Tahlilleri*, I, 43; Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, 10.

kadıllara ve ulü'l emre bırakılmıştır. Osmanlı devletinin ilk dönemlerinde bu tespit işini ulül-emr adına *kadılar* yapmaktadır ve bu tarz uygulama, büyük devlet adamı Fatih Sultan Mehmed devrine kadar devam etmiştir. Fatih, ta'zir cezaları alanında Kanunname tanzim eden ilk müslüman devlet adamı olarak bilinmektedir. Tanzimat'a kadar hazırlanan ceza kanunları, kanunlardaki akçe ve birim farkları dışında müşterek özelliklere sahiptirler¹¹⁵.

¹¹⁵ Cin/Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, 338.

İKİNCİ BÖLÜM

SİVAS ŞER'İYYE SİCİLLERİ'NDE CEZA DAVALARI (M.1792-1799)

I. GENEL AÇIKLAMALAR

Sivas Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan ceza davaları ile ilgili belgelere ayrılan bu bölüm, aynı zamanda tezin amacına yönelik asıl bölümdür. Konuyla alakalı sekiz adet belge tespit edilmiş ve bu bölümde bir yöntem doğrultusunda belgeler incelenmiştir. Belgelerin incelenmesine geçmeden önce sicillerde yer alan kayıtları ve kayıtların sayısal olarak dökümünü vermek uygun görülmüştür. M.1792-1799 yılları arasında kayda geçen Sivas Şer'iyye Sicilleri'nde toplam üçyüzaltmış adet belge yer almaktadır. Bu belgelerin konularına göre taksimi şöyledir:

A. Özel Hukuk İle İlgili Belgeler

Özel hukuk alanında toplam yüzaltmış adet belge tespit edilmiştir. Bu belgeler, şahıs hukuku, aile hukuku, miras hukuku, borçlar eşya ve ticaret hukuku ile ilgili belgelerden oluşmaktadır.

Sicillerde şahıs hukukunu ilgilendiren otuz dört adet belge mevcuttur. Bu belgeler, gerçek şahısla alakalı olmayıp tamamı, hükmi şahıslardan sayılan vakıflar ile ilgilidir. Sicillerde, vakıflar ile ilgili; vakfeden kimseler, vakfedilen mallar, vakfa mütevellî tayin edilmesi, mütevellînin sorumluluğu, vakıf mütevellisini şikayet, vakıf mallarının korunması ve tamiri, vakıf mallarına zarar veren tasarrufların iptali gibi hususlar belgelendirilmiştir.

Aile hukukuna dahil edebileceğimiz belge sayısı üçtür. Belgeler, nikah akdinin tescil edilmesi niteliğindedir ki bu, isteğe bağlı olarak nikah akitlerinin resmiyete geçirilebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Boşanma ve boşanmanın sonuçlarına dair belgeye rastlanmamıştır.

Sicillerde miras hukukunu ilgilendiren yirmidört adet belgeden bahsetmek mümkündür. Bu belgeler, verasetin ispatı, tereke mallarının tespiti ve taksimi, tereke alacaklarının tahsili gibi konuları işlemektedir.

Borçlar eşya ve ticaret hukukunu ilgilendiren doksan dokuz adet belge mevcuttur. Bu belgelerin kırk adeti borç alacak ilişkisi, elli dokuz adeti de ev alım satımına aittir. Belgeler aynı zamanda bir hüccet özelliği taşımaktadır. Şer'î mahkemelerde verilen hüccet, hüccet konusu meselede karşı taraf aleyhine verilmiş bir karar gibidir. Dolayısıyla şer'iyye sicillerindeki kayıtların çoğunluğunu hüccetler teşkil etmektedir¹¹⁶. Sivas Şer'iyye Sicilleri'nde bu gerçeğin bir örneğini görmekteyiz.

B. Kamu Hukuku İle İlgili Belgeler

Kamu hukuku ile ilgili ikiyüz adet belge mevcuttur. Bu ikiyüz adet belgenin konularına göre taksimi şöyledir:

Ceza hukukuna dair belgeler bu bölümde ayrıntılı olarak incelenmiş olup toplam sekiz adettir.

Anayasa idare ve vergi hukuku ile alakalı belgeler toplamı iki yüzdür. Bu belgeler; fermanlar, vergi hukukuna dair belgeler, mürasele ve tezkirelerden oluşmaktadır.

Merkezi idare tarafından sadır olan emir ve fermanlar *kadıya* hitaben gönderilmekte ve *kadı* bu emir ve fermanları sicillere kaydetmekteydi¹¹⁷. İşte padişah tarafından gönderilen ve vazife tevcihi, görevi kötüye kullananların uyarılması, tumar tevfi, huzur ve asayişin sağlanmasına yönelik birtakım emir ve uyarılar vs. gibi konuları içeren fermanların sayısı yüzonbeştir.

Vergi hukuku ile ilgili belgeler, sayı itibariyle altmışşekizdir. Bu konuya dair belgeler genellikle vergilerin ödenme vaktinin tespiti, ödeyen şahıs ve esnafların kayda geçirilmesi, vergilerin taksite bağlanması veya ertelenmesi gibi konuları

¹¹⁶ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I,21

¹¹⁷ Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri*, I,41

işlemektedir. Ayrıca Taşhan'ın tamiri için esnaftan para toplanması gibi bazı özel durumlar da sözkonusudur ve sayıları fazla olmayan bu tip belgeler de yine bu katagoride değerlendirilmiştir.

Bunların dışında belgelerde, beş adet mürasele dört adet de tezkire yer almaktadır.

Sayısal olarak bu şekilde ifade edebileceğimiz belgeler, dönemin sosyal, ekonomik, ahlaki, dini vs. yönlerine ışık tutmaktadır. Belgeler arasında ceza davalarının çok az yer tutuyor olması dikkat çekicidir. Zira, yedi yıl gibi uzun bir döneme ait üçyüz altmış belgeden yalnızca sekiz tanesi bu konuyu işlemektedir. Ceza davalarına dair belgelerin az sayıda olmasının çok çeşitli nedenleri olabilir. Konu, değerlendirme başlığı altında bu bölümün sonunda incelenmiştir.

II. SİVAS ŞER'İYYE SİCİLLERİ'NDE CEZA DAVALARI

(M.1792- 1799)

Bu döneme ait siciller arasında Ceza hukuku kapsamına giren toplam sekiz adet belge tespit edilmiştir. Bu belgeler, kısas, hadd ve ta'zîr şeklindeki üçlü tasnif ışığında incelenecektir.

A. KISAS VE DİYET CEZALARINA AİT ÖRNEKLER

Sivas Şer'iyye Sicilleri'nin M. 1792-1799 yıllarını kapsayan kayıtları arasında, şahsın hayatına ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen suçlar ile alakalı dört adet belge tespit edilmiştir. Belgeler, kasden adam öldürme ve cezası, müessir fiiller, cenine karşı işlenen suçlar, tıbbi müdahaleden doğabilecek zararlar ve bu konudaki düzenlemeler konusunda ait oldukları dönemle ilgili hukuki bir vesika değeri taşımaktadır.

Genel olarak kısas gerektiren suçlar; adam öldürme, müessir fiiller, cenine karşı işlenen suçlar ve tıbbi müdahaleden doğabilecek zararlar şeklinde dört ana

başlık altında incelenecektir. Sicillerde tespit edilen belgeler muhtevalarına uygun bölümlerde zikredilecektir.

1. Adam Öldürme Suçu (*Cinayet fi'n-Nefs*)

a. Belgenin Günümüz Alfabesi İle Yazılışı

Şatıroğlu Hasan Yüzbaşının Yusuf Çavuş Ağa Çırağı Maktul Seyyid Ahmed'in Varisleriyle İbra-ı Zimmet Hücctedir

Medine-i Sivas mahallatından Şeyh Çoban Mahallesi sakinlerinden iken bundan akdem maktul-ü mevt olan Seyyid Ahmed bin Hüseyin nâm müteveffanın veraseti; zevcesi Rafia binti Seyyid Yusuf ve validesi diğer Rafia binti Vesile sağıra kızı Mevlüde ve Rafia ve ebeveyn karındaşı Seyyid İbrahim ve Vahide nâmün kimesnelere münhasıra olduğu zahir ve ayan olduktan sonra sagıretanı mezburiyetanın ba hücceti şer'iyeye vasî-i mansuyesi ammîleri olup mezbur Seyyid İbrahim bi'l- asale ve bi'l- vesaye mezburun zevcesi Rafia ve validesi diğer Rafia ve kız karındaşı Vahide nâmün kimesneler bi'l-asale meclis-i şer'i şerif-i enver ve mahfel-i din-i münif-i ezherde murisleri muteveffa-ı mezburun katilleri işbu İbrahim ve Ali İbni Hasan Yüzbaşı nâm kimesne mahdarlarında b'il-asale ve bi'l-vesaye ikrar-ı tam ve takrir-i kelim edüb mürisimiz müteveffa-ı mezburu işbu merküman İbrahim ve Ali tarih-i kitaptan yirmi iki gün mukaddem şeran kısas-ı müceb-i katl ile katl ve halen Sivas valisi vezir-i asaf devletlü Seyyid Ahmed Paşa Efendimiz Hazretlerinin huzur-u âlilerinde mün'akit meclis-i şer'i de üzerlerine şahidîn ile ba'des-subüt müceb-i kısasları af iktiza olunduktan sonra murisimizin diyeti mukabelesinde bin iki yüz kuruş nukud-ü akçe merküman İbrahim ve Ali mezburunlardan tamamen ve kamilen ahz ve kabz ve herbirlerimiz ala vech'il-verase beynderimizde aksam eyledik salifizzikir murisimiz müteveffa-ı mezbur Seyyid Ahmed'in dem-ü diyeti dava ve mütalebat ve muhasamattan mezburanın demlerini ibra-ı tam ile ibra ve istifa-ı hak eyledik dedikde kad vekaa bi't- taleb ketb olundu.

Şuhudü'l Hal

Yağcızade Muhammed Ağa/ Hacı Hüseyin Ağa/ Gedikoğlu Hasan Ağa/
Yüzbaşı Hacı Muhammed Efendi/ Hafız Ahmed Yüzbaşı Bin Derviş Ağa/
Halıcızade Seyyid Abdurahman Ağa/ Seyyid Hacı Hamza Ağa/ Devletlü Miralay
Seyyid Osman Ağa/ Ve Gayruhum

Maktul-ü mezbur Seyyid Ahmed'in yetimleri Mevlüde ve Rafia nâm sağiretana ammîleri mezbure Seyyid İbrahim ba hüccet-i şer'iyye kibel-i şer'iden vasi nasb olunduğu tescildir.

5 Zilkade 1211

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

Şatiroğlu Hasan Yüzbaşı'nın, Yusuf Çavuş Ağa'nın Çırağı Maktül Seyit Ahmet'in Varisleriyle İbra Hüccetidir.

Sivas Şeyh Çoban Mahallesi sakinlerinden olup belge tarihinden önce öldürülen Hüseyin oğlu Seyit Ahmet'in varislerinin; zevcesi Seyit Yusuf kızı Rafia, annesi Vesile, kızı Rafia, küçük kızları Mevlüde ve Rafia, ana-baba bir kardeşi Seyit İbrahim ve Vahide isimdeki şahıslar olduğu açık ve net olarak belirlenmiştir. Şer'i esaslar dikkate alınarak iki küçük kıza amcaları Seyit İbrahim vasi tayin edilmiştir. Seyit İbrahim asaleten ve vesayeten , maktulün zevcesi Rafia annesi diğer Rafia ve kız kardeşi Vahide asaleten yüce yargı meclisinde murislerinin katilleri İbrahim ve Hasan Yüzbaşı'nın oğlu Ali huzurunda şöyle demişlerdir: "İbrahim ve Ali yazılı belge tarihinden yirmi iki gün önce şer'an kısas gerektirecek şekilde murisimizi öldürdü. Halen Sivas valisi olan Seyit Ahmet Paşa Hazretlerinin de bulunduğu şer'i mecliste, suç şahitlerle ispat edilerek kısasa hükmedildi. Hükümden sonra biz kısası affedip murisimizin diyeti karşılığında İbrahim ve Ali'den bin iki yüz kuruşu aldık ve aramızda veraset usulüne göre paylaştık. Murisimiz

Seyit Ahmet'in katillerinin zimmetini ibra ederek, murisimizin diyetini dava ve tartışma konusu olmaktan çıkardık.”

Durum tarafların isteği üzerine sicile kaydedildi.

5 Zilkade 1211

Şahitler

Yağcızade Muhammet Ağa/ Hacı Hüseyin Ağa/ Gedikoğlu Hasan Ağa/
Yüzbaşı Hacı Muhammet Efendi/ Derviş Ağa Oğlu Hafız Ahmet Yüzbaşı/
Halicızade Seyit Abdurrahman Ağa/ Seyit Hacı Hamza Ağa/ Devletli Albay Seyit
Osman Ağa/ Ve Diğerleri

Maktul Seyit Ahmet'in yetimleri Mevlüde ve Rafia'ya amcaları Seyit İbrahim, şer'i esaslara uygun olarak nezdimizden vasi tayin edilmiş ve sicile kaydedilmiştir.

5 Zilkade 1211¹¹⁸

c. Belgenin Temel Öğeleri

Belgenin Konusu: Kasden adam öldürme fiilinden dolayı takdir edilen kısas cezasının, kısas sahiplerinin talebi üzerine diyete çevrilmesinin ve diyetin hak sahipleri tarafından teslim alınmasıyla taraflar arasında anlaşma sağlandığının tescili.

Maktul: Şeyh Çoban mahallesi sakinlerinden Hüseyin oğlu Seyit Ahmet

Katil: İbrahim ve Yüzbaşı Hasan'ın oğlu Ali isminde iki ayrı şahıs.

Kısas Sahipleri: Maktulün eşi Seyit Yusuf kızı Rafia, annesi Vesile kızı Rafia, küçük kızları Mevlüde ve Rafia, özkardeşleri Seyit İbrahim ve Vahide isimli şahıslar.

¹¹⁸ ŞŞS, 164/1.

Katilin Mahkemeye Gelip Gelmediği: Her iki şahıs da mahkemeye gelmiştir.

Kıyas Sahiplerinin Mahkemeye Gelip Gelmediği: Maktülün eşi Rafia annesi Rafia, özkardeşleri Seyit İbrahim ve Vahide isimli şahıslar mahkemede hazır bulunmuştur. Maktülün küçük kızları Mevlüde ve Rafia'yı vasileri Seyit İbrahim temsil etmiştir.

İlâm Tarihi: 5 Zilkade 1211

d. Belgenin İncelenmesi

Sivas Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan bu belgenin, M.1792-1799 yılları arasındaki dönemde adam öldürme suçuna ait tek kayıt olduğu anlaşılmaktadır.

Belgede yer alan “*muceb-i kıyas-ı katl*” ifadesinden anlaşıldığına göre, öldürme fiili kasten yapılmıştır. Zira, Osmanlı Ceza Hukuku'nda kıyas gerektiren tek öldürme şekli, katli meşru olmayan bir şahsı *âlât-ı cariha* veya o hükümdeki bir şeyle kasten öldürmektir¹¹⁹. Kasten adam öldürme, kıyas gerektiren adam öldürme suçunun sadece bir çeşididir. Adam öldürme suçu, Osmanlı Ceza Hukuku'nda; kasden adam öldürme (*amden katl*), kasda benzer adam öldürme (*şibh-i amd*), taksirli adam öldürme (*hataen katl*), taksirli adam öldürme kabul edilen adam öldürme (*hata mecrasına cari katl*), ölüme sebebiyet verme (*tesebbüben katl*) şeklinde beş ana başlık halinde incelenir. Kasıt olup olmamasına ve meydana geliş şekline göre beşe ayrılan adam öldürme suçu için, suçun derecesine göre ayrı ayrı cezalar tespit edilmiştir. En ağırı kasden adam öldürmedir ve cezası kıyasdır¹²⁰.

¹¹⁹ Halebi, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mülteka'l-ebhur*, Beyrut, 1989, II, 282-283; Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, m. 21, 36-87.

¹²⁰ ŞŞS, 164/1; Halebi, *Mülteka'l-ebhur*, II, 285; Molla Hüsrev, *Dürerü'l- hukkâm*, II, 89-90; Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, m. 19, 24; Udeh, *et-Teşriü'l-Cinâi*, II, 185; Bilmen, *İstılahatı Fıkhiye*, III, 99; Zuhayli, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, VIII, 108.

Adam öldürme, diğer bir ifadeyle katil suçu, ruhun cesetten ayrılmasına, hayatın son bulmasına sebep olan müessir fiil olarak tanımlanır. Adam öldüren kişiye *katil*, öldürülene ise *maktul* ismi verilir¹²¹. Adam öldürme suçunda, o dönemde Osmanlı Ceza Hukuku'nda kabul gören Hanefî uygulamasına göre, adam öldüren kişiye (*katile*), öldürülen kişinin (*maktulün*) canına bedel olarak kısas uygulanır. Ancak kısasın uygulanabilmesi için, suçun unsurlarına uygun şekilde işlenmiş olması gerekir. Kasden adam öldürmenin üç unsuru vardır: Maktulün sağ bir insan olması, öldürmenin katilin fiili neticesinde meydana gelmesi ve bu fiilin bir kesici aletle yapılmış olması, sonuncusu ise, öldürme kasıdır¹²². Örnek belgemizde, unsurlarını taşıyan bir kasden adam öldürme suçundan bahsedilmektedir. Varislerin “*şer'an mucib-i kısas-ı katil*” şeklindeki ifadeleri buna delildir.

Adam öldürme suçu; ikrar, beyyine ya da kalabalık bir topluluğun arasında alenen meydana gelmesiyle sabit olur. Beyyine, cinayete dair mahkemede yapılan şahitliktir ki buna “*şehadet fi'l-cinayet*” denir¹²³. Belgede yer alan ifadelerden anlaşıldığına göre olay, maktulün varislerinin ikrarı ve şahitlerin mahkeme huzurunda şehadetleri ile sabit olmuştur. Asli ceza olarak kısasın öngörülmesi şahitlerin, fiilin kasden yapıldığına dair şahitlik ettiklerini göstermektedir. Şahitlerin sayısı ile ilgili herhangi bir bilgi olmamakla birlikte en az iki erkek olması gerekir. Çünkü kısas cezalarının tespiti için en az iki erkek şahidin bulunması şarttır¹²⁴.

Bir katili kısas suretiyle cezalandırma hakkına sahip olan kimseye “*mustahakkı kısas*”, kısas hakkının bil fiil yerine getirilmesine, katil hakkında kısas cezasının tatbik edilmiş bulunmasına da “*istifa-i kısas*” denir. Bir şahsın katledilmesi suretiyle meydana gelen fiillerde, kısas hakkı öncelikle ölen kimsenin varislerine sonra da veliyyü'l-emre (hükümete) ait olur. İncelediğimiz olayda kısas sahipleri

¹²¹ Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, m. 5,14; Udeh, et-*Teşriü'l-Cinâi*, II, 6.

¹²² Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hukkâm*, II, 88-89; Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, m. 9,15.

¹²³ Halebi, *Mülteka'l-ebhur*, II, 98; *Hindiyeye*, XII, 501-502; Bilmen, *İstılahatı Fıkhiye*, III, 135.

¹²⁴ Kudurî, (trc. Süleyman Fahir), *Kitabu'l-Kudurî*, İstanbul, 1967, 341.

birden fazladır ve aralarında küçükler de bulunmaktadır. Bu durumda Ebu Hanifeye göre, büyüklerin kısası yerine getirme yetkileri vardır, küçüklerin, baliğ olması beklenmez. Çünkü kısas hakkı eksiksiz ve bağımsız olarak baştan itibaren mirasçılar lehine sabit olmuştur. Diğer taraftan kısas hakkı bölünme kabul etmez¹²⁵.

Kisas cezasını infaz ettirecek olan, maktulün mirasçıları ve velileridir. Ancak özellikle Osmanlı hukukunda, kısas cezaları sadrazam tarafından tenfiz edilmiş ve infaz için padişahın tasdiki şart koşulmuştur¹²⁶.

Kasden adam öldürmenin asli cezası kısastır. Şartların gerçekleşmemesi durumunda kısas uygulanmaz ve ceza diyete dönüşür. Ayrıca bu suçu işleyen kimse, öldürdüğü şahın miras ve vasiyetinden mahrum kalır¹²⁷.

Kisas cezası ancak bazı şartların gerçekleşmesi durumunda uygulanır. Her şeyden önce katil, âkil baliğ olmalı ve suçu hiçbir tesir altında kalmadan kasden işlemiş bulunmalıdır. Adam öldürme fiiline başka birinin iştirak etmemesi yine fakihlerin üzerine ittifak ettiği bir konudur. Maktul, hayatı mutlak surette dokunulmaz (*ma'sumu'd-dem*) bir insan olmalıdır. Yine maktul, katilin furuundan olmamalı, maktulün veli veya mirasçılarından biri kısas cezasını affetmiş olmamalıdır. Bütün bu şartların gerçekleşmesi kısasa engel bir durumun olmadığını gösterir ve bu durumda kısas uygulanır¹²⁸. Belgemizde yer alan bilgilere göre, olayda karar aşamasına dek bütün şartlar mevcuttur. Zira maktül için verilen nihai ceza, kısastır. Ancak kısas cezasının sabit olmasından sonra, varisler, maktülü affetmiş ve sulh yoluna gitmiştir.

¹²⁵ Ayni, Bedruddin Ebu Muhammed Mahmud Ali, *el- Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, Beyrut, 1990, XII, 121; Bilmen, *Istılahatı Fıkhiye*, III, 88; Zuhayli, *İslâm Fıkı Ansiklopedisi*, VII, 67.

¹²⁶ Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, m. 16; Udeh, *et-Teşri'ü'l-Cinâi*, II, 92; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, 113.

¹²⁷ Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, m. 21; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, 89-90.

¹²⁸ Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, m. 21, 36-87; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hukkâm*, II, 89-90.

Varislerden gelen bu sulh talebi üzerine asli ceza yerine bedeli ceza uygulanmış ve olayın failleri diyet ödemekle cezalandırılmışlardır. Diyet her iki tarafın yani katil ile öldürülenin velisinin karşılıklı rızası ile ancak sabit olur. Velinin tek başına yetkisi kısas uygulamak veya diyet söz konusu olmaksızın affetmekten ibarettir. Ancak katilin diyet ödemeye hazır olması hali bundan müstesnadır¹²⁹.

İncelediğimiz örnek dava metninde İbrahim ve Ali isminde iki farklı şahsın geçiyor olması adam öldürme fiilinin müştereken yapılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda aslî şerik olmaları durumunda faillerin her birinin adam öldürme suçu karşılığı tayin edilen kısas cezasıyla cezalandırılmaları gerekir. Zira Hanefî hukukçular, katle özgü silah kullanmaları şartıyla adam öldürme suçuna fiilen ve eş zamanlı olarak katılan ve cezalandırma şartlarını taşıyan şeriklerin tamamının, suçun asli cezası olan kısasla cezalandırılmalarını öngörürler. Bu çerçevede adam öldürme suçuna eş zamanlı iştirak eden asli şeriklerin tamamı kısas edileceği gibi topluluğa karşı topluluk da kısas edilir. Bu iştirakleri sırasında faillerin teker teker ika ettikleri fiillerin nitelik ve niceliği dikkate alınmaz. Zira bazı darbe ve fiiller sayıca az olmasına rağmen oldukça öldürücü nitelikte olabilmektedir.

Hanefî hukukçularına göre, asli faillerin farklı zamanlarda iştiraki ile meydana gelen bir adam öldürme suçunda, öldürücü fiillerle öldürücü olmayan fiillerin temyiz ve tefrikinin mümkün olmadığı durumlarda faillerin tamamı kısas edilir.

İka edilen fiillerin failere göre ayırt edilmesi mümkün olursa o takdirde mağdurun hayatını kaybetmesinde en müessir olan fiilin faili kısas edilir, diğer şerikler sayılarına göre diyet ödemekle yükümlü tutulurlar¹³⁰.

Konuya örnek teşkil eden olayda suça iştirakin eş zamanlı olduğu ve faillerin aslî şerik oldukları anlaşılmaktadır. Zira faillerin her biri, kısas sahiplerinden gelen sulh talebi üzerine diyet cezası ile cezalandırılmışlardır. Bu noktada şu hususu belirtmeliyiz ki iştirak halinde ikâ edilen adam öldürme suçunda cezanın diyete

¹²⁹ ŞŞS, 164/1; Kâsânî, *Bedâiu's-sânayî*, VII, 247; Zuhayli, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, VIII, 72.

¹³⁰ Erturhan, *İslâm Ceza Hukukunda Suça İştirak (Basılmamış Doktora Tezi)*, Konya, 2000, s. 270.

dönüşmesi durumunda her failin ayrı bir diyet ödemesi gerekli olmayıp, bir can karşılığı tertip edilen diyet failer arasında eşit oranda taksim edilerek ödenir. Çünkü maktûl tek kişidir¹³¹.

Faili veya faileri kesin tespit edildikten sonra, kasden adam öldürmede uygulanacak tebei ceza, katilin öldürdüğü şahsın mirasından ve vasiyetinden mahrum bırakılmasıdır. Burada, maktul ile katil arasında miras ve vasiyet bağı söz konusu olmadığı için bu ceza gündeme gelmemiştir.

2. Müessir Fiil (el-Cinaye fîmâ Dûne'n-Nefs)

a. Belgenin Günümüz Alfabetiyle Yazılışı

Mefalzade Sabıkan İlbeyli Kadısı Faziletli Seyyid Osman Efendi'nin İrgad Keşfi Kaydıdır.

Câizzikir hususun ma'rifet-i şer' ile keşfi için bi'l-iltimas kîbel-i şer'iden naibimizi irsal ol dahi Sivas Valisi devletlü Süleyman Fevzi Paşa Hazreti'nin taraflarından tayin buyrulan Abdullah Ağa ile Mefaloğlu Seyyid Osman Efendi'nin menziline varub ırgad taifesinden Kangallı Dönek veled-i Kumir nâm zimmi başında üç mahallinden mecruh bulunup carihinden sual olundukda Efendi merkûmun menziline ücret ile hedm eyler iken bikazaillahi teala direk başına düşüp benim yanımda başının üç mahallinden mecruh eyledi deyu Kiroğlu'nun takriri kaydıdır.

9 Şevval, 1206

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

İlbeyli Eski Kadısı Mefalzade Seyit Osman Efendi'nin Amele Tahkikat Kaydıdır.

¹³¹ Bkz. Erturhan, Sabri, *İslâm Ceza Hukukunda İctima*, İstanbul, 2002, 169.

Zikri geçen hususun şer'i yönden tahkiki için talep üzerine şer'i şerif nezdinden naibimiz gönderilmiştir. Naibimiz, Sivas valisi Süleyman Fevzi Paşa tarafından tayin edilen Abdullah Ağa ile birlikte Mefaloğlu Seyit Osman Efendi'nin evine gitmiştir. Amelelerden Kumir oğlu Kangallı Dönek isimli zimminin başının üç yerinden yaralanmış olduğu tespit edilmiş ve yaralayan şahsın kim olduğu sorulmuştur. Kiroğlu isminde bir şahıs, "İsmi geçen Seyit Osman Efendi'nin evini ücret karşılığında yıkarken direk başına düştü ve benim yanımda başının üç yerinden yaraladı." şeklinde ifade vermiştir.

9 Şevval, 1206¹³²

c. Belgenin Temel Öğeleri

Belgenin Konusu: Ücret karşılığı çalıştırılan bir işçinin yaralanması olayının tahkiki.

Tahkikat Görevlileri: *Kadının* vekili ve Sivas valisi Süleyman Fevzi Paşa tarafından görevlendirilen Abdullah Ağa isimli şahıslar.

İşveren: Daha önce İlbeyli *kadılığı* yapmış olan Mefaloğlu Seyit Osman Efendi.

İşçi: Kumir oğlu Kangallı Dönek isimli zimmi.

Tahkikatın Neticesi: Yapılan soruşturma neticesinde, Kumir oğlu Kangallı Dönek isimli zimminin başının üç yerinden yaralandığı tespit edilmiştir. Kiroğlu isminde bir şahsın "İsmi geçen Seyit Osman Efendi'nin evini ücret karşılığında yıkarken direk başına düştü ve benim yanımda başının üç yerinden yaraladı." şeklindeki ifadesine dayanılarak olaydan kimsenin sorumlu olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tarih: 9 Şevval 1206

¹³² ŞŞS, 1/4.

d. Belgenin İncelenmesi

Belge, açık bir şekilde yaralanma hadisesinden bahsetmektedir ki, bu, Osmanlı Ceza Hukuku'nda müessir fiiller kapsamında ele alınır. Müessir fiil; bir kimseyi öldürmemekle birlikte bir azasını kesmek yahut yaralamak veya dövmek türünden insan vücuduna karşı alenen işlenen her türlü haksızca saldırıdır¹³³.

Belgede geçen, “*Kangallı Dönek veled-i Kumir nâm zimmi başında üç mahallinden mecruh bulunup carihinden sual olundukta*” ifadesinden anlaşıldığı üzere, yaralanma hadisesi baş bölgesinde meydana gelmiştir. Başta meydana gelen yaralanmalar genel olarak şicâc olarak adlandırılmakta, yaranın derinliği, etkisi ve uygulanacak ceza çeşidine göre şecceler de farklı bir tasnife tabi tutulmuştur. Konumuzla ilişkisi dolayısıyla baş bölgesinde îkâ edilen yara çeşitlerinin kısaca tanıtılmasında yarar görüyoruz. Bu tür yaralama çeşitleri şunlardır:

a. Harise: Bunlar, kan çıkmaksızın deriyi sıyıran ve genellikle iz bırakmadan iyileşen yaralardır.

b. Damia: Yayılmaksızın kendisinden gözyaşı damlası kadar kan çıkan yaralardır. Az kan çıkması ve yayılmaması nedeniyle gözyaşına benzetilerek bu tür yaralara bu isim verilmiştir.

c. Damiye: Bunlar, kendisinden kan akan yaralardır¹³⁴.

Tanımlarından da anlaşılacağı üzere baş ve yüzün deri kısmında meydana gelen *harisa*, *damia* ve *damiye* yaraları sıyrık olarak değerlendirebileceğimiz çok hafif müessir fiil özelliği taşımaktadır.

d. Badia: Deri ile birlikte dokuya biraz sirayet edip koparan yaralardır.

¹³³ Kâsânî, *Bedâiu's-sânayî*, VII, 203.

¹³⁴ Serahsî, *el-Mebsut*, XXVI, 73; Merginani, *el-Hidaye*, IV, 182; Haskefi, *ed-Durrü'l-Muhtâr*, VI, 580; Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku*, I, 331

e. Mütelahime: Koparmaksızın dokuya derince işleyen ancak kemiğe kadar ulaşmayan yaralardır. Bu yaralar sonradan dokunun kaynaşması veya yeniden teşekkülü ile iyileşmekte ancak yaradan dolayı yara dudaklarının yerinde siyahlıklar veya morarmalar olmaktadır.

f. Simhak: Simhak, aslında kemiği kaplayan ince zarın adıdır. Terim olarak da kemiğe kadar ulaşmayan ancak dokuyu yararak bu ince zara kadar ulaşan yaralara *simhak* denir¹³⁵.

Badia, *mütelahime* ve *simhak* türünden müessir fiillerde yara az veya çok dokuya sirayet etmektedir. Bu nedenle bunlar doku tabakasına hiç sirayet etmeyen veya çok az sirayet eden *harise*, *damia* ve *damiye* gibi sıyrık türünden olan hafif müessir fiillere oranla biraz daha ağır bir özellik taşımaktadır.

g. Mudiha: Kemiği kaplayan simhak isimli zarı yırtıp iğne ucu kadar olsa bile kemiği meydana çıkaran yaralardır.

h. Haşime: Baş veya yüz bölgesinde herhangi bir kemiğin kırılmasıdır.

ı. Münakkile: Darbe neticesinde kemiğin kırılması ile birlikte yerinden oynaması sarsılması veya ufalanması şeklinde meydana getirilen müessir fiillerdir.

j. Amme: Beyni kuşatan ve ümmür-re's veya ümmü'd-dimağ denilen beyin zarına kadar ulaşan yaralardır.

k. Damiğa: Beyin zarını yırtıp beyne kadar sirayet eden yaralardır¹³⁶.

Belgede, yaralanmanın başta meydana geldiğine dair net ifadeler bulunmakla birlikte belgede yaralanan Kumir oğlu Kangallı Dönek adlı şahsın yaralarının yukarıda zikri geçen yaralama türlerinden hangisinin kapsamına girdiğine dair bir

¹³⁵ Şeybani, Ebu Abdillâh Muhammed b. Hasan, *Kitabu'l-Asl*, Karaçi, trz., IV, 456; İbn Abidin, Muhammed Emin, *Haşiyetü Reddi'l-Muhtâr ale'd-Dürrü'l-Muhtâr Şerhu Tenviri'l-Ebsar*, VI, 580; Bilmen, *İstilahatü Fıkhıyye*, III, 32-33.

¹³⁶ Serahsî, *el-Mebsut*, XXVI, 73; İbn Abidin, *Haşiyetü Reddi'l Muhtâr*, VI, 580; Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku*, II, 225

açıklama bulunmamaktadır. Belgedeki ifadelerden anlaşılan en net bilgi, mecruhun, şecce türünden bir yara ile başının üç ayrı yerinden yaralanmış olmasıdır.

Örnek davada olayın ispat edilebilmesi için Kiroğlu isminde bir şahsın şahitliğinden bahsedilmektedir. Normal şartlarda gerekli şahit sayısı iki erkek olmakla birlikte burada bir erkek şahit yeterli görülmüştür. Mecruhun, şahitin ifadesini doğrulayacak derecede bilincinin yerinde olduğu, şahitin ifadesini ve mecruhun bu ifadeyi aynen doğrulaması ile olayın tespit edildiği de düşünülebilir.

Müessir fiillerde, kısas hakkı bizzat mağdurun kendisine aittir¹³⁷. Burada mağdur, Kumir oğlu Kangallı Dönek ismindeki zimmidir. Dolayısıyla, kısasın uygulanıp uygulanmaması konusunda bu şahsın kararı esas alınacak ve onun beyanına göre hareket edilecektir. Fakat bahse konu bu belgede, herhangi bir ceza uygulamasından veya ceza tertibinden söz edilmememektedir. Çünkü baş bölgesinde meydana gelen yaralar bir müessir fiil izlenimi ve benzerliği vermekle birlikte, bu yaraların bir başka şahıs tarafından îkâ edilmediği aksine yaralanmaya evin yıkımı esnasında bu şahsın başına düşen direğin neden olduğu tasrih edilmektedir. Dolayısıyla olay tipik bir iş kazası örneğidir. İş kazasının meydana gelmesinde işverenin kasıt, kusur veya ihmalinin bulunması durumunda yaralı şahsın zararını mutlaka tazmin etmesi gerekmektedir. Kazanın oluşmaması için gerekli her türlü tedbiri aldıktan sonra böyle bir hadisenin vukûu halinde bir tazminden söz etmek ise söz konusu değildir. Şu kadar var ki işveren akit esnasında işçinin uğrayabileceği her türlü zararı tazmin edeceğine dair bir güvence vermiş, bu da kayıt altına alınmış ise işçinin uğradığı her türlü zararı tazminle mükelleftir¹³⁸. Örnek belgede şahidin “*bikazaillahi teala*” ifadesinden direğin düşmesi olayında her hangi bir şahsın doğrudan veya dolaylı bir dahlinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla cezalandırma durumu da yoktur. Belge, meydana gelen olaydan kimsenin sorumlu olmadığını ispat için düzenlenmiştir.

¹³⁷ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 206.

¹³⁸ Günenç, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, s. 141; Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, 633.

3. Cenin Aleyhine İşlenen Suçlar

a. Belgenin Günümüz Alfabetesiyle Yazılışı

Canbaz Hacı Feyzi'nin Zevcesi ve Gelininin Peşkirioğlu'nun Oğullarıyla Münazaaları Men'i Kaydudur

Kösedere-i Zimmi mahallesinden Fatıma bint-i Abdullah nâm hatun meclis-i şer'ide Peşkirioğulları Feyzullah ve Abdullah ve Ahmed ve Halil nâmun kimesneler müvacehesinde tarihi kitabdan on beş gün mukaddem iş bu mezburûnlar bi gayr-ı hakkın benim ve gelinim üzerlerine hücum ve sopa ile gelinimin batnına darp ve müteessiren bir cenini meyte ilka eylemekle sual olunup mucceb-i şer'iyeyi icra muradımdır dedikde mezburûnlar her cevablarında külliye inkar eyleyüb müdde-i mezbura ber minval-i muharrer beyana havale olundukda ityan-ı beyyineden izhar-ı acz edüb bi't-taleb mezburûnlara ala hadd yemin verülüb muccebiyle müddeiye mezbura Fatıma Hatunun mezburûn Feyzullah ve Abdullah ve Ahmed üzerlerine olan bi vech-i şer'i muarazası men' ve def' olduğu bi'l-iltimas i'lam olunur.

Sene, 1211

Şuhudü'l Hal

Muhammed Efendi/ Derzi Halil Karındaşı Hüseyin Beğ/ Yeminlioğlu Hasan Ağa

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

Canbaz Hacı Feyzi'nin Ve Gelininin Peşkirioğlununun Oğulları İle nizalarına (anlaşmazlık, muhasame) Son Verilmesinin Kaydudur

Kösedere-i Zimmi mahallesinden Abdullah kızı Fatıma şer'i mecliste Peşkirioğulları Feyzullah, Abdullah, Ahmet ve Halilin karşısında; “yazılı belge tarihinden on beş gün önce adı geçen şahıslar haksız yere benim ve gelinimin üzerine

yürüdü ve gelinimin karnına sopa ile vurarak bir ceninin ölmesine sebep oldu. Bu şahısların yargılanmasını ve şer'i yönden gereken cezanın uygulanmasını talep ediyorum" dedi. Davalıların, iddiayı reddetmesi üzerine davacıdan iddiasını ispat etmesi istendi. Davacı, delil getiremeyip iddiasını ispat edemeyince davalılardan yemin alındı. Bu şekilde Fatıma Hatun ile Feyzullah, Abdullah ve Ahmet arasındaki tartışmaya son verildi.

Yıl, 1211

Şahitler

Muhammed Efendi/ Terzi Halil'in kardeşi Hüseyin Bey/ Yeminlioğlu Hasan Ağa¹³⁹

c. Belgenin Temel Öğeleri

Davacının Adı ve Adresi: Abdullah kızı Fatıma, Kösedere Zimmî mahallesi

Davalıların Adı: Peşkirçioğullarından Feyzullah, Abdullah, Ahmed ve Halil.

Davalının Mahkemeye Gelip Gelmediği: Davalıların tamamı mahkemede hazır bulunmuşlardır.

Olay Tarihi: Belgenin yazımından onbeş gün önce

Davacının iddia ve Talebi: Fatıma adlı kadının, "Adı geçen şahıslar haksız yere benim ve gelinimin üzerine yürüdü ve gelinimin karnına sopa ile vurarak bir ceninin ölmesine sebep oldu. Bu şahısların yargılanmasını ve şer'i yönden gereken cezanın uygulanmasını talep ediyorum" şeklindeki beyanı.

Davalının Cevabı: Davalıların tamamı iddiayı reddetmişlerdir, böyle bir fiil işlemediklerine dair yemin etmişlerdir.

¹³⁹ ŞŞS, 98/1.

Davayı İspat Talebi: Davalılar ve mahkeme davacının iddiasını ispat etmesini istemişlerdir.

Karar: Davacı davasını iddiadan aciz kalmış, bunun üzerine mahkeme duruşmaya son vermiştir.

İlâm Tarihi: Hicri 1211.

d. Belgenin İncelenmesi

Örnek davada her ne kadar iddia edilen suç tespit edilememiş ve dolayısıyla cezalandırma söz konusu olmamış olmakla birlikte ceninle ilgili bir davanın mahkemeye intikali nedeniyle Osmanlı hukukunda cenin aleyhine işlenen suçlar karşılığında ne tür cezalar tertip edildiği konusunda bilgi vermeyi uygun görüyoruz.

Cenin, henüz anne rahminde bulunan çocuk demektir ki çoğulu *ecinnedir*. Anne rahminde canlanmış olup olmama itibariyle “*hayat sahibi cenin*”, “*hayat sahibi olmayan cenin*” kısımlarına ayrılır. Fakihler cenin aleyhine işlenen suçlar karşılığı uygulanacak cezalarda ceninin anne karnında hangi evrede olduğuna da dikkat etmişler ve bu evrelere uygun bir ceza tertibine özen göstermişlerdir¹⁴⁰.

Hanefi fakihleri, cenini bir bakıma hayat sahibi bir bakıma da hayat sahibi olmayan bir varlık sayarlar. Anne rahminde bulunduğu sürece herhangi bir hakka ehil olmaması, annenin bir parçası sayılması itibariyle hayat sahibi değildir. Ama anneden ayrı canlı düşünüldüğünde miras, vasiyet gibi bazı haklara ehildir ki, o zaman da hayat sahibidir¹⁴¹.

Cenine karşı işlenen fiillerden hangi tür olanların cezaya konu olacağı hususunda, birtakım ayrıntılar söz konusudur. Anne üzerine ika edilen bir kısım maddi veya manevi fiiller sonucu cenin, ana rahminden ayrılmamışsa cenin aleyhine

¹⁴⁰ Bkz. Behnesi, *el-Mevsuatü'l-Cinaîyye*, II, 64; Şafak, *Mezheplerarası Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*, s. 109; Uzunpostalcı, “Cenin” m., *DİA*, VII, 368.

¹⁴¹ İbn Nuceym, Zeynuddin b. İbrahim, *Bahru'r-Raik*, Beyrut, 1993, VIII, 389; Bilmen, *İstilahatı Fıkhiyye*, III, 145; *el-Mevsuatu'l-Fıkhiyye*, Kuveyt, 1990, XVI, 119.

suç söz konusu değildir. Bu fiiller sonucu ceninin sağ olup olmadığında şüphe varit olsa bile, dört imama göre de şüpheyile ceza sabit olmaz¹⁴².

Cenin anne rahminden ayrılan ve çocuk olduğu bilinen parçalardır. Ebu Hanife'ye göre, kadının düşürdüğü parçaya bakılır; bir kısım uzuvlar belirmeye başlamış, yaratılışı tebeyyün etmiş ise fail sorumlu, henüz kan pıhtısı halinde ise sorumlu değildir. Bu hususu, işin uzmanı kişilere bu durumu tespit ettirmek gerekir¹⁴³.

Ayrıca ceninden ötürü failin sorumluluğu için ceninin anne sağ iken ondan ayrılması gerekir. Annenin vefatından sonra ceninin, ölü olarak anneden ayrılmasından dolayı fail sorumlu değildir. Çünkü, cenin annenin bir parçası gibidir ve bu durumda ceninin ölümüne annenin ölümü sebep olmuştur. Fakat cenin annenin vefatından sonra sağ doğar ve sonra suçlunun fiili sonucu ölürse diyet cezası gerekir, ölmezse ta'ziren cezalandırılır¹⁴⁴.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bugün gelişen tıbbi vasıtaların yardımıyla, ceninin anne rahminde, anne sağ veya ölü iken, suçlunun fiili neticesinde ayrıldığı kesin ispatlanınca suçlu sorumludur.

Cenin aleyhine suçlar, kasden ve hataen olmak üzere iki şekilde işlenir. Ceza infazı da suçun kasıtlı veya taksirli oluşu göz önünde bulundurularak uygulanır. Her iki durumda da diyet cezası gerekir ama kasıtlı durumda ağırlaştırılır. Hatalı durumda hafifletilir. Kasden suçu işlemesi durumunda, suçun mali cezası olan gurreyi sadece suçlu öder. Suçun taksirli meydana gelmesi halinde ise gurreyi âkile ya tek başına veya suçlu ile beraber öder¹⁴⁵.

¹⁴² Behnesi, *el-Mévsuatü'l-Cinaîyye*, II, 64; Çeker, Orhan, *İslâm Hukukunda Çocuk*, İstanbul, 1990, 152; Şafak, *Mezheplerarası Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*, s. 110. (İslâm Hukukunda Şüpheden Sanığın Yararlanması konusunda ayrıntı için bkz; Erturhan, Sabri, "İslâm Hukukunda Şüpheden Sanığın Yararlanması İlkesi", CÜİFD, c. VI, Sy. II, s. 180-205).

¹⁴³ İbn Abidin, *Hasiyetü Reddi'l Muhtâr*, VI, 586; Uzunpostalcı, "Cenin" m., DİA, VII, 30.

¹⁴⁴ İbn Abidin, *Hasiyetü Reddi'l Muhtâr*, VI, 589.

¹⁴⁵ Bilmen, *İstilahatı Fıkhiyye*, 111, 147; Şafak, *Mezheplerarası Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*, s. 112.

Cenin aleyhine işlenen suçun cezası *gurre* adı verilen diyettir. Gurre beş yüz dirhem gümüştür ve burada kız ile erkek ayrımı yoktur. Yani, ölü olarak anne rahminden ayrılan cenin, kız olsun erkek olsun, suçlu olan kimse beş yüz dirhem gümüş vermekle yükümlüdür. Ceninin ikiz olması durumunda, gurre de iki kat olur. Kocanın izni olmaksızın ilaç kullanarak çocuğun ölü doğmasına sebep olan kadın da aynı tazminatla cezalandırılır. Ayrıca kadın ceninin mirasından mahrum olur. Ceninin, sağ doğduktan sonra failin fiili neticesinde ölmesi durumunda, erkek ise *diye-ti racul*, kız ise *diye-ti mer'e* gerekir. Gurre bir senenin sonunda ödenmelidir¹⁴⁶.

Osmanlı hukukunda, ceninle ilgili hükümler bu şekildedir.

Belgede ayrıca davacı, davalıların kendisi ve gelininin üzerine yürüdüklerini iddia da etmiştir ki bu korkutma kapsamına giren bir fiildir. Davacı davasını ispat edebilseydi bu fiil karşılığı da suçla orantılı bir ta'zîr cezasının tertibi gerekirdi.

Örnek olayı, bir başka açıdan incelemek gerekirse, burada, muhakeme usulüne dair birtakım bilgiler edinmek de mümkündür. Olayda davacı, Hacı Feyzi'nin zevcesi Fatıma Hatun'dur. Peşkircioğulları Feyzullah, Abdullah, Ahmet ve Halil isimindeki davalılardan şikayetçidir. Davacı, kendisi ve gelini üzerine yürüdükleri ve gelinin karnına vurarak çocuğunu düşürmesine sebep oldukları iddiasıyla, davalılardan, hakim huzurunda hakkını istemektedir.

Davacı, şartlarına uygun olarak sahil bir dava açtığı zaman, hakim davalıya, iddia konusunda ne diyeceğini sorar. Eğer davalı iddiayı kabul ederse, hakim ikrar ve itirafına dayanarak hükmü verir. Ancak burada, iddiayı davalılar kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine hakim, davacıdan davasını ispat talebinde bulunmuştur. Çünkü, davalı iddiayı kesin bir şekilde reddeder veya kabul de etmiyorum red de etmiyorum derse, hakim davacıdan davasını ispat etmesini ister. Davacı, şahit getirerek davasını ispat ederse hakim davalı aleyhine hüküm verir. Zira

¹⁴⁶ el-Mevsili, Ebu'l Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyar li Ta'lil'il-Muhtar*, Beyrut, 1975, V, 44; Ömer Hilmi, *Mi'yar-ı Adalet*, m.133-138; Yazır, Alfabetik İslâm Hukuku, I 371.

davacının iddiası doğru çıkmış ve mesele aydınlatılmıştır. Eğer şahit getirip iddiasını ispat edemezse davalıya yemin ettirebilir. Örnek davada, davacı şahit ile davasını ispat edemeyince, hakim tarafından davalılara yemin teklif edilmiştir. Davalıların yemin etmesi üzerine, davacının iddiaları reddedilmiş ve davalılara bir ceza verilmemiştir. Osmanlı muhakeme hukukunda, davalı yemin etmekten kaçınır veya gereksiz yere susarsa hakim, onun yeminden kaçınmasına (*nukul*) dayanarak aleyhinde karar verir. Demek ki, davacıya düşen görev, karşı taraf reddettiği takdirde iddiasını ispat etmektir. Davalıdan ispat istenmez. Davalının zimmetinin borçsuz olması esas olduğundan yapacağı bir yeminle takipten kurtulur¹⁴⁷.

4. Tıbbi Müdahaleden Doğan Zararlar

a. Belgenin Günümüz Alfabetiyle Yazılışı

Bezzaz Evgan Mağdes Kalvek meclis-i şer'ide cerrah Birsam oğlu Gabriel muvacehesinde şöyle takrir-i kelim eder ki, işbu benim göğsümde bulunan urcuğu mesfur cerrah Gabriel'in şifa ve deva eylemesi için gıbel-i şer'iden izin verilmek matlubumdur. Şayed ecelim eruşub helak olacak olursam mesfur cerrahdan davam ve nizam yoktur deyu takrir-i tescil şûd.

Sene, 1207

Şuhudü'l Hal

Said Ömer Efendi/ Koyunculu Kara İsa/ Said Abdülehad Efendi/ Kara Köse Efendi/ Osman Efendi

¹⁴⁷ Damad, *Mecmau'l-Enhur*, II, 242-245; Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, s. 106-108; Mecelle, m. 8-76.

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

Bezzaz Evgan Mağdes Kalvek, şer'i mecliste cerrah Birsam oğlu Gabriel huzurunda şu ikrarda bulundu: "Göğsümde bulunan uru cerrah Gabriel'in tedavi etmesi için nezdinizden izin verilmesini talep ediyorum. Ecelim gelip de ölecek olursam adı geçen cerrahdan şikayetim yoktur."

Yıl, 1207

Şahitler

Sait Ömer Efendi/ Koyuncu Kara İsa/ Sait Abdülehad Efendi/ Kara Köse Efendi/ Osman Efendi¹⁴⁸

c. Belgenin Temel Öğeleri

Belgenin Konusu: Yapılacak olan tıbbi müdahaleye hasta tarafından verilen iznin tescili.

Hastanın İsmi: Bezzaz Evgan Mağdes Kalvek

Cerrahın İsmi: Birsam oğlu Gabriel

Hastanın Mahkemeye Gelip Gelmediği: İzin belgelendirilmesi esnasında hasta mahkemede bulunmuştur.

Cerrahın Mahkemeye Gelip Gelmediği: Hastanın cerrahi müdahaleye izin vermesi ve bu iznin tescil edilmesi esnasında cerrah bizzat mahkemede hazır bulunmuştur.

Tarih: 1207

d. Belgenin İncelenmesi

Belge, tıbbi bir müdahalenin istenmeyen şekilde sonuçlanması durumunda

¹⁴⁸ ŞŞS, 4/5.

tabibin sorumlu tutulmaması yönünde hastanın bizzat kendisi tarafından verilen izin niteliğindedir. Peki neden böyle bir izne gerek duyulmaktadır. Hastadan böyle bir iznin alınması ya da alınmaması ne gibi sonuçlar doğurur? Bu konudaki hukuki düzenleme kısaca şöyledir.

İnsanlığın menfaati için çaba sarf eden doktor, tıbbî esaslara uyarak hasta üzerinde icra edeceği her türlü müdahalede serbest olup, bu ilkelere göre hareket ettiği sürece sonuç istenmeyen ve beklenmeyen şekilde gerçekleşse dahi doktorun veya bir sağlık elemanının sorumlu tutulması düşünülemez. Böyle bir sınırlama hem tabibi hem de yapacağı tıbbi müdahalelerin neticesini olumsuz yönde etkiler. Ancak, nadir de olsa teorik olarak tıbbi müdahalelerin istenmeyen şekilde sonuçlanmasında tabibin kastının olabileceği de düşünülebilir. Bu itibarla hem doktorun hem de hastanın menfaatini gözeten ve her iki tarafında uyması gerekli esasların düzenlenmesi şarttır.

Hanefî hukukçuları, tabibin, tıbbi esaslara riayet etmesi koşuluyla bir müdahale sonucunda hasta üzerinde meydana getirdiği zarardan sorumlu tutulmayacağına ittifak etmişlerdir. Bununla birlikte, sorumluluğu kaldıracak bir takım sebeplerin varlığını şart koşmuşlardır.

Ebu Hanife'ye göre; sorumluluk iki sebepten ötürü kalkar:

1. Tıp meslek ve sanat eğitiminin yapılması ve icrası ictimaî bir zaruretten kaynaklanmaktadır. Elde olmayarak meydana gelecek zarardan tabip sorumlu tutulursa meslek rahatlıkla icra edemez veya bu mesleği öğrenmeye istekli çıkmaz. Böyle bir durum da toplum zarar görür.

2. Mağdur veya velisinin rızası, izni. Çünkü zaruretle izin karşı karşıya gelmiştir ki o da sorumluluğun kalkması neticesine götürür¹⁴⁹.

¹⁴⁹ Şafak, *Mezheblerarası Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*, s. 116.

Şer'iyeye sicillerinde yer alan elimizdeki bu belgeden, hastanın tedavisi için cerrahî müdahalenin gerekli olduğu, cerrahi müdahalede ölüm tehlikesinin bulunduğu, hastanın doktora güven duyduğu, hastanın bu müdahale kararını hiçbir baskı ve etki altında kalmaksızın kendi hür iradesiyle aldığı, müdahale sonucu ölüm halinin vukûu durumunda doktorun sorumlu tutulamayacağı anlaşılmaktadır.

Cerrahi müdahalede kasıt unsurunun bulunması halinde tabibe uygulanacak ceza kısastır. Ölüm olayının doktorun ihmal ve hatası sonucu gerçekleşmesinin sübutu durumunda ise doktor bir can karşılığı tertip edilen diyeti ödemekle yükümlü tutulur¹⁵⁰.

B. HADD CEZALARINA AİT ÖRNEKLER

Sivas Şer'iyeye Sicilleri'nin M.1792-1799 yıllarını kapsayan kayıtları arasında, had cezası gerektirecek suçlar ve bu suçlara verilen cezalara dair bir adet belge tespit edilmiştir. Bahse konu belge bu tarihlerdeki Osmanlı toplum yapısı ve suç işleme oranı hakkında önemli derecede ipuçları verir niteliktedir.

Had suç ve cezaları, bütün Müslüman Türk devletleri dahil olmak üzere İslâm devletlerinin tamamında, uygulamada bazı aksaklıklar olsa bile, açıkça reddedilmeden kabul edilmiş ve değiştirilmeden uygulanmıştır. Fıkıh kitaplarında "hudud" başlığı altında ele alınan bu suç ve cezalar, Osmanlı Hukukunda özellikle Hanefî mezhebindeki görüşler esas alınarak uygulanmıştır¹⁵¹.

Had cezalarını gerektiren suçlar yedi tanedir: Zina, iffete iftira (*kazf*), içki içmek (*şirb*), hırsızlık (*sirkat*), yol kesme (*hirabe=kat'ı tarik*), dinden dönme (*riddet*) ve meşrû yönetime isyan (*bağy*)¹⁵². Osmanlı Ceza Hukuku'nda had suç ve cezaları bu yedi başlık altında incelenmektedir. Ancak incelenen belgeler arasında bu yedi

¹⁵⁰ Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi*, I, 522-523.

¹⁵¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, 108; Cin/Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, I, 317.

¹⁵² Udeh, *et-Teşrîu'l-Cinâi*, I, 79.

ayrı suçun örneği bulunmamaktadır. Had suçu ve cezası başlığı altında incelenebilecek bir adet belge mevcuttur ve bu belge yol kesme suçu ile ilgilidir.

1. Yol Kesme Suçu (*Hirabe =Kat'-ı Tarık= Eşkiyalık*)

a. Belgenin Günümüz Alfabetiyle Yazılışı

Pirkinik Karyesinin Zaîm ve Sipahilerinin Hîn-i Ta'şir ve Evkat-ı Sairede Müft ve Meccanen Ahali-i Karye'den Me'kulat Talepleri Men'îçün Emr-i Âli

Kudvetu'n-Nuvvabi'l-Müteşerriîn Sivas Kazası Naibi Mevlana zîde ilmuhû Tevki-i Ref-i Humayuna vasıl olacak malum olaki:

Zeamet ve Tımar karyelerinden kaza-i mezkura tabi Pirkinik nâm karye ahali ve reayaları mukaddemen meclis-i şer'iyye varub biz üzerimize edası lazım gelen aşar vesair hukuku rusumumuzu kanun ve defter mucebince karyelerimizin zaîm ve sipahilerine tamamen eda edub kusurumuz olmayub ber vech-i teaddi iltizam icab etmez iken karyelerimizin zaîm ve sipahileri kanun ve defter mucebince almağa kanaat etmeyub her biri hilaf-ı kanun ve deftere ziyade aldıklarından gayr-ı hîn-i ta'şirde ve hukuk-u rusûm cem'i için zamanında cümlesi bir arada gelmeyub vakitli vakitsiz her biri başka başka ziyade ademoğlu ile karyelerimize gelib ehil ve iyallerimiz ile sakin olduğumuz evlerimiz üzerlerine konub müft ve meccanen yem ve yemek, koyun ve kuzu ve bal ve yağ ve tavuk ve yumurta vesair me'kûlatı taleb-u cebren ahz ve bunun emsali bida' ve mezalim ile teaddi ve rencideden halî olmayıb perakende ve perişan olmamıza badi olmalarıyla keyfiyet-i mağduriyetimizi der-i devlet-i medara i'lam ediver deyu ilhah eylediklerinde Sivas naibi Seyyid Ahmed zîde ilmûhu dahi hükm-ü hümayunum verilmek ricasına vaki hali bi'l-iltimas arz eyledikde kanun üzere amel olunmak babında bin iki yüz altı senesi Ramazanında emr-i şerifim verilmiş iken emr-i şerifi merkum bikadaillahi teala ber takrib zayi olduğuna bu defa mezkur Pirkinik karyesi ahalileri ba arzuhal mukaddemen sadır olan emr-i şerifim mucebince müceddeden emr-i şerifim suduriyeti istid'a ve divan-ı

hümayunumda mahfuz kuyud-u ahkama müracaat olundukda vech-i meşruh üzere tarih-i merkurda emr-i şerifim verildiği mestur ve mukayyed bulunmağın mukaddemen sadır olan emri şerifim mucebince kanun üzere amel olunmak emrim olmuştur.

Buyurdum ki;

Emirlerim vusûl buldukda bu babda mukaddemen ve halen var olan emrim üzere amel ve dahi husus-u mezbura tamam mukayyed olub kerrar sene i'lam olunduğu üzere eyyam-ı saadet encamında ahali ve reaya vesair bir karyede ber vech-i zulm ve teaddi olunduğuna kat'an rızayı şerifim yoktur. Bunlar üzerlerine edası lazım gelen aşâr vesair hukuk ve rusumlarını kanun ve defter mucebince karyelerinin zaîm ve sipahilerine tamamen verdikten sonra karyelerinin zaîm ve sipahilerine muhkem tenbih ve te'kid eylesin ki vakitli vakitsiz ziyade atlı adam ile karyelerine varmayub fukaranın ehil ve ıyalleriyle sakin oldukları evleri üzerine konmayıb hın-i ta'şirde cümlesi bir arada bir münasib mahalle konub me'kûlat kısmından her ne lazım olur ise narh-ı cari üzere rızalarıyla satanlardan akçalarıyla alub müft ve meccanen yem ve yemek ve arpa ve saman ve koyun ve kuzu ve bal ve yağ ve tavuk ve yumurta vesair me'kulatlarını almayub hılaf-ı şer-i şerif ber vech-i zulm ve teaddi eylemeyeler ve ettirmeyub men' ve def' eylesün min ba'di kanun ve emr-i âlişanıma muhalif kimesneye iş ettirmeyub husus-u mezkur için bir dahi emrim varmalu eylemeyesin şöyle bilesin i'lamatı şerife itimad kılasın.

Şaban, 1210

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

Pirkinik Köyü'nün Zaîm Ve Sipahilerinin, Öşür Zamanında Ve Diğer Vakitlerde Bedelsiz Olarak Köy Halkından Yiyecek İstemelerini Engellemek İçin Verilen Emr-i Âli

Sivas Kazası Naibine:

Zeamet ve tımar köylerinden Pirkinik halkı, daha önce şer'i meclise gelip: "Biz ödememeiz gereken öşür ve diğer vergilerimizi, kanunun gerektirdiği şekilde köylerimizin zaîm ve sipahilerine tamamaen ödedik. Bu konuda herhangi bir kusurumuz olmamasına rağmen köyümüzün zaîm ve sipahileri hakkımıza tecavüz etmekte, vergi toplama konusunda kanunun gereklerine uymayıp bizden daha fazlasını talep etmektedir. Ayrıca öşür zamanında ve diğer vergilerin ödenme vaktinde, belirli bir vakitte hepsi birarada gelmeyip, ayrı ayrı vakitlerde, her biri farklı kişilerle köyümüze gelmektedir. Ailelerimizle birlikte oturduğumuz evlerimize konaklamakta, bedelsiz olarak yem, yemek, koyun, kuzu, bal, yağ, tavuk, yumurta ve diğer yiyecekleri bizden zorla almaktadırlar. Bu ve benzeri şekilde eziyetlerle hukukumuzu çiğnemeleri bizi rencide etmeleri perişan olmamıza sebep olmaktadır. Bu mağdur halimizi devlet yetkililerine bildir." diye Sivas naibi Seyyit Ahmet'e ısrarda bulunmuşlardır. Bu konuda tarafımızdan hüküm verilmesini rica eden dilekçeyi Seyyit Ahmet arz eylemiş kanuna uygun hareket edilmesi konusunda 1206 yılı ramazan ayında emr-i şerifim verilmiştir. Muhtemelen bu emrim geçerliliğini yitirmiştir ki; Pirkinik halkı dilekçe ile daha önce verdiğim emir doğrultusunda yeni bir emr-i şerifin verilmesini istemektedir. Divan-ı hümayunda muhafaza edilen hüküm kayıtları incelenmiş ve beyan edildiği üzere belirtilen tarihte verilen emirlerim gizli ve kayıtlı bulunmuştur. Daha önce vermiş olduğum emirlerin gereğine uygun olarak hareket edilmesi emrim olmuştur.

Buyurdum ki:

Emirlerim ilgili makama ulaştığında, bu hususta geçmişte ve halen var olan emirlerim doğrultusunda amel edilsin, konuya gereken titizlik ve önem gösterilsin. Birçok sene bildirildiği üzere halka hiçbir köyde hiçbir şekilde zulmedilmesine rızam yoktur. Halk, ödemesi gereken öşür ve diğer vergileri ödedikten sonra köyün zaîm ve sipahilerini sağlam bir şekilde uyar ki; vakitli vakitsiz, kalabalık bir toplulukla köye gidip fakirlerin aileleriyle birlikte oturdukları eve konaklamasınlar. Öşrün toplandığı

vakitte hepsi birarada uygun bir yere konaklayıp ihtiyaç duydukları yiyecekleri hükümetçe konulan fiyat üzerinden rızalarıyla satanlardan kendi paralarıyla alsınlar. Kimseden ücretsiz olarak yem, yemek, arpa, saman, koyun, kuzu, bal, yağ, tavuk yumurta ve diğer yiyecekleri talep etmesinler. Hukuka aykırı olarak hiçbir şekilde zulüm ve haksızlık yapmasınlar. Sen de buna meydan vermeyip haksızlığa engel ol. Bundan böyle hiçkimseye kanuna ve emr-i âlişanıma aykırı hareket ettirme ve zikri geçen hususta yeni bir emre mahal bırakma. Sana bildirilen emirlere dayanman gerektiğini bil .

Şaban, 1210¹⁵³

c. Belgenin Temel Öğeleri

Belgenin Konusu: Zaim ve sipahiler tarafından zulüm ve haksızlığa uğrayan halkın şikayeti üzerine mağduriyetin önlenmesine ilişkin padişah tarafından gönderilen ferman.

Şikayette Bulunan Halk: Sivas iline bağlı Pirkinik köyü.

Şikayet Edilen Kişiler: Köyün zaim ve sipahileri.

Şikayetin Konusu: Zaim ve sipahilerin öşür toplama esnasında ve diğer vakitlerde kalabalık topluluklarla gelerek halka zulmetmeleri ve halktan zorla yiyecek talebinde bulunmaları.

Şikayete Gönderilen Cevap: Zaim ve sipahiler, verilen emirler doğrultusunda hareket etmeleri ve görevlerini hukuka uygun şekilde yerine getirmeleri konusunda uyarılmış ve dönemin *kadısı* bu konuyu denetlemekle görevlendirilmiştir.

d. Belgenin İncelenmesi

Belge, halkın maruz kaldıkları zulüm ve haksızlıkları padişaha dilekçe ile arz etmeleri üzerine, halkın mağduriyetinin önlenmesi için padişah tarafından kadıya

¹⁵³ ŞŞS, 116/1

gönderilen emirdir. Zor kullanarak kişilerin mallarına el koyma, hayatlarına kastetme, onlara maddi ve manevi zarar verme gibi eşkıyalık hareketlerinin XVIII. yüzyılda yaygınlaşması, bu dönemde Osmanlı devletinin siyasi ve ekonomik açıdan ne kadar zayıfladığının açık göstergesidir. Sivas Şer'iyye Sicilleri'nde bu belgenin yer alması, yaygınlaşan eşkıyalık hareketlerinden Sivas'ın da nasibini aldığını göstermektedir.

Bu belgede işlenen suç kısmen hirâbe, kısmen gasp, kısmen de hakkın veya yetkinin kötüye kullanılması suçlarına benzeyen karma bir suç niteliğindedir.

İslâm tarihinde “*yol kesen*” anlamında kullanılan *kuttau't-tarık*, *hirabe* terimlerinin karşılığı olarak Osmanlıda *eşkîya*, *harami*, *haydut* gibi kelimeler kullanılmaktadır. Özellikle, XVIII. asırda kendini gösteren eşkıyalık hareketleri, halk arasında huzursuzluğa neden olmuştur. Bazı şer'iyye sicillerinde zaman zaman resmi görevliler tarafından yapılan haksızlık ve zulümleri şikayet eden ve buna karşı gerekli tedbirlerin alınmasını âmir ferman örneklerine rastlanmaktadır¹⁵⁴. Bu konuda İstanbul'dan, haksızlık ve zulmün önlenmesi için gönderilen fermanların da her zaman etkili olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni “*ehl-i örf*” denilen taşradaki devlet görevlilerinin de zaman zaman eşkıyalığa teşebbüs etmesidir. Nitekim bazen eşkıya teftişiyle görevlendirilen bir *kadı* veya naib halka zulmediyor, bir sancak beyi eşkıya ile birleşebiliyordu. Devleti taşrada temsil eden sipahi oğulları ile silahdar, yeniçeri, cebeci, topçu, beylerbeyi ve sancak beyi subaşlarının bir kısmının eşkıya grupları teşkil ettiği de oluyordu. Örnek olarak zikrettiğimiz belge, zaim ve sipahilerin halka yapmış oldukları zulüm ve haksızlıkları tescil etmektedir¹⁵⁵.

Kanaatimiz, hakkın ve yetkinin kötüye kullanılarak bir gasp suçunun işlendiği yönündedir. Şehir içinde ve yerleşim merkezlerinde de hirâbe/terör suçunun işlenebileceği düşüncesinde olan fakihlerin görüşleri esas alındığında bu fiilin hirâbe

¹⁵⁴ SŞS, 116/1; Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, I, 737.

¹⁵⁵ İlgürel, “Eşkîya” md., DİA, XI, 467; Demirel, Ömer, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilâtı*, Sivas, 1998, 13.

suçu kapsamında mütalaa edilmesi de mümkündür¹⁵⁶. Öyle kabul edilmesi halinde faillerin el ve ayaklarının çaprazvarî kesilmesi gerekmektedir¹⁵⁷. Fakat metinde faillerin terör suçu işlediklerine ve ilgili suçun cezasının infaz edilmesi gerektiğine dair bir ifade bulunmamaktadır. Bununla birlikte köylülerin hayvanlarının, mallarının haksız olarak cebren almış olmaları, hanelere tecavüz etmeleri hirâbeye de benzemektedir. Bu fiilin hirâbe kapsamına sokulmamış olmasında, suçun devletin resmi görevlileri tarafından işlenmiş olmasının etkisi bulunmaktadır. Olay resmi niteliği haiz olmayan kimseler tarafından gerçekleştirilmiş olsaydı, köylülerin karşı koymaları ve kendilerini savunmaları ihtimal dahilinde olacaktı. Köy halkı bu silahlı kişilerin resmî kişiler olmaları hasebiyle karşı koyamamışlardır. Diğer taraftan Osmanlı hukuk sisteminin Hanefî mezhebi merkezli bir hukuk sistemi olduğu malumdur. Hanefî mezhebinde ise bir kent merkezinde veya yerleşim bölgesinde gerçekleştirilen soygun hareketlerinin hirâbe/terör suçu kapsamında mütalaa edilmemektedir. Dolayısıyla olayın hak ve yetkinin kötüye kullanılması suçu kapsamında mütalaa edilmesinin daha isabetli olacağını düşünüyoruz.

C. TA'ZİR GEREKTİREN SUÇLAR VE CEZALARI

İslâm hukukunda had ve kısas cezaları kesin olarak tespit edilmiş, bu iki grubun dışında kalan fiiller ile ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu anlamda herhangi bir düzenlemenin yapılmadığı geniş bir alan mevcuttur ki, İslam hukuku bu alandaki yetkiyi devlet başkanına veya onun görevlendirdiği temsilcisine vermiştir. Dolayısıyla had ve kısas dışında kalan fiiller ve bu fiillere verilecek cezalar konusundaki hukuki düzenlemeyi siyasî otorite yapacak ve bu düzenlemeyi yaparken İslam'ın genel ilke ve gayeleri doğrultusunda hareket edecektir. Osmanlı hukukunda, devlet başkanına verilen bu yetki padişahlar tarafından kullanılmış ta'zir suç ve cezaları kanunnameler halinde düzenlenmiştir.

¹⁵⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, IV/1758.

¹⁵⁷ Hirâbe suç ve cezası için bkz. İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, IV/1758 vd; Bardakoğlu, "Eşkiya" md., DİA, XI, 463; Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, 113.

Sivas Şer'iyye Sicilleri'nde ta'zir suçu ve cezası ile ilgili üç adet belge tespit edilmiştir. Belgeler ta'zir kapsamına giren fiiller ve bu fiillerin cezaları konusunda bize ipucu vermektedir.

1. İftira-Yalan Söyleme Suçu (Tezvîr)

a. Belgenin Günümüz Alfabetiyle Yazılışı

Yosunluoğlu Ömer'in Tezviratı Kaydıdır.

Medine-i Sivas mahallâtından Kösedere-i Zimmi mahallesi sükkânından Yosunluoğlu Ömer bin Muhammed nâm kimesne meclis-i şer'ide Yezid veled-i Kirkor muvacehesinde üzerine dava edub işbu mesfur benim zevceme ta'zir-i muceb-i kelam eyledi deyü dava ol dahi cevabında inkar beyyineden ızhar-ı acz ve yemine dahi talib olmayub mucebiyle mesfurun üzerine olan muarazası ba'del men' ve mahalle-i mezburun imamı ve ahalileri biema'im meclis-i şer'ide mezbur muvacehesinde işbu mezbur Ömer, mesfur Yezid Zimmiden bi gayr-ı hakkın bir miktar akçe talep eyleyüb ol dahi vermeyince bu misillu tezvirata süluk eyledü deyü herbirleri mezburun tezvir ve müzevir olduğuna şهادet etmeleriyle mezburun tezvir ve müzevir olduğunun tescilidir.

Sene, 1210

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

Yosunluoğlu Ömer'in Yalancı Bir Şahıs Olduğunun Tescilidir

Sivas Kösedere-i Zimmi Mahallesi sakinlerinden Yosunluoğlu Ömer şer'i mecliste Kirkor oğlu Yezid huzurunda dava edip; "adı geçen şahıs zevceme ta'zir gerektiren söz söyledi" demiştir. Davalının iddiayı reddetmesi üzerine davacıdan iddiasını ispat etmesi istenmiş, ancak iddia ispat edilememiştir. Davalıdan yemin alınmış ve bu şekilde ismi geçen şahıs ile davalı arasındaki tartışmaya son verilmiştir. Davanın bu şekilde hallinden sonra mahalle imamı ve sakinlerinin şer'i mecliste davacının huzurunda; "Yosunluoğlu Ömer, Yezid'den haksız yere bir

miktar para talep edip Yezid vermeyince bu şekilde yalancılığa başvurdu” diye şahitlik etmişlerdir. Yapılan bu şahitlik neticesinde adı geçen şahsın yalancı ve sahtekar olduğu tescil edilmiştir.

Yıl, 1210¹⁵⁸

c. Belgenin Temel Öğeleri

Davacının Adı ve Adresi: Yosunluoğlu Ömer, Kösedere-i Zimmi Mahallesi

Davalının Adı: Kirkor oğlu Yezid

Davalının Mahkemeye Gelip Gelmediği: Davalı mahkemede hazır bulunmuştur.

Olay Tarihi: Belgede olayın ne zaman vuku bulduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.

Davacının İddia ve Talebi: Yosunluoğlu Ömer ismindeki şahsın Kirkor oğlu Yezid’i kasederek “adı geçen şahıs zevceme ta’zir gerektiren söz söyledi” şeklindeki beyanı.

Davalının Cevabı: Davalı iddiayı kabul etmemiştir.

Davayı İspat Talebi: Davalının iddiayı reddetmesi üzerine davacıdan iddiasını ispat etmesi istenmiş ancak davacı iddiasını ispat etmekten aciz kalmıştır. Bunun üzerine davalıdan yemin alınmıştır.

Karar: Muhakeme sürecinin gereği olarak davacının iddiasını ispat edinceye dek mahkemeye son verilmiştir. Ancak mahalle imamı ve sakinlerinin “Yosunluoğlu Ömer, Yezid’den haksız yere bir miktar para talep edip Yezid

¹⁵⁸ ŞŞS, 37/2.

vermeyince bu şekilde yalancılığa başvurdu” şeklinde şahitlik etmeleri üzerine Yosunluoğlu Ömer, yalancı ve sahtekar olarak kayıtlara geçmiştir.

Tarih: 1210

d. Belgenin İncelenmesi

Osmanlı Ceza Hukuku’nda iki çeşit iffete iftira ve sövme suçu mevcuttur. **Birincisi;** ta’zir cezası gerektiren sövmelerdir. **İkincisi;** had cezasını gerektiren sövme ve iftira suçudur¹⁵⁹. Elimizdeki belgede ta’zir cezası gerektiren bir sövme iddiası söz konusudur. Kösedere-i Zimmi mahallesinden Muhammed oğlu Yosunluoğlu Ömer isimli şahıs, zevcesine uygunsuz söz söylediği gerekçesiyle Kirkor oğlu Yezid aleyhine dava açmıştır. Davalı Kirkor oğlu Yezid’in iddiayı reddetmesi üzerine, davacı Muhammed oğlu Ömer’in davasını ispat etmesi talep edilmiştir. Ancak davacı iddiasını ispat edememiş ve zikredilen şahitlerin şهادetleriyle davacının yalancı ve müfteri olduğu ispatlanmış, dava, davalının lehine sonlanmıştır. Bir başka ifadeyle mahalle imamı ve mahalle sakinlerinin Yosunluoğlu Ömer aleyhine yaptıkları şهادet ile davanın yönü değişmiştir. Şahitlerin ifadelerine göre; Yosunluoğlu Ömer, Yezid adlı zimmiden haksız yere para talebinde bulunmuş, vermeyince de ona zarar vermek maksadıyla böyle bir iftiraya başvurmuştur. Davcının iddiasını ispat edememesi ve şahitlerin de yukarıdaki ifadelerine istinaden Yosunluoğlu Ömer’in yalancı ve hilekar bir insan olduğu mahkeme nezdinde sübut bulmuş ve bu durum kayda geçilmek suretiyle tescil edilmiştir.

Yosunluoğlu Ömer’in bu şekilde yalancılık ve sahtekarlık sıfatıyla tescil edilmesi bir gayeye yöneliktir ki bu gaye; adı geçen şahsın, herhangi bir davada şahitliğinin kabul edilmemesidir.

İslâm ve Osmanlı hukukunda kazf suçu had ve ta’zîr gerektiren şekilde iki çeşittir. Had gerektiren kazf suçunun üç unsuru bulunmaktadır. **Birincisi,** zina iftirası

¹⁵⁹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, 1, 346-348.

yapmak veya nesebi inkar etmektir. *İkincisi*, iffetine iftira edilen mağdurun muhsan yani tam ehliyetli, hür, müslüman ve namuslu olmasıdır. *Üçüncüsü*, suç kasdı yani iftirayı kasden yapmaktır¹⁶⁰.

Zina iftirası ve nesebi inkar dışında kalan kazf suçları ise ta'zîr cezasını gerektiren suçlar arasındadır. Belgede geçen suç da bu tür bir iftiradır. Dolayısıyla cezası ta'zîr türündendir. Cezanın nitelik ve niceliği suçun ağırlığı ve failin durumuna göre siyasî otoritenin veya yetkili kıldığı mahkemenin takdirine bırakılmıştır¹⁶¹.

Bu tür suçlar karşılığı ne tür cezaların tertip edildiğine dair Osmanlı Kanunnâmelerinde bazı ceza türleri zikredilmiştir. Mesela Fatih Devri Kanunnâmelerinde konuyla ilgili ceza belirtilirken “*Ve bir kişi, bir kişiye fuhs ile söğse, şer’le ta’zir olunub, kırk akçe cerime alına ve bir kişi bir kişinin haremine nâzır olsa yirmi akçe cerime alına*” ifadesi kullanılmaktadır. *Kadılar*, böyle bir durumla karşılaştıklarında dönemlerinde yürürlükte olan kanunnâmelere uygun ta'zîr cezaları uygulamışlardır¹⁶².

2- Sövme ve İftira Suçu

a. Belgenin Günümüz Alfabetiyle Yazılışı

Abdullah Bin Salih'in Kaydıdır

Medine-i Sivas'dan Küçük Minare Mahallesi'nden Muhammed b. Hasan meclis-i şer'ide Seyyid Abdullah b. Salih muvacehesinde işbu mezbur nefer evimin önünde kendi halimde iken üzerime pala ile hücum ve ırzıma şetm ve itale-i lisan eyledü deyu dava ve'l-inkar ve şahidîn ile bi'l-muvacehe itale-i lisan eylediğini ispat eyledikten sonra mezbur Seyyid Abdullah dahi ikrar ve itiraf eyleyüb bi vech-i

¹⁶⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-sânayî*, VII, 42; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hukkam*, II, 70; Damad, *Mecmau'l-Enhur*, I, 612-613; Cin /Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, I, 319.

¹⁶¹ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, 110.

¹⁶² Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, I, 328.

şehadetihima ve ikrarihi şer'an ta'ziri lazım geldiğinin tescil-i mahfuza kaydıdır.

16 Şevval 1209

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

Sivas Küçükminare Mahallesi'nden Hasan oğlu Muhammed şer'i mecliste Salih oğlu Seyyit Abdullah huzurunda “adı geçen şahıs kendi halimde iken üzerime bıçak ile saldırdı, bana sövdü ve namusuma dil uzattı” diyerek Seyyit Abdullah'ı dava etti. Davalının inkarı üzerine şahitler ile davacı davalının huzurunda iddiasını ispat etti. Seyyid Abdullah'ın suçunu ikrar ve itiraf eylemesi üzerine şahitlerin şهادetlerine ve Seyyit Abdullah'ın ikrarına dayanarak ta'zire hükmedilmiş ve sicil-i mahfuza kaydedilmiştir.

16 Şevval 1209¹⁶³

c. Belgenin Temel Öğeleri

Davacının Adı ve Adresi: Hasan oğlu Muhammet, Küçükminare Mahallesi

Davalının Adı: Salih oğlu Seyyit Abdullah

Davalının Mahkemeye Gelip Gelmediği: Davalı mahkemeye gelmiştir.

Olay Tarihi: Belgede olayın ne zaman gerçekleştiğine dair bilgi bulunmamaktadır.

Davacının İddia Ve Talebi: Hasan oğlu Muhammed'in “adı geçen şahıs kendi halimde iken üzerime bıçak ile saldırdı, bana sövdü ve namusuma dil uzattı” şeklindeki beyanı.

Davalının Cevabı: Davalı iddiayı reddetmiştir.

Davayı İspat Talebi: Davacı şahitlerle iddiasını ispat etmiş bunun üzerine davalı da suçunu ikrar ve itiraf etmiştir.

¹⁶³ ŞŞS, 23/1.

Karar: Suçluya ta'zir uygulanması gerektiğine hükmedilmiştir.

İ'lam Tarihi: 16 Şevval 1209

d. Belgenin İncelenmesi

Davacı Hasan oğlu Muhammed, Salih oğlu Abdullah'ın hem bıçaklı saldırısına hem de hakaretine maruz kalmıştır. Bu fiilin muayyen bir cezası yoktur ve Osmanlı ceza hukukunda ta'zir suçları kapsamına girmektedir. Belgenin sonunda yer alan “*ta'ziri lazım geldiğinin...*” ifadesi de bunun bir göstergesidir. Kanunnamelerde bu ve benzeri yasak fiiller “*Der Beyan-ı Tedarub ve Teşâtüm*” başlığı altında incelemekte ve cerime adı verilen nakdi cezalar öngörülmektedir¹⁶⁴.

İncelenen belgede olay, ikrar ve şahitler yoluyla ispatlanmıştır. Burada ceza kesinleşmiş görünmektedir. Ta'zir cezalarının infaz yetkisi devlet başkanı veya yetkili memuruna aittir. Binaenaleyh herhangi bir kişi, ta'zir cezası gerektiren bir suç işleyeni ta'ziren cezalandırma yetkisini haiz değildir. Ta'zir cezalarının infazı böyle olduğu gibi affi da böyledir. Yani kamu davasına giren hususlarda ancak devlet reisi veya yetkili memurları ta'zir cezasından suçluyu affedebilir. Devlet başkanı aftan ne gibi bir fayda umuyorsa ona göre yetkisini kullanır. İsterse cezanın tamamından isterse bir kısmından suçluyu affedebilir¹⁶⁵.

Osmanlı Ceza Hukuku'nda ta'zir cezaları, padişah veya onun mutlak vekili olan sadrazam tarafından infaz edilir. Ancak hiçbir ceza hakimin (*kadının*) verdiği karar veya tespit varakası olmadan infaz edilemez. Sivas Şer'iyye Sicilleri'nde tespit ettiğimiz ve ta'zir cezalarına örnek olarak verdiğimiz Abdullah b. Salih'in kaydı, suçluya ta'zir lazım geldiğine dair bir tespit varakasıdır. Cezayı takdir etme ve infaz yetkisi devlet başkanına aittir. Ta'zir cezalarının içinde, kul hakkını ilgilendirenleri de vardır, Allah hakkını ilgilendirenleri de vardır. Kul hakkını/şahsî hakları

¹⁶⁴ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, II, 124.

¹⁶⁵ Bilmen, *İstılahatı Fıkhiye*, III, 324-326; Udeh, *et-Tesrîu'l-Cinâi*, I, 756-757.

ilgilendiren ta'zir suçlarının takibatı hak sahibinin davasına bağlıdır ve bunlarda devlet başkanının af yetkisi mevcut değildir. Allah hakkı olan ta'zir suçlarında ise, re'sen ta'kibat yapılır ve kamu yararı mevcut ise devlet başkanı af yetkisi de kullanabilir¹⁶⁶.

Belgede “pala ile saldırma”, “şetm/sövme-hakaret” ve itâle-i lisan/dil uzatma-iftira etme” gibi iddialar bulunmaktadır. Ancak şahitlerin sadece dil uzatma konusunda şهادet ettikleri ve davalının da bu suçunu itiraf ettiği görülmektedir. Belgede zikri geçen, pala ile hücum (yaralamaya veya öldürmeye teşebbüs) ve şetm konularının itirafı ve ispatı yönünde herhangi bir sarahatin bulunmaması da dikkat çekmektedir. Ayrıca sanık hakkında ta'zirle hükümlenmesinden suçunun bir zina iftirası olmadığı da anlaşılmaktadır.

3. Suça Teşvik

a. Belgenin Günümüz Alfabetiyle Yazılışı

Balyoz'un Karabaş Zimmilerden Muarazası Men'i Hüccetidir.

Medine-i Sivas mahallâtından Bazar Mahallesi mütemekkinlerinden Balyoz Avanes nâm zimmi meclis-i şer'i hatır-ı lazımu't-tevkirde işbu gibbessefer Agob Karabaş tarafından vekili Tavyet Karabaş nâm zimmi mahdarında üzerine dava ve takrir-i kelim edub müvekkil mesfurun gammazıyla tarih-i kitabdan sene-i mukaddem Abdullah Paşa bi gayr-ı hakkın benim bin iki yüz doksan beş gurusumu ahz etmekle sual olunub şer'an istirdad olunmak matlubumdur dedikde “el mazlum la yezlam ğayrehu fehvasınca” müdde-i mesfur Balyoz zimminin ber minval-i muharrer tasaddi eylediği zaman ve siayet davası meşruattan olmadığına binaen müdde-i mesfur Balyoz Avanes nâm zimminin mesfuran Agob ve Tavyet nâmanı

¹⁶⁶ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, II, 128.

Karabaşlar üzerine bi vech-i şer'i muarazası men' ve def' olunmağın ma huve'l vakı ketb olundu.

Muharrem 1205

Şuhudu'l Hal

Serraczade Hacı Efendi/ Sünbülizade Seyyid Hacı Ağa/ Kapancıoğlu Hasan Ağa/ Yağcızade Abdusselam Ağa/ Balâzade Muhammed Said Efendi/ Muhzırbaşı Hüseyin Ağa/ Muhzır Süleyman Ağa/ Koroğlu Leksan Zimmi/ Natroğlu Mağdes Kalvek/ Zerikoğlu Sitefan Zimmi/ Keyşoğlu Mağdes Avanes/ Körtükçü Mağdes Zimmi

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

Balyoz ile Karabaş İsimli Zimmiler Arasındaki Tartışmanın Sona Erdiğinin Belgesidir

Sivas'ta Bazar mahallesinde oturan Balyoz Avanes, şer'i yargı meclisinde Agob Karabaş'ın vekili Tavyet Karabaş huzurunda; "müvekkilin gammazıyla yazılı belge tarihinden bir sene önce Abdullah Paşa haksız yere benim bin iki yüz doksan beş kuruşumu aldığı için kendisinden davacıyım. Zikredilen miktarın şer'an geri alınmasını talep ediyorum" şeklinde ikrarda bulunmuştur. "*Elmazlum la yezlam gayrehu-Haksızlığa uğrayan başkasına haksızlık etmez/etmesin*" kuralına uyarak müddei Balyoz'un açıkladığı tarzda teşebbüs edilen gammazlık davasının şeriata mutabık olmamasına binaen müddei Balyoz Avanes ile Agob ve Tavyet Karabaş arasındaki tartışma şeriata uygun olarak son bulmuştur. Durum, istek üzerine sicile kaydedilmiştir.

Yıl, 1205

Şahitler

Serraczade Hacı Efendi/ Sünbülizade Seyit Hacı Ağa/ Kapancıoğlu Hasan Ağa/ Yağcızade Abdusselam Ağa/ Balâzade Muhammed Said Efendi/ Muhzırbaşı Hüseyin Ağa/ Muhzır Süleyman Ağa/ Koroğlu Leksan Zimmi/ Natiroğlu Mağdes Kalvek/ Zerikoğlu Sitefan Zimmi/ Keyşoğlu Mağdes Avanes/ Körükçü Mağdes Zimmi¹⁶⁷

c. Belgenin Temel Öğeleri

Davacının Adı ve Adresi: Balyoz Avanes, Bazar Mahallesi

Davalının Adı: Agop Karabaş

Davalının Mahkemeye Gelip Gelmediği: Davalı mahkemeye gelmemiş Tavyet Karabaş isimli şahıs kendisine vekalet etmiştir.

Olay Tarihi: Belgenin yazımından bir sene önce.

Davacının İddia ve Talebi: “müvekkilin gammazıyla yazılı belge tarihinden bir sene önce Abdullah Paşa haksız yere benim bin iki yüz doksan beş kuruşumu aldığı için kendisinden davacıyım. Zikredilen miktarın şer’an geri alınmasını talep ediyorum” şeklindeki beyanı.

Karar: Şariate mutabık olmadığı düşünülen davaya ve taraflar arasındaki soruna mahkemece son verilmiştir.

Tarih: 1205

d. Belgenin İncelenmesi

Konuya örnek olarak tespit edilen bu belgede bir suça teşvik sözkonusudur. “*Bi gayr-ı hakkın*” ifadesi, Abdullah Paşa’nın Balyoz isimli zimmiden haksız yere para aldığını göstermektedir. Bu haksız fiilin niceliği net olarak belli olmamakla

¹⁶⁷ ŞŞS, 7/2.

birlikte, ortada parası konusunda mağdur edilen bir şahıs vardır ve haksızlığa uğramıştır. Haksız fiilin faili Abdullah Paşa olsa da dava Balyoz isimli zimmi ile, Agob ve Tavvyet Karabaş isimli zimmiler arasında çözüme kavuşturulmuştur. Çünkü, bu haksız fiile, ismi geçen iki zimmi sebebiyet vermiştir. Davanın mahkemeye yansınmasıyla birlikte mağdurun hakkını alacağı bir gerçektir. Bu arada, dava ile birlikte, müddeinin, müsebbipler ile arasında sürüp giden husumete de son verilmiştir.

Belgede, gerçekten davacı kişiden haksız yere para alınıp alınmadığı fazla açık değildir. Dava mahkeme tarafından reddedilmiştir. Ama davanın reddediliş gerekçesi Balyoz Avanes adlı zimminin müvekkilinin kendisini, aslı olmadığı halde, iftira amacıyla “Abdullah Paşanın kendisinden haksız yere şu kadar miktar para aldığını” dava etmesi yönünde teşvikine istinaden reddedilmiş olabileceği gibi, iddianın doğru olmasına rağmen dava açılması için gerekli kanunî sürenin geçmesine istinaden de reddedilmiş olabilir. “...yazılı belge tarihinden bir sene önce ...” ifadesi de bu görüşü teyit eder niteliktedir.

III. SİCİLLERDE YER ALAN DİĞER KAYIT ÖRNEKLERİ

1. Satım Akdi

a. Belgenin Günümüz Alfabetiyle Yazılışı

Teymurci Bilabus'un Menzil Hücctedir

Medine-i Sivas mahallâtından Küçükbençiler Mahallesi mütemekkinlerinden Körükçü Mağdes Esteban veled-i Artin tarafından zikr-i âti'l-beyan takririhî ve i'taihi hüccete vekil olub vekaleti şahidîn ile sabitü'l-vecale Basmacı Serkiz nâm zimmi meclis-i şer-i hatır-ı lazımu't-tevkîrde iş bu bâisu's-sefer Mağdes Bilabus veled-i Siman nâm zimmi mahdarında bi'l-vecale ikrar-ı tam ve takrir-i kelam idub ukadatu'z-zikrin sudûruna değîn müvekkilim Siman yedinde mümkün olup mahalle-

i mezburda vaki bir taraftan Emir Osman mülküne ve iki taraftan Babus'un mülküne ve bir taraftan tarik-i âmm ile mahdud ve bir bab-ı kış evi ve bir miktar sığır menzili ve bir miktar havlu ve derununda kenifi müştemil mülkü menzili cemi tevabi ve levahıkıyla tarafeynden icab ve kabulü havi şurût-ı müfsideden ârî bey-i sahih-i şer'î ile mesfur Bilabus'a yüzseksen guruşa bey' ve teslim ve temlik eylediğinde ol dahi ber minval muharrer iştira'-tesellüm ve temlik ve kabz-ı kabulünden sonra semen olan mebağî mezkur yüz seksen guruşu müşteri-i mezkur yedinden tamamen ve kamilen ahz kabz eyleyub fima ba'd sâlifizzikir menzil-i mahdudu mezkurda müvekkilim mesfurun aslan ve kat'an alakası kalmayub müştemilatıyla müşteri-i mesfur Bilabus'un milk'i müşterası ve hakk-ı sarihi olmuştur. Keyfe ma yeşâ ve hînemâ yehtâr mutasarrıf olsun dedikte gibbe't tasdik ma hüvel vâki bi't-taleb ketb olundu.

3 Muharrem 1206

Şuhudü'l Hal

İmam-ı mahalle Ahmet Efendi/ Emin Osman bin Mustafa Beğ/ İbrahim Efendi bin Muhammed Efendi/ Körükçü Melik/ Şirinoğlu Mağdes Mehamed/ Deli Mağdesoğlu Eleksan/ Zirikoğlu ve Karındaşı.

b. Belgeninin Sadeleştirilmesi

Sivas Küçükbengiler Mahallesi sakinlerinden Körükçü Mağdez Esteban, oğlu Artin tarafından aralarında anlaşarak Basmacı Serkiz'i kendine vekil tayin etmiş ve Basmacı Serkiz, şer'i yargı meclisinde, bu belgenin yazılmasına sebep olan Mağdes Bilabus veledi Simon'un huzurunda, şöyle ikrar ve beyanda bulunmuştur:

Zikri geçen akdin oluşumuna kadar müvekkilimin mülkü olup Küçükbengiler mahallesindeki, bir taraftan Emir Osman mülkü ile, bir taraftan anayol ile sınırlı, bir

kış evi, bir sığır evi/ağıl, bir bahçesi ve bahçesinde tuvaleti bulunan evi bütün müstemilatı, iki taraftan icab ve kabulünü içeren, müfsit şartlardan ari kesin ve geçerli bir satım akdi ile satıp, teslim ve temlik eyledi. O da yazıldığı şekilde satın alıp teslim, temellük ve kabul eyledi. Sonra da semeni olan mezkur yüz seksen kuruşu alıcının elinden bizzat tam olarak teslim aldı. Bundan sonra, sınırları belirtilen sözkonusu evde müvekkilimin hiçbir alakası kalmayıp, ev, müstemilatıyla mezkur Bilabus'un satın aldığı mülkü olmuştur. İstedığı gibi kullanabilir.

Durum tarafların isteği üzerine sicile kaydedildi.

3 Muharrem 1206

Şahitler

Mahalle İmamı Ahmet Efendi/ Mustafa Bey'in Oğlu Emin Osman/
Muhammet Efendi'nin Oğlu İbrahim Efendi/ Körükçü Melik/ Şirinoğlu Mağdes
Mehamed Eleksan/ Zirikoğlu ve Kardeşi

2. Enfiye Üretimi

a. Belgenin Günümüz Alfabetiyle Yazılışı

Enfiye Emrinin Kaydıdır

Memâlik-i mahrusumda vaki enfiye mukataası mülhekatından Sivas'ta seksen ve Tokat'ta seksen ve Amasya'da elli ve Zile'de yirmi ve Hacı Köyünde on beş ve Merzifon'da otuz ve Köprü'de otuz ve Çorum'da yirmi ve Niksar'da yirmi beş ve Turhal'da on ve Kastamonu'da yirmi Çerkeş'de on ve Tosya'da on cem'an bir senede üç yüz kıya enfiye sene-i sabıklarda furuht olundu. Kazayâ mezkûrede enfiyeciliği iki yüz üç senesi Ağustosuna ibtidasından bir sene-i kamile zabt eylemek üzere ba ferman-ı âli Teymurcioğlu Kirkor zimmiye der uhde iltizâm olunmuş olup ve bu hususa mübaşir tayin olunan Bostanî Derviş Muhammed ile vusulu tescil şud muharrer.

3 Cemaziyelevvel 1205

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

Osmanlı ülkesinde enfiye mukataasına tâbi olan Sivas'ta seksen Tokat'ta seksen Amasya'da elli Zile'de yirmi Hacıköy'de on beş Merzifon'da otuz Köprü'de otuz Çorum'da yirmi Niksar'da yirmi beş Turhal'da on Kastamonu'da yirmi Çerkeş'de on Tosya'da on olmak üzere toplam üç yüz yetmiş okka enfiye geçen yıl satıldı. İsmi geçen kazalarda enfiye alım satımını Ağustos başından itibaren bir sene kaydetmek üzere vergi toplama işi kendisinden söz alınarak ferman ile Teymurcioğlu Kırkor zimmiye havale edilmiştir. Bu hususu tebliğle görevlendirilen Bostani Derviş Muhammed ile emir ilgili şahsa ulaştırılmıştır.

3 Cemaziyelevvel 1205

3. Vergi Borcu Ertelemesi

a. Belgenin Günümüz Alfabetiyle Yazılışı

İş bu bin iki yüz dokuz senesi Ramazan-ı Şerifinde ba emri hazreti vali hın-ı seleyanda kıymeti memlekettten eda olunmak üzere attar esnafından elli beş vukıyye barut ve Ali Paşa şeriflerinden alınan dokuz vukıyye barut cem'an altmış dört vukıyye barut akçası yüz yirmi sekiz guruş memleket borcu olmak üzere bu seleyanda eda olunmayub selayane-i atiyede eda ve teslim olunmak için kayd olundu.

İki yüz on senesi Ramazan-ı Şerifinde ba emri vali hın-ı seleyanda kıymeti memlekettten eda olunmak üzere attar esnafından alınan elli vukıyye barut alındığı kayd şud.

Yıl 1210

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

Bindokuzyüz senesi Ramazan ayında, vali hazretlerinin emri ile, yıllık verginin toplanma vaktinde, kıymeti devlet tarafından ödenmek üzere, attar

esnafından alınan ellibeş vukıyye¹⁶⁸ barut ile Ali Paşa'dan alınan dokuz vukıyye barut toplam altmış dört vukıyye barut parası, yüzyirmi sekiz kuruş devlet borcu olarak bu vergi vaktinde ödenmeyip gelecek yıl ödenmesi ve teslim olunması için kaydedildi.

İkiyüzon senesi Ramazan ayında vali hazretlerinin emri ile yıllık verginin ödenme vaktinde, kıymeti devlet tarafından ödenmek üzere, attar esnafından elli vukıyye barut alındığının tescilidir.

Yıl, 1210

4- Alacak Davası

a. Belgenin Günümüz Alfabetiyle Yazılışı

Kafirinden Aydınolu Aydın'ın Üzerinden Sivaslı Hamide Hatun'un On Kuruş ve Bir Kısarak Muarazası Men Olunduğu Kaydudur.

Gökmedreseden Hamide bint-i Abdullah nâm Hatun meclis-i şer'ide Kafirin kazasından Luhlekenan karyesi sakinlerinden Aydın Beğ bin Aydın nâm kimesne müvacehesinde işbu mezbur zimmetinde zevcim mütevaffa Beli Kırık Mehmed'in on gurusu ile birer aded kısarak alacağı olmakla zevcim bade'l vefat veraseti bana munhasır olmakla şer'an alıvermek muradımdır deyu dava ol dahi cevabında ikrar eyleyüb lakin tarihten on sene mukaddem mütevaffa mezbur Mehmed'e on gurusu ile kısrağı teslim eyledüm deyu reddini beyana havale olundukda karye-i mezkurdan Kôr Ömer oğlu Salih ve Emir Mehmed oğlu oğlu Ali nâman kimesneler şhadetleriyle müvacehesinde vech-i şer-i üzere olan bi vech-i şer'i üzere isbat eyleyüb mucebi ile müddeiye mezbura Hamide Hatun'un mezbur Aydın üzerine olan bi vech-i şer'i on gurusu ile kısrağın muarazası şer'an men' ve def' olunduğu tescil şud.

Sene, 1210

¹⁶⁸ Vukıyye = Dörtüyz dirhemlik ölçü

Şuhudü'l Hal

Serkatib Ahmed Efendi/ Seyyid Ahmed Efendi/ Seyyid Muhammed Efendi/
Sermuhzıran Hüseyin Ağa

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

Kafirinden Aydınöğlu Aydın İle Sivashı Hamide Hatun'un On Kuruş Ve Bir Kısarak İçin Yaptıkları Tartışmaya Son Verilmesinin Belgesidir.

Gökmedrese Mahallesi'nden Abdullah kızı Hamide Hatun, şer'i mecliste Kafirin kasabası Luhlekenan köyü sakinlerinden Aydınöğlu Aydın Bey huzurunda, davacı olarak şöyle dedi; "adı geçen şahsın zimmetinde, eşim merhum Belikırık Mehmet'in, on kuruş ile bir adet kısarak alacağı vardır. Eşimin vefatından sonra, tek varisi olarak, alacağını şer'i kurallara uygun olarak almak istiyorum". Davalı, merhum Mehmet'ten on kuruş ve ve bir kısarak aldığı ikrar etti, fakat, belge tarihinden on yıl önce borcunu ödediğini beyan etti. Mezkur köyden, Kör Ömer oğlu Salih ve Emir Mehmet oğlu Ali isimdeki şahitlerle, borcunu ödediğini, şer'i esaslara uygun olarak ispat etti. Böylelikle, Hamide Hatun ile Aydın arasındaki on kuruş ve bir kısarak tartışmasına son verildi.

Yıl, 1210

Şahitler

Başkatip Ahmet Efendi/ Seyit Ahmet Efendi/ Seyit Muhammed Efendi/
Muhzırbaşı Hüseyin Ağa

5. Görevden Azl ve Yeni Atama

a. Belgenini Günümüz Alfabetiyle Yazılışı

Bais-i Tastir-i Rakim Budur ki,

Sivas'da vaki bakkal esnafının bazarbaşılık umuru Kenanzade İzzetlü Feyzullah Ağa'nın bi vechi malikane uhdesinde olup birkaç seneden beru tarafından umuru mezkur na ehil kimesnelere ihale ve tefviz olunduğuna mebni etrafına esnaftan tevarud edib esnaf-ı mezkura munhasıra olan levazımat-ı hamûleler hın-ı vurudunda gaide-i kadiminden ziyade akça ve bazı rüşvet ahz ile fukaraya gadr-ı mucib ve esnafın muhtel ve me'suş olmasına bais olduğu nemayen olmakla sıyane li'l-fukara olmakûle bazarbaşı tarafımızdan azl olunub Yağcıoğlu Hacı Beşir bazarbaşı nasb ve ileyh yedinden şartnamesi ahz ve i'ta olunmuş olmakla imdi bundan böyle esnaf-ı mezkura tevarut ve yaş meyvanın beher yüküne birer pare ve kuru itlak olunan levazımatın beher yüküne dörder ve ziyade pare ahz olunub hilaf-ı rıza ziyade hın-ı vahide ve bahusus hamule eshablarından rüşvet namıyla bir akça ahz ve kabz ve matlub da olunmayub ve Antep taraflarından gelen üzüm ve pekmezden Kethüdayerlerine yük başına verile gelen onar pare fima ba'd ahz ve matlub olunmayub işbu nizam şurûtunca amel ve hilafından hazer ve mücânebet eyleyeler.

İmza, Resmi Mühür

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

Bu Belgenin Yazılış Sebebi Şudur:

Sivas'taki bakkal esnafının pazarbaşılık¹⁶⁹ görevini yürüten Kenanzade Yüce Feyzullah Ağa, birkaç yıldan beri, esnafın işlerini ehil olmayan kimselere havale etmektedir. Böyle yapmakla, mezkur esnafa şehir dışından gelen yükler/erzak ulaştığında, yükü getiren kimselerden, gereğinden fazla para ve rüşvet alarak fakirlere zulmettiği ve esnafın perişan olmasına sebep olduğu ortaya çıkmıştır. Fakirleri korumak düşüncesiyle, pazarbaşının görevine tarafımızdan son verilmiş, Yağcıoğlu Hacı Beşir pazarbaşılığa ta'yin edilmiştir. Kenanzade'nin elinden

¹⁶⁹ Pazarbaşılık: Pazar kahyalığı.

şartnamesi alınmış ve yeni pazarbaşına verilmiştir. Bundan böyle, mezkur esnafa gelen yaş meyvenin her yüküne birer akçe ve kuru malzemenin her yüküne dörder ve daha fazla akçe alınsın. Rızasız olarak, bir kereden fazla ve özellikle yük sahiplerinden rüşvet adı altında bir kuruş zorla alınmasın, talep de edilmesin. Antep tarafından gelen üzüm ve pekmezden kethüdayerilere¹⁷⁰ yük başına verilegelen onar akçe bundan böyle alınmasın ve talep edilmesin. Bu kurallar gereğince amel edilsin, aykırı davranmaktan kaçınılsın.

İmza, Resmi Mühür

6. Pazara Getirilen Üzüm ve Pekmezden Alınan Rüsûmun Kaldırılması

a. Belgenin Günümüz Alfabetesiyle Yazılışı

Halen Bazarbaşı Hacı Beşir Beğ'e Bade's-salam İnha Olunur ki,

Bundan akdem merhum Hatıbzade Seyid Ali Ağa'nın kethüdayerliğinden beru Taşradan ve Antebden gelen üzüm ve pekmez yüklerinden yük başına onar pare mu'tad olunmuş iken bundan sonra Antebden vurud eden tüccarların yüklerinden kethüdayeri kaynağına bir pare alınmayub tüccarlara benden teberru olsun benden sonra gelen kethüdayerleri Antebden gelen yüklerden bir pare matlub eylemeyüb müdahale eylemeyeler. Eğer matlub ederler ise Allah Teala'nın rahmetinden ve Peygamber-i Zışan hazretlerinin şefaâtinden ve Hz. Ömer ocağından mahrum olub lanete müstehak olsun. Bu tezkire mahkeme-i şerifde sicill-i mahfuza kayd olunub ber mucub-i tezkire amil olasız vesselam

Yıl, 1213

Resmi Mühür

¹⁷⁰ Kethüdayeri: Bir kethüdaye muavinlik veya vekalet eden kimse.

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

Halen Pazarbaşı Hacı Beşir Bey'e Selamdan Sonra Tebliğ Edilir ki;

Merhum hatıbzade Seyit Ali Ağa kethüdayerliğinden beri taşradan ve Antep'ten gelen üzüm ve pekmez yüklerinden, yük başına adeten onar akçe alınırken bundan böyle Antep'ten gelen tüccarların yüklerinden kethüdayeri konağına bir akçe alınmasın, bu benim tüccarlara bağışım olsun. Benden sonra gelen kethüdayerler, Antep'ten gelen yüklerden bir akçe talep etmeyib, zorla almaya kalkışmasınlar. Talep ederler ise, Allah Teala'nın rahmetinden, peygamber hazretlerinin şefaatinde ve Hz. Ömer ocağından mahrum olup lanete müstehak olsunlar. Bu resmi belge, mahkemede sicile kaydedilip, belgenin gereğine uygun hareket edilsin, vesselam.

Yıl, 1213

Resmi Mühür

7. Atama Emri

a. Belgenin Günümüz Alfabetiyle Yazılışı

Sivas Eyaletinin Erzurum Valisi Yusuf Hazretlerinin Maiyetine Ta'yin Olundukları Emri Ali Kaydıdır.

Mefâhîru'l emâsil ve'l esran Sivas eyaletinde vaki evliye alaybeğleri zide kadruhum tevki-i refi-i humayun vasıl olucak ma'lum olaki halen Erzurum valisi dustur mükerrem müşir-i müfehhem nizamı'ı alem vezirim Yusuf Ziya Paşa idâmellahu teala iclâlehû'nun maiyyetinde hasbel iktiza hazır ve amade bulunub esbab-ı taykız ve basrıyye riayet ve lazım gelen hidematın tediyesine bezl ves' ve kudret eylemek üzere iktiza edenlerin ta'yini hususuna irade-i aliyem taayyün etmekle siz ki alaybeğler mûma ileyhimsiz. İş bu emri alışanım müşarun ileyh tarafından tarafınıza vusûlünde sancaklarımızın bi'l cümle eşkinçi reaya ve erbab tımarıyla sery-i şer'i ile müşarun ileyhin maiyetine varub emir ve re'yine mütabaat

ederek ta'yin ve istihdam eylediği hüdamatın tediyesine bezl ves' ve hilafından mücanebet eylemeniz fermanım olmağın memuriyetinizi havi iş bu emr-i şerifim ısdar ve müşarun ileyh tarafından ve ile irsal olunmuştur. İmdi keyfiyet-i memuriyetiniz malumunuz oldukda ber vech-i meşruh vusul-u emri şerifimde kat'an tavakkuf ve tereddüt ve imrar vakt-i mucceb olur. Vad-ı tecviz etmeyerek sancaklarınızın mecmu eşkinici reaya ve erbab-ı tımarı ile derhal maiyet müşarun ileyhe vusula sitab ve müsareat ve emri ve re'yine mütabeat ve hasbe'l iktiza ta'yin ve istihdam eylediğimi hüdematımın tediyesine bezli nakdiye-i ves' ve liyakat ve tahsili rızayı şahaneme mezid ihtimam ve dikkat zinhar ve zinhar muğayır rıza bu emr-i ehemde edna mertebe kusur ve rehavet ve tekasülâne vad' ve halet vukuiyle mazhar-ı ikab-ı şahanem olmakdan ittika ve mücanebet eylemeniz babında ferman-ı alışanım sadır olmuşdur buyurdum ki, vusul buldukda bu bab da vechi meşruh üzere şerefyab sudur olan fermanım vacıbu'l ittiba ve lazımu'l imtisalimin mazmun itaat makrunu ile amil olub hilafından hazer ve mücanebet eyleyesiz şöyle bilesiz alamatı şerife itimad kılasız.

Yıl 1210

Şuhudü'l Hal

Fetvacı Emin Efendi/ İmam-ı mahalle Ali Efendi/ Körükçü Yusuf Alemdar/ Dervişzade Seyyid Muhammed Ağa/ Seyyid Süleyman Efendi/ Seyyid Hacı Mahmud Ali Efendi/ Mezzac Hasan/ Berber Osman bin Muhammed

b. Belgenin Sadeleştirilmesi

Sivas Alaybeylerinin¹⁷¹ Erzurum Valisi Yusuf Paşa Hazretlerinin Maiyyetine Ta'yin Olundukları Emrinin Kaydıdır.

¹⁷¹ Alaybeyi: Sancaklardaki tımarlı sipahilerin başı.

Mesleklerinin ve emsallerinin övünç vesileleri, Sivas şehrinde bulunan sancakların alaybeyleri, -faziletleri daim olsun- yüce fermanım size ulaşınca bilesiniz ki;

Halen Erzurum Valisi, yüce kanunların uygulayıcısı, nizamı' l alem vezirim, Yusuf Ziya Paşa'nın -Allah saygınlığını artırsın- maiyyetinde, icabına göre hazır ve amade bulunup, dikkatle ve tedbirle gereken hizmetlerin eda edilmesine çaba sarf etmek üzere gereken kimselerin tayin edilmesine, yüce iradem belirmiştir ki; bu konuda siz alay beyleri muhatabımsınız.

Bu yüce emirlerim, işaret edilen kimse tarafından, tarafınıza ulaştırılınca, sancaklarınızın bütün eşkinci¹⁷² halkı ve tımar¹⁷³ sahipleriyle, acilen, mezkur kişinin emrine giresiniz. Emirlerine ve görüşlerine tabi olabilirsiniz. Belirlediği ve sizi görevlendirdiği hizmetlerin eda edilmesine çaba sarf edip, aykırı hareket etmekten kaçınasınız. Bu fermanım ve sorumluluklarınızı içeren emri şerifim verilmiş olup mezkur kişi tarafından size ulaştırılmıştır. Sorumluluklarınızın niceliği izah edilip, emirlerim size açıklandığı üzere ulaştırıldığında, emirlerim konusunda tavakkuf, tereddüt veya oyalanma cezayı gerektirir. Emirlerime ehemmiyet gösterip, sancaklarınızın bütün eşkinci halkı ve tımar sahipleri ile, işaret edilen kişinin maiyyetine girmede acele edesiniz, emir ve görüşlerine tabi olabilirsiniz. İcabına göre, belirlediği, sizi görevlendirdiği hizmetlerin eda edilmesine gayret sarfedesiniz ve layık olmaya çalışasınız. Rızamı kazanmaya son derece önem veresiniz ve dikkat gösteresiniz. Asla rızama aykırı hareket etmeyesiniz. Bu önemli emirlerin yerine getirilmesinde asgari kusur ve ihmal gösterip, azami gayret ve çaba sarfedesiniz. Herhangi bir kusur sebebiyle cezaya müstehak olmaktan kaçınasınız. Bu babda yüce fermanım verilmiş olup buyurdum ki, emirlerim size ulaşınca açıklandığı üzere,

¹⁷² Eşkinci: Osmanlı Devleti'nde sefer katılan asker.

¹⁷³ Tımar: Osmanlı Devleti'nde belirli hizmet ve vazife karşılığı olarak gelirleri kişilere tahsis edilen arazi.

emirlerime tabi olasınız ve emirlerimin gereğince hareket edesiniz. Aksini yapmaktan kaçınasınız ve alamt-1 şerife güvenesiniz.

Yıl, 1210

Şahitler

Fetvacı Emin Efendi/ Mahalle İmamı Ali Efendi/ Körükçü Yusuf Alemdar/ Dervişzade Seyit Muhammet Ağa/ Seyit Süleyman Efendi/ Seyit Hacı Mahmut Ali Efendi/ Mezzac Hasan/ Muhammet Oğlu Berber Osman

IV. GENEL DEĞERLENDİRME

Sivas Şer'iyye Sicilleri'inde yer alan belgeler, konu ve sayı itibarıyla düşünüldüğünde birbirinden farklıdır. Kimi belgelerin sayısı oldukça fazla olmakla birlikte kimileri çok azdır. Belgeleri konularına göre sıralamaya tabi tuttuğumuzda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır;

Fermanlar (115), borçlar eşya ve ticaret hukuku (99), vergi hukuku (68), şahıs hukuku (34), miras hukuku (24), ceza hukuku (8), mürasele (5), tezkire (8), aile hukuku (3).

Asıl inceleme konumuz olan ceza davaları ile ilgili belgeler, altıncı sırada yer almaktadır. Sıralamada geri olmalarından ziyade belgelerin çok az sayıda olmaları dikkat çekmekte ve beraberinde şu soruyu gündeme getirmektedir. Sivas Şer'iyye Sicilleri'nin incelenen döneme ait kayıtları arasında ceza davaları neden bu kadar az yer tutmaktadır?

Bu konu öncelikle şu açıdan ele alınmalıdır. O dönemin toplum yapısı içinde ceza gerektirecek kayda değer bir suç işlenmemiş midir? Yoksa işlenen suçlar, konuyla ilgili yapılan muhakeme ve verilen ceza kayda geçmemiş midir? Konunun her iki açıdan değerlendirilmesi ceza davalarının azlığının nedeni konusunda bir sonuca varmayı kolaylaştırabilir.

Ceza hukuku, insan toplumunun Allah tarafından irade edildiği şekilde medeni olarak yaşayıp, gelişmesi için tanzim edilen kanun ve nizamların hükümlerini korumak amacıyla konulan kaidelerdir¹⁷⁴. Dolayısıyla toplumun huzur ve asayişinin sağlanması ceza hukukunun işlerliği ile yakından irtibatlıdır. Bu açıdan bakıldığında ve Osmanlı toplumunda temeli sağlam bir ceza hukukunun hakim olduğu düşünüldüğünde ceza davalarının az olması yadırganacak bir durum değildir. Zira bazı araştırmacılar, Osmanlı toplumunda cezayı gerektirecek davranışların çok az olduğunu, bu yüzden sicillerde ceza davalarına pek rastlanmadığını söylemektedirler¹⁷⁵. Konuyla ilgili kayıtların, incelediğimiz döneme ait belgeler arasında sayı itibarıyla çok gerilerde yer alması da bu görüşü destekler niteliktedir.

Osmanlı toplumunun huzur ve asayişini İslâm Ceza Hukuku'nun hanefi uygulamalarına göre sağlanmaya çalışılmaktadır. Güçlü bir ceza sisteminin uygulandığı toplumda ceza gerektirecek suçların az sayıda olması elbette doğaldır. Ancak unutmamak gerekir ki, toplumun düzeni toplumda uygulanan ceza sistemi kadar o toplumu oluşturan fertlerle de alakalıdır. Fertler, toplum içinde çeşitli nedenlerle, sürekli olarak ilişki halindedirler. Bu ilişkiler esnasında birtakım sebeplere dayalı olarak anlaşmazlık yaşanması, bu anlaşmazlıkların büyüyerek suç teşkil edebilecek bir davranış haline dönüşmesi muhtemeldir. Bu bağlamda, yedi yıl gibi uzun bir süre içinde yer alan ceza kayıtlarının sekiz gibi çok az sayıda olması toplumda suç sayılabilecek davranışların az olabileceği dışında başka ihtimalleri gündeme getirmektedir. Her şeyden önce ceza gerektirecek davranış değil olayların sicile yansımaları az olabilir. Kaynaklarda yer alan “şer’î mahkemelerde yapılan yazılı muamelelerin hepsi sicile kayd edilmemiştir¹⁷⁶” şeklindeki ifade konuya farklı bir boyut kazandırmaktadır.

¹⁷⁴ Akgündüz/ Cin, Türk Hukuk Tarihi, I, 101

¹⁷⁵ Bayındır, İslam Muhakeme Hukuku, 19

¹⁷⁶ Akgündüz, Şer’î Sicilleri, I, 18

Bireylerin veya *kaduların* tercihine bağılı olarak veya başka sevbeplerden konuyla ilgili olayların tamamı kayda geçmemiş olabilir. Zira sicillerde yer alan bazı belgelerin sonunda “Durum tarafların isteğı üzerine sicile kaydedildi” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Öyleyse yine tarafların isteğı üzerine, özellikle sicile kaydedilmeyen bazı vak’alar da mevcuttur. Ya da *kadı* davalı veya davacının lehine olacağı düşüncesiyle her davayı kayda geçirmemiş olabilir. Kamu yararı her zaman ön planda olmak kaydıyla kamu vicdanını yaralamadığı, toplumsal barışı zedelediğı sürece gizlilik perdesi altında işlenen ve ferdi boyutları aşmayan bir suçun gizlenmesi esastır¹⁷⁷.

II. Mahmut dönemine kadar şer’î mahkemelerin belli bir makam binası yoktur. Bu döneme kadar, *kadular* hukuki işlemleri ya evlerinde ya da cami, mescit veya medreselerin bir odasında yürütmüşlerdir¹⁷⁸. Bu mekanlarda yürütülen özellikle ceza hukuku ile ilgili davalarda cezalar derhal infaz olunmuş ve bu konuda genellikle belge düzenlenmemiştir. Tarafların sulh olmaları dışında cezalarla ilgili kayıtlar sicillerde pek fazla yer almamıştır¹⁷⁹.

Konuyla ilgili olarak yapılabilecek bir başka yorum, toplum içinde meydana gelen olayların tamamının mahkemeye yansımaması ve bu sebeble her olayın sicillerde yer almaması şeklinde olabilir. Cezalar toplum içinde örfen hallediliyor olabilir mi? Dava açmanın mali külfeti ne kadardır? *Kadular* yaptıkları işler için maaşları dışında para talep etmişler midir? Farklı uyruk, din ve mezhep mensubu vatandaşlar, haklarını aramak için mahkemeye başvurmuşlar mıdır? Bu ve benzeri soruların cevapları, olayların mahkemeye ne kadar yansıdığını göstermesi açısından önemlidir. Dava açma konusunda sayılan nedenlerden dolayı herhangi bir engelle karşılaşılması şahısları dava açmaktan alıkoymuş olabilir.

¹⁷⁷ Ayrıntı için bkz.; Erturhan. Sabri, “Kişisel Boyutlu Suçların Gizlenmesinin İslâm Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, CÜİFD., c. V, sy. II, s. 259-291.

¹⁷⁸ Akgündüz, Şer’ iyye sicilleri, I,77

¹⁷⁹ Bayındır, İslam Muhakeme Hukuku, 19

Sicillerde ceza davalarının az olması daha bir çok nedenden kaynaklanmış olabilir. Ancak unutmamak gerekir ki, konuya ilişkin kayıtların az oluşu, işlenen suçların veya gayr-i meşru davranışların da az olması manasını taşımamaktadır. Dolayısıyla Osmanlı toplumunda, sicile kaydedilsin veya kaydedilmesin birtakım suçlar işlenmiş ve temelini İslâm Ceza Hukuku'ndan alan bir ceza sistemi ile cezalandırılmıştır. Sayıları az da olsa tespit ettiğimiz belgeler bu görüşü doğrulamak için yeterlidir.

Şer'iyye sicilleri, bu çalışmanın başından beri temel başvuru kaynağı olmuştur. Görülmektedir ki; şer'iyye sicilleri hukuki, iktisadi, dini, askeri ve idari açıdan çok büyük önem arz etmektedir. Araştırma esnasında, önemine binaen şer'iyye sicilleri ile ilgili birtakım çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmaların bir kısmı sicillerin okunması ve fişlenmesi bir kısmı da kataloglarının yapılması şeklindedir. Ancak her iki açıdan yapılan çalışmalar sicillerin tamamını kapsamamış ve çok dar bir alanla sınırlı kalmıştır. Müze ve kütüphanelerde dağınık halde bulunan sicillerle ilgili daha ciddi çalışmalara ihtiyaç vardır. Hem sicil hem de katalog çalışmalarının alanı genişletilmeli ve çalışmalar tüm sicilleri kapsamalıdır. Böylelikle konuyla ilgili çalışmalar, büyük ölçüde kolaylaştırılmış olur.

SONUÇ

Osmanlı devleti genel olarak, hukukun her alanında temelde, İslâm Hukuku'nun esaslarını benimsemiş, ayrıntıda bir takım değişiklikler ve ilaveler yoluna gitmiştir. Özellikle Ceza Hukuku alanında padişahlar kendi iradelerine dayanarak cezai hükümler ihtiva eden kanunnâmeler çıkarmışlardır. Buna örfi-sultani hukuk denmiş Osmanlı devletinde hem şer'î hukuk hem de örfi-sultani hukuk yürürlükte olmuştur. Kanunnâmelerin çıkarılış gayesi, yeni prensipler ortaya koymak olmayıp, İslâm hukukunun devlet başkanına, gerekli olduğu zamanlarda kullanmak üzere verdiği yetkinin hayata geçirilmesidir. Dolayısıyla, gereken durumlarda gereken İslâmî ceza prensipleri uygulanmıştır. Devlet başkanının yetki sınırları içinde olan durumlarda ise kanunnâmeler gündeme gelmiştir. Osmanlı devletinin hakimiyet süresi boyunca, şer'î ve örfi-sultani hukuk alt başı uygulanagelmiş ve bu iki hukuk arasında hiçbir zaman bir çelişme olmamıştır. Çünkü örfi hukuk bir anlamda şer'î hukukun dönemsel açılımı ve yorumu niteliği arz etmektedir.

Sivas Şer'iyye Sicilleri'nde yer alan ceza kayıtları dönemin hukuki yapısına örnek teşkil edecek ve yukarıda söylenenleri doğrulayacak niteliktedir. Belgeler, her ne kadar ayrıntılı bilgi içermese de dönemi hukuki açıdan tanımamıza yardım edecek ipuçları taşımaktadır. Belgelerden anlaşıldığına göre, bir ceza davasında öncelikle yürürlükte olan şer'î hukuka müracaat edilmekte çözüme ulaşılacak bir yol bulunamaması halinde, kanunnâmeler gündeme gelmektedir ki; bu da İslâm'ın temel prensiplerine aykırı bir durum değildir.

Ceza davalarına dair belgeler genel olarak bizi yukarıdaki yoruma ulaştırırsa da, özeldede ceza hukukunun her alanına dair örnekler içermemektedir. Örneklerin fazla olmayışı o dönemdeki suç oranının az oluşu, işlenen suçların tamamının mahkemeye yansımaması veya sicile kaydedilmemesi şeklinde açıklanabilir. Ancak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, işlenmesi durumunda suç , hangi türden olursa olsun verilecek olan ceza, İslâm prensiplerine uygun olacaktır. Elde mevcut belgeler bunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri Ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul, 1990.
- AKGÜNDÜZ, A., HEYET, *Şer'iyeye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, I-II*, İstanbul, 1998.
- AKGÜNDÜZ, A., S. ÖZTÜRK, *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul, 1999
- ALİ HAYDAR EFENDİ (1334/1915), *Dürerü'l-Hukkâm Şerhi Mecelleti'l-Ahkâm*, I-IV, İstanbul, 1330.
- AYDIN, Mehmet Akif, "Ceza" maddesi, *DİA*, İstanbul, 1993.
- _____, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İstanbul, 1996.
- _____, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, 1999.
- AYNİ, Bedru'ddin Ebu Muhammed Mahmud Ali (855/1451), *el- Binâye fi Şerhi'l-Hidâye*, I-X, Beyrut, 1990.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Ceza" maddesi, *DİA*, İstanbul, 1993.
- _____, "Had" maddesi, *DİA*, İstanbul, 1993.
- _____, "Sigara", *İslamda İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997.
- BAYINDIR, Abdülaziz, *İslam Muhakeme Hukuku, (Osmanlı Devri Uygulaması)*, İstanbul, 1986.
- BEBEK, Adil, "Ceza" maddesi, *DİA*, İstanbul, 1993.
- BEHNESİ, Ahmet Fethi, *el- Mevsuatu'l- Cinâiyye fi Fıkhi'l-İslâmî*, I-IV, Beyrut, 1991.

BİLMEN, Ömer Nasuhi (1971), *Hukuku İslâmiyye ve Istilahât-ı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul,1985.

BÜYÜK LAROUSSE, İstanbul, 1985.

CARRA DEE VAUX, "Had" maddesi, *DİA*, İstanbul, 1993.

CİN H., A. Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul,1990.

CÜRCANİ, Ebu'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed (387/997), *et- Târifat*, I-II, Kahire, 1991.

ÇEKER, Orhan, *İslam Hukukunda Çocuk*, İstanbul, 1990.

DAĞCI, Şamil, *İslam Ceza Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Filler*, Ankara, 1999.

DAMAD, Adurrahman Mehmed (1078/1667), *Mecmâu'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, I-II, İstanbul,1310.

DEBBAĞZADE, Numan Efendi, *Cami'us-Sakk*, 1214.

DEMİREL, Ömer, *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilâtı*, Sivas, 1998.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1997.

DÖNDÜREN, Hamdi, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*, İstanbul, 1993.

DÜZDAĞ, M.Ertuğrul, *Şeyhülislam Eb'ussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul,1983.

EBU ZEHRA, Muhammed (1394/1974), *el-Cerime ve'l-Ukube fi'l-Fıkhi'l-İslâmi*, Kahire, trz.

_____, *İslamda Beşeri Münasebetler*, (Çev. Hüseyin Algül-Osman Şekerci) İstanbul, trz.

- ERDOĞAN, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul,1998.
- ERTURHAN, Sabri, *İslam Ceza Hukukunda Suça İştirak* (Basılmamış doktora tezi), Konya, 2000.
- _____, *İslam Ceza Hukukunda İctima*, İstanbul, 2002.
- _____,“İslâm Hukuku’nda Şüpheden Sanığın Yararlanması İlkesi” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2002, VI/2, s. 179-205.
- el- Fetavâl- Hindiyye*, (Ebu’l-Muzaffer Muhyiddin Muhammed Bahadır Alemgir (1118/1706) tarafından, Şeyh Nizam başkanlığında bir komisyona hazırlanmıştır), I-VI, Ankara, 1986.
- FİRUZABADİ, Ebu’t-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Yakup b. Muhammed (817/1415), *el-Okyanusü’l-Basit fî Tercümeti Kamusü’l Muhit*, I - III, İstanbul, 1305
- GÖKÇEN, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul,1989.
- GÜNENÇ, Halil, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, İstanbul, 1983.
- HALEBİ, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim (956/1549), *Mülteka’l-ebhur*, I-II, Beyrut. 1989.
- HASKEFİ, Alauddin Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Hısnî (1088/1677), *ed-Dürrü’l-Muhtâr Şerhu Tenviri’l-Ebsâr*, I-VIII, İstanbul, 1984.
- HEYET, *Osmanlı Devleti Tarihi*, İstanbul, 1999
- İBN ABBAD, İsmail (385/995), *el- Muhit fî’l-Lüga*, I-XI, Beyrut, 1994.

- İBN ABİDİN, Muhammed Alâuddin (1252/1836), *Haşiyetü Reddi'l-Muhtâr ale'd-Dürrü'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*, İstanbul, 1984.
- İBN KUDAME, Muvaffakuddün Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Mahmut (620/1223), *el-Muğni*, I-XII, Beyrut, 1972.
- İBN MANZUR, Ebu Fazl Cemaleddin Muhammed b.Mükerrem (711/1311), *Lisânül-Arab*, I-XV, Beyrut, 1990
- İBN NUCEYM, Zeynuddîn b. İbrahim (970/1562), *Bahru'r-Raik*, I-VIII, Beyrut, 1993.
- İBN RÜŞD, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (hafid, 595/1198) *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (thk.Mâcid el-Hamevî), I-V, Beyrut, 1416/1995.
- İNALCIK, Halil, "Mahkeme" maddesi, *İA*, İstanbul, 2000.
- KARAMAN, Hayrettin, *Anahatlarıyla İslam Hukuku*, İstanbul, 1984.
- _____, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I-III, İstanbul, 1996
- KÂSÂNÎ, Alauddin Ebu Bekir b. Mesud (587/1191), *Bedâiu's-Sanayi Fi Tertibi's-Şerâyi*, I-IV, Beyrut, 1974.
- KÖSE, Saffet, *İslâm Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, İstanbul, 1997.
- _____, "Osmanlı'da Şer'i Cezalar", *İslâmiyat Dergisi*, Ankara, 1999
- KUDÜRÎ, Ebu'l-Hasan Ahmed B. Muhammed (428/1037), *Kitabül-Kudurî*, (Çev. Süleylan Fahir), İstanbul, 1967.
- MAVERDÎ, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed (450/1058), *el-Ahkamu's-Sultaniyye ve'l-Velâyâtü'd-Diniyye*, Kahire,1398.

- MERĞİNÂNÎ, Burhaneddin Ebu'l- Hasan Ali b. Ebi Bekr b. Abdi'l- Celil (593/1197), *el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi*, I-IV, Kahire, 1965.
- MEVSİLÎ, Ebu'l Fazl Mecduddin Abdullah b. Mahmud (683/1284), *el-İhtiyâr li Ta'lîl'il-Muhtâr*, I-II, Beyrut, 1975
- el- Mevsûatu'l-Fıkhıyye*, (Vezâretu'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye tarafından hazırlanmaktadır), I-XXXV, Kuveyt, 1990,
- MOLLA HÛSREV, Mehmed b. Feramuz (885/1481), *Dürerü'l-Hukkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkam*, I-II, İstanbul, 1317.
- ORTAYLI, İlber, "Kadı" maddesi, *DİA*, İstanbul, 1993.
- ÖMER HİLMÎ, Karinabadizade, *Mi'yar-ı Adalet*, İstanbul, 1301.
- ÖZTÜRK, Osman, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İstanbul, 1973.
- ÖZYAZICI, Alparslan, *Alkollü İçkiler Sigara ve Diğerleri*, Ankara, 2001.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1392-1972), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul, 1946.
- RUHAYBANÎ, Mustafa b. Said b. Abduh, *Metalibü'n-Nuha fi Şerhi Gayeti'l-Münteha*, I-VI, Beyrut, 1994.
- SAVAŞ Saim, *Bir Tekkenin Dini Ve Sosyal Tarihi (Sivas Ali Baba Tekkesi)*, İstanbul, 1992.
- SERAHSÎ, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed Ebu Sehl (483/1091), *el-Mebcut*, I-XXX, Mısır, 1324.
- ŞAFAK, Ali, *Mezheplerarası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, Erzurum, 1977.

_____, “Bağy” maddesi, *DİA*, 1993

ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1250/1834), *Neylü'l-Evtâr Şerhi Münteka'l-Ahbâr*, Kahire, 1993.

ŞEYBANÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Hasan (189/805), *Kitabu'l-Asl*, Karaçi, trz.

ŞİRBİNÎ, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb (977/1570), *Muğni'l-Muhtaç*, I-VI, Beyrut, 1994.

TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, MEB, Ankara, 1968.

UDEH, Abdulkadir (1373/1954), *et- Teşriû'l-Cinâi'l-İslâmî*, I-II, Beyrut, trz.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, İstanbul, 1989.

UZUNPOSTALCI, Mustafa, “Cenin” maddesi, *DİA*, İstanbul, 1993.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (1361/1942), *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmusu*, I-V, İstanbul, 1997.

ZEYDAN, Abdulkerim, *Ahkamu'z-Zimmiyyin ve'l-Müste'minin fi Dari'l İslam*, Beyrut, 1988.

ZUHAYLÎ, Vehbe, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, I-X, İstanbul, 1994.

EKLER

61

عزنا بصفحة من اليه برحق صفحنا من الحسين اذركا يجب بعد السلام

سوس منقش خطنا من السجود حسين اذركا عدم سوكا بكون ال

ومشوا ما في شيا سنة اذركا من قوتهم اذركا بكون ال

طريقا ما اذركا بكون ال

انما حقيقه عليهم من رب ال

كتب معجزه من نظر صريح وادفكاره كبريا

مفتحي بوضوح ابريس والتمام

خزيرة الالهية المعظم الشير

وما بين والاف

العصر الالهية

عازف

ع

60

بعضی از ممالک که در آنجا...

201

بسیار است که در بعضی از ممالک که در آنجا...

بسیار است که در بعضی از ممالک که در آنجا... (Main body of handwritten text on page 165)

بسیار است که در بعضی از ممالک که در آنجا... (Main body of handwritten text on page 166)

بسیار است که در بعضی از ممالک که در آنجا... (Lower section of handwritten text on page 166)

Ek 5 : SSS, 164/1, Adam Öldürme Suçu

۱۸۸۰ ولایت جون عهد سوچ و صورت هرید هر تیور چه لک افندز حضرت نزار بر علی
 حضرت اوردون هر چه حالند بجهت نامه اسور کلک هر وقت اول اسر بایک اوردون در
 برته نزار و کلک هر وقت اسر وقت هر هر بهر آه اول اوردون

۰۸۴۰ حضرت اول بر لک
 ۰۷۵۰ زابلیک هر اسر
 ۱۲۴۰ سفر هر هر اسر
 ۰۸۴۰ افندز کلک افندز
 ۰۶۹۰ حضرت اول بر لک
 ۰۶۹۰ حضرت اول بر لک
 ۰۶۹۰ حضرت اول بر لک

۱۲۵۰۵ جماعت کون اوردون بیت اسر هر اسر
 ۰۵۰۰۰ دعه جیت
 ۰۱۴۰۰ بیت افندز هر کلک اسر هر کلک اسر هر کلک اسر
 ۰۰۵۰۰ بیت اسر هر کلک اسر هر کلک اسر هر کلک اسر

تور فرزا افندز صین ایلیچ هر اول نزار هر هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در

سید محمد حسن
 نزار ایام اسر
 افندز
 هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در

بای جیتس اول وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در

سید محمد حسن
 نزار ایام اسر
 افندز
 هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در

مقاله نزار ایام اسر افندز هر کلک اسر هر کلک اسر هر کلک اسر
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در
 هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در هر وقت اول اوردون در

در مورد این خبر بود که کوز و اصدار و ابله اولی و ثانی را نشانده حق و مومن کرد که
بر سرش اوزار و بعضی اشیا کثرت تا بدین حد رسید تا او را در آنجا که کثرت زحما و تبارک
بودن او را در این خبر مشاهده نمود و در قریه نایا در جم وقت مرصوفی معلولین بر حسب اوصاف
و کثرت وقت کثرت بود و نوازنده شکر فریاد و آنا هم در بعضی خبری در آن محل و کثرت و کثرت
خاتمه الحاد معر و مبادرت و زیاده خاتمه و کثرت است این خبر در حدیث است

قرصه الی

در این خبر در حدیث است که در آنجا که کثرت زحما و تبارک
بودن او را در این خبر مشاهده نمود و در قریه نایا در جم وقت مرصوفی معلولین بر حسب اوصاف
و کثرت وقت کثرت بود و نوازنده شکر فریاد و آنا هم در بعضی خبری در آن محل و کثرت و کثرت
خاتمه الحاد معر و مبادرت و زیاده خاتمه و کثرت است این خبر در حدیث است

در حدیث است که در آنجا که کثرت زحما و تبارک

بودن او را در این خبر مشاهده نمود و در قریه نایا در جم وقت مرصوفی معلولین بر حسب اوصاف
و کثرت وقت کثرت بود و نوازنده شکر فریاد و آنا هم در بعضی خبری در آن محل و کثرت و کثرت
خاتمه الحاد معر و مبادرت و زیاده خاتمه و کثرت است این خبر در حدیث است

قرصه الی

در حدیث است که در آنجا که کثرت زحما و تبارک
بودن او را در این خبر مشاهده نمود و در قریه نایا در جم وقت مرصوفی معلولین بر حسب اوصاف
و کثرت وقت کثرت بود و نوازنده شکر فریاد و آنا هم در بعضی خبری در آن محل و کثرت و کثرت
خاتمه الحاد معر و مبادرت و زیاده خاتمه و کثرت است این خبر در حدیث است

در حدیث است که در آنجا که کثرت زحما و تبارک
بودن او را در این خبر مشاهده نمود و در قریه نایا در جم وقت مرصوفی معلولین بر حسب اوصاف
و کثرت وقت کثرت بود و نوازنده شکر فریاد و آنا هم در بعضی خبری در آن محل و کثرت و کثرت
خاتمه الحاد معر و مبادرت و زیاده خاتمه و کثرت است این خبر در حدیث است

حاجت و کثرت

در حدیث است که در آنجا که کثرت زحما و تبارک
بودن او را در این خبر مشاهده نمود و در قریه نایا در جم وقت مرصوفی معلولین بر حسب اوصاف
و کثرت وقت کثرت بود و نوازنده شکر فریاد و آنا هم در بعضی خبری در آن محل و کثرت و کثرت
خاتمه الحاد معر و مبادرت و زیاده خاتمه و کثرت است این خبر در حدیث است

در حدیث است که در آنجا که کثرت زحما و تبارک
بودن او را در این خبر مشاهده نمود و در قریه نایا در جم وقت مرصوفی معلولین بر حسب اوصاف
و کثرت وقت کثرت بود و نوازنده شکر فریاد و آنا هم در بعضی خبری در آن محل و کثرت و کثرت
خاتمه الحاد معر و مبادرت و زیاده خاتمه و کثرت است این خبر در حدیث است

